

# Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ  
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 12, грудень 2011

Свідоцтво про реєстрацію

Серія KB № 3352

**Передплатний індекс 22410**

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

**Н. М. Логвіненко**, канд. пед. наук

**РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**

**Н. М. Бібик**, д-р пед. наук

**М. С. Вашуленко**, д-р пед. наук

**С. А. Гальченко**, канд. філол. наук

**А. В. Градовський**, д-р пед. наук

**А. Б. Гуляк**, д-р філол. наук

**С. О. Жила**, д-р пед. наук

**В. О. Зайчук**, канд. пед. наук

**А. Й. Капська**, д-р пед. наук

**Л. І. Мацько**, д-р філол. наук

**В. В. Оліфіренко**, канд. пед. наук

**В. Ф. Погребенник**, д-р філол. наук

**П. І. Розвозчик**, заслужений учитель України

**Г. Ф. Семенюк**, д-р філол. наук

**А. Л. Ситченко**, д-р пед. наук

**О. В. Слоньовська**, канд. філол. наук

**В. І. Шуляр**, канд. пед. наук,

заслужений учитель України

**Т. О. Яценко**, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України

від 14.04.2010 р. №1-05/3

науково-методичний часопис

«Українська література

в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою

Інституту педагогіки НАПН України

Протокол № 11 від 24 листопада 2011 р.

**За підтримки видавництва**

**«Антросвіт»**



**481—37—70**



**04053, Київ-53,**

**вул. Артема, 52-Д**

**Редакція журналу**

**«Українська література**

**в загальноосвітній школі»**

**E-mail: ukr\_lit@ukr.net**



## ЗМІСТ

**Інституту педагогіки — 85**

**Яценко Т.** Славетний ювілей керманіча української педагогіки. . . . . 2

### Фольклорна практика

**Єременко О.** "Я піду в далекі гори, у широкі полонини"...

Творчий звіт: оновлені параметри фольклорної практики. . . . . 7

### Літературознавство і школа

**Касян Л.** Роман Володимира Малика "Горить свіча"

у контексті художнього відображення історичного минулого. . . . . 8

**Якібчук М.** Творчість Зеновія Красівського та Ярослава Лесіва:

національний вимір людської екзистенції. . . . . 12

### Фахові проблеми

**Лазаренко І.** Актуальний рівень учнівських умінь

аналізувати епічні твори (7—9 класи). . . . . 16

**Соловйова Н., Бучковська Л.** Психологічний аналіз

характерологічних особливостей героя літературного твору. . . . . 19

### Особистісно зорієнтоване навчання

**Бійчук Г.** Діалог епох: українське бароко і постмодерне

необароко у збірці Ю. Андруховича "Екзотичні птахи і рослини". . . 22

### Конкурс "Краса і сила мистецтва слова"

**Єременко О.** Триптих "різдвяників" від Б.-І. Антонича. . . . . 25

**Котова І.** "Що за дивна сила слова!"

Вивчаємо поему Лесі Українки "Давня казка". . . . . 27

### Факультатив

**Логвіненко Н.** "Романтика — це коли хочеться жити

яскравим життям... І не страшно вмирати!"

Вивчення фантастичних творів Миколи Дашкієва. . . . . 31

### Педагогічний фестиваль

**Овдійчук Л.** ОЗОН — це творчий неспокій. . . . . 36

### Позакласна робота

**Чабада М.** Світова слава української пісні.

Сценарій літературно-мистецького вечора. . . . . 38

### Українська мова в школі: пошуки, знахідки

**Лінкевич Л.** Система уроків з теми

"Односкладні речення. Неповні речення". . . . . 42

*Тематичний покажчик статей, надрукованих у журналі*

*"Українська література в загальноосвітній школі" у 2011 році.* . . . 46

**Індекс видання 22410**

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 7.5. Зам. 4384

Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»

м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2011



## Славетний ювілей керманича української педагогіки

**Таміла Яценко,**  
кандидат педагогічних наук,  
старший науковий співробітник  
лабораторії літературної освіти  
Інституту педагогіки НАПН України

Інститут педагогіки НАПН України — одна з провідних науково-дослідних установ, яка виконує соціальне замовлення суспільства, забезпечує науково-методичне підґрунтя розвитку сучасної педагогічної науки, здійснює масштабні дослідження з упровадження новітніх освітніх технологій. Наукові дослідження Інституту педагогіки спрямовані на формування конкурентоспроможної української системи шкільної освіти, методологічне й дидактичне забезпечення її розвитку і функціонування.

Основними напрямками досліджень Інституту є: розроблення методологічних засад змісту освіти; розроблення теорії і практики навчально-виховного процесу, теорії і методики навчання; розроблення якості освіти; управління розвитком освіти.

Наукову структуру Інституту формують 22 лабораторії, а саме: історії педагогіки, дидактики, порівняльної педагогіки, управління освітніми закладами, профільного навчання та профконсультацій, початкової освіти, навчання української мови, літературної освіти, географічної та економічної освіти, математичної і фізичної освіти, навчання іноземних мов, хімічної та біологічної освіти, трудової підготовки і політехнічної творчості, педагогічних інновацій, суспільствознавчої освіти, сільської школи, навчання інформатики, на-вчання російської мови та мов інших етнічних меншин, української словесності у школах національних меншин України і діаспори, інтеграції змісту освіти, шкільного обладнання, оцінювання якості освіти.

Досягненням лабораторій Інституту є створення підручників нового покоління, монографій, навчально-методичних комплексів з окремих предметів (з української мови, української і зарубіжної літератур, іноземної мови, географії, хімії, математики, фізики, історії, електронних засобів навчального призначення та їх комплексів). Це щороку становить понад 650 публікацій.

Експериментальною базою наукових досліджень є загальноосвітні навчальні заклади різних типів міської і сільської місцевості, вищі навчальні заклади, інститути післядипломної педагогічної освіти. При Інституті функціонують аспірантура і докторантура, працюють п'ять спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата педагогічних наук.

Інститут є засновником трьох і співзасновником шести науково-методичних журналів, затверджених Вищою атестаційною комісією України як наукові фахові видання.

Аналітика, прогноз, моніторинг, орієнтація на випереджальний характер досліджень, відповідальність за якість виконаної роботи — ключові позиції, якими керуються науковці Інституту педагогіки.

Науковий колектив Інституту нараховує 299 співробітників, серед них 7 дійсних членів, 2 члени-кореспонденти НАПН України, 35 докторів наук і 112 кандидатів наук.

**Лабораторія літературної освіти** — один із провідних підрозділів Інституту педагогіки НАПН України. Співробітниками лабораторії досліджуються актуальні проблеми вивчення української та світової літератур, розробляються навчальні програми з української літератури, створюються підручники, методичні та навчальні посібники, програмово-педагогічні засоби.

Секцію методики літератури, яка входила до відділу політехнічної школи, відкрито у 1932 р. Пізніше це був окремий відділ, сектор, лабораторія методик літератури, а з 2000 р. — лабораторія літературної освіти. У різний час у цьому підрозділі працювали відомі вчені-методисти: Є.П. Кирилюк, П.К. Волинський, Т.Ф. Бугайко, К.М. Сторчак, Н.І. Падалка, О.Р. Мазуркевич, О.М. Бандура. Очолювали відділ (сектор) Т.Ф. Бугайко, П.К. Волинський, К.М. Сторчак, О.Р. Мазуркевич, Н.Й. Волошина.



У різний час у цьому підрозділі працювали відомі вчені-методисти: Є.П. Кирилюк, П.К. Волинський, Т.Ф. Бугайко, К.М. Сторчак, Н.І. Падалка, О.Р. Мазуркевич, О.М. Бандура. Очолювали відділ (сектор) Т.Ф. Бугайко, П.К. Волинський, К.М. Сторчак, О.Р. Мазуркевич, Н.Й. Волошина.

З 2008 р. лабораторію літературної освіти очолює кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Т.О. Яценко.

Нині відповідно до Перспективного і Тематичного планів роботи Інституту педагогіки НАПН України на 2009—2011 роки науково-дослідна робота лабораторії літературної освіти зосереджена на проблемі вивчення літератури в умовах профільного навчання, зокрема на темі "Теоретико-методичні засади вивчення спеціальних і факультативних курсів з української літератури в профільній школі". Обрана планова тема є комплексною і поділяється на кілька підтем, які різнобічно її розкривають: "Науково-методичне забезпечення спеціального курсу "Художня література в контексті світової культури" (Яценко Т.О., Шевченко З.О.); "Науково-методичне забезпечення спеціального курсу "Новітня українська література кінця ХХ — початку ХХІ століття" (Бійчук Г.Л., Фасоля А.М.); "Науково-методичне забезпечення спеціального курсу "Сонет в історії української і світової літератури" (Паламар С.П., Братко В.О.); "Науково-методичне забезпечення факультативного курсу "Українська фантастична проза" (Логвіненко Н.М).

У центрі уваги науковців питання, пов'язані з обґрунтуванням теоретико-методичних засад вивчення української літератури в умовах профільного навчання, уточненням поняття "курси за вибором", розробленням змісту і структури літературних курсів за вибором, створенням методики вивчення художньої літератури на заняттях спецкурсів та факультативів у профільній школі.

У процесі дослідження теми науковими співробітниками лабораторії видано 3 навчальні програми літературних курсів за вибором, яким надано гриф МОН МС України "Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах" (лист МОН України 1.4/18-Г-362 від 29.06.2010 р.): "Художня література в контексті світової культури"; "Сонет в історії української та світової літератури"; "Українська фантастична проза"; підготовлено 4 методичні посібники — "Художня література в контексті світової культури", "Сонет в історії української та світової літератури", "Українська фантастична проза", "Новітня українська література кінця ХХ — початку ХХІ століття" та колективну монографію "Теоретико-методичні засади вивчення літературних курсів за вибором", опубліковано понад 50 статей у фахових виданнях. Результати планового наукового дослідження було оприлюднено на Міжнародних науково-практичних конференціях (Львів, Вінниця, Ніжин — Україна; Баку — Азербайджан); всеукраїнських науково-практичних конференціях (Глухів, Житомир); науково-практичних семінарах для вчителів-словесників (Біла Церква, Бориспіль Київської обл., Житомир), серпневих конференціях учителів-словесників (Київ, Житомир, Біла Церква, Вишневе Київської обл.); методичних об'єднаннях учителів-словесників шкіл міста Києва, Київської, Житомирської, Сумської, Волинської, Рівненської та Чернігівської областей.

Для подальшої дослідницької діяльності лабораторією літературної освіти обрано тему "Зміст і методика навчання української літератури на засадах компетентнісного підходу в основній школі", розраховану на 2011—2014 роки, яка передбачає визначення змісту і структури курсу української літератури в 5—9 класах; розроблення концепції підручника з української літератури в основній школі на засадах компетентнісного підходу; експериментальну перевірку методики навчання української літератури в основній школі на засадах компетентнісного підходу; створення навчально-методичного забезпечення шкільної літературної освіти в основній школі (навчальна програма з української літератури для учнів 5—9 класів, підручник з української літератури для 5 класу, методичні посібники "Навчання української літератури в 5 класі на засадах компетентнісного підходу", "Вивчення української літератури в 5—7 класах у культурологічному контексті"; мультимедійний навчально-методичний посібник "Українська література. 5—6 класи"; навчальний посібник "Робочий зошит учня з української літератури". 5 клас")



**Яценко Таміла Олексіївна** — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії літературної освіти.

Розпочала наукову діяльність в Інституті педагогіки з 1994 р. на посаді молодшого наукового співробітника, з 2003 р. — науковий співробітник, з 2006 р. — старший науковий співробітник. Після закінчення аспірантури захистила кандидатську дисертацію на тему "Родинне виховання учнів 5—8 класів у процесі вивчення української літератури" (2003). З 2008 р. обіймає посаду завідувача лабораторії літературної освіти.

Досліджує актуальні проблеми методики викладання української літератури: родинного виховання учнів-підлітків засобами художнього слова, вивчення художніх творів українського модернізму в старших класах, розвитку читацьких компетентностей учнів основної школи на уроках української літератури. Нині працює над проблемою поглибленого вивчення української літератури в умовах профільного навчання. Нею розроблено програму спецкурсу для учнів 10 (11) класів, орієнтовану на контекстне вивчення літератури світового та українського модернізму, рекомендовану МОН МС України для використання у навчальному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

Коло наукових інтересів Т.О. Яценко — дослідження проблеми навчання української літератури в основній школі на засадах компетентнісного підходу, контекстного вивчення української літератури в умовах профільного навчання.

Т.О. Яценко має 60 наукових праць, в яких викладено результати дослідження теоретичних і практичних проблем вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах: навчальна програма із літературного спецкурсу "Художня література в контексті світової культури" (2009 р.), 4 методичні посібники — "Родинне виховання учнів 5—8 класів у процесі вивчення української літератури" (2004), "Методика

вивчення літератури українського модернізму в 10—11 класах" (2005), "Розвиток читацької компетентності учнів 7—9 класів у процесі вивчення української літератури" (2008), "Художня література в контексті світової культури" (2011), розділи до колективної монографії "Теоретико-методичні засади вивчення літературних курсів за вибором" (2011), розділ у колективному навчально-методичному посібнику "Ми є. Були. І будемо Ми!" (Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури)" (2003), численні публікації у науково-методичних журналах і збірниках.

Т.О. Яценко брала участь у розробці Проекту концепції літературної освіти, нової редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (літературний компонент мовно-літературної галузі), проводила експертну оцінку підручників з української літератури для основної і профільної школи, здійснює наукове керівництво дисертацією здобувача лабораторії з проблеми контекстного вивчення української літератури в умовах профільного навчання.

Т.О. Яценко — член спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності 13.00.02, член науково-методичної комісії з української літератури МОН МС України щодо надання грифів, член редколегії часопису "Українська література в загальноосвітній школі".



**Шевченко Зоя Олександрівна** — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

У лабораторію літературної освіти (раніше — методики викладання української та російської літератури) прийшла в 1979 р. на посаду молодшого наукового співробітника. Захистила кандидатську дисертацію з проблеми взаємозв'язків методів у процесі викладання української літератури в старших класах середньої загальноосвітньої школи (1986). У цьому ж році перейшла на посаду старшого наукового співробітника лабораторії, має диплом доцента.

Протягом усього періоду роботи в Інституті педагогіки опублікувала понад 150 друкованих праць, серед яких монографія "Наукові основи методики літератури" (автор розділів), програми з української літератури (80-і роки) для загальноосвітніх шкіл та класів з поглибленим вивченням української літератури (співавтор), підручники-хрестоматії для 7—8 класів з поглибленим вивченням української мови і літератури (співавтор), методичні посібники з використанням комплектів картин "Марко Вовчок", (1988), "Михайло Коцюбинський" (1989), "Олесь Гончар" (1990), Григорій Тютюнник" (1991) та ін. (вид. "Мистецтво"), розділ до колективної монографії "Теоретико-методичні засади вивчення літературних курсів за вибором" (2011), розділ науково-методичного посібника "Ми є. Були. І будемо ми" ("Євген Маланюк") (2003 р.) та ін.

З.О. Шевченко здійснює дослідження з проблеми методики вивчення української літератури в умовах профільного навчання, а саме: вивчення української літератури в умовах допрофільної підготовки; розвиток творчої самостійності старшокласників у профільній школі; вивчення української літератури в контексті світової художньої культури (співавтор програми спецкурсу для класів філологічного профілю загальноосвітніх навчальних закладів, працює над навчальним посібником до цього курсу).

З.О. Шевченко протягом 20 років працювала за сумісництвом на кафедрі методики викладання української мови і літератури Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова, де на лекціях і практичних заняттях впроваджувала інноваційні ідеї методичної науки, які розробляє лабораторія літературної освіти, систематично читає лекції з методики викладання української літератури на курсах підвищення кваліфікації учителів-словесників при Національному педагогічному університеті імені М.Драгоманова.

З.О. Шевченко здійснює керівництво аспірантами і здобувачами наукового ступеня, близько 10 з яких захистили кандидатські дисертації. Вона є членом спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності 13.00.02, членом і експертом науково-методичної комісії з української літератури МОН МС України щодо надання грифів, здійснює експертну оцінку підручників з української літератури для основної і профільної школи.



**Фасоля Анатолій Миколайович** — старший науковий співробітник, кандидат педагогічних наук.

Захистив кандидатську дисертацію на тему "Формування духовного світу особистості у процесі вивчення української літератури, 9—11 класи" (2000). Магістр філософії (в галузі літературознавства) Українського вільного університету (Мюнхен). Має 17 років педагогічного стажу. Відмінник освіти України.

А.М. Фасоля розробляє проблеми розвитку особистості засобами художньої літератури. У сфері наукових інтересів питання вивчення творчості представників української діаспори, новітньої української літератури, застосування активних та інтерактивних технологій, психології творчості, формування учня-читача.

Досліджуючи проблему особистісно зорієнтованого навчання, А.М. Фасоля запропонував алгоритм його впровадження, розробив побудовану на принципах ОЗОН модель навчання української літератури в основній школі. Теоретичні напрацювання А.М. Фасолі апробуються вчителями Києва, Дніпродзержинська, Одеси, Рівного, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Львівської, Рівненської, Чернігівської областей.

Результати досліджень висвітлено у понад 100 публікацій, у тому числі методичних посібниках "Великий Учитель свого народу (Вивчення творчості Уласа Самчука в середній школі)" (2000), "Ми є. Були. І будемо ми" (Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури)" (2003, співавтор), "Цитатник. 11 клас" (2003, укладач), "Особистісно зорієнтований урок української літератури. З досвіду роботи" (2005, співкладач), "Особистісно зорієнтоване планування та моделювання уроків з української літератури" (5—8 класи, 2007—2008; співавтор, наук. редактор).

Курс лекцій для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів "Особистісно зорієнтоване навчання: сутність, основи, технології" (2008, у співавторстві) визнаний кращою методичною розробкою в системі післядипломної педагогічної освіти України.

Нагороджений грамотами районного відділу освіти Бориспільського району Київської області, Вінницького обласного відділу народної освіти, Почесною грамотою Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації, грамотами і почесними грамотами Інституту педагогіки НАПН України, Почесною грамотою Президії НАПН України.



**Бійчук Галина Леонідівна** — старший науковий співробітник, кандидат педагогічних наук.

Після закінчення Львівського національного університету імені І.Я. Франка працювала вчителем української мови і літератури, директором школи у Хмельницькій області. Має 8 років педагогічного стажу.

З вересня 1995 р. розпочала наукову діяльність у лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України. Досліджувала проблему формування ціннісних орієнтацій особистості (архетипів національного підсвідомого) за творчістю Т. Шевченка, І.Франка, О. Довженка, Гр. Тютюнника, О.Теліги, О.Ольжича, Ю.Клена, Л. Костенко.

Захистила магістерську дисертацію "Вольові мотиви у творчості Олега Ольжича й Олени Теліги" (1999) в Українському вільному університеті, кандидатську дисертацію "Формування українського національного характеру старшокласників у процесі вивчення літератури" за спеціальністю 13.00.02 — теорія і методика навчання (українська література) (2003).

Нині розробляє проблеми вивчення літератури українського постмодернізму в старших класах та використання інформаційно-комп'ютерних технологій у процесі вивчення української літератури в основній та старшій школі.

Г.Л. Бійчук є автором On-Line проекту "Григор Тютюнник. Усе для школи" та програми спецкурсу "Українська постмодерна література 10—11, (11—12) класи", затвердженої МОН МС України.

Має понад 70 публікацій, серед яких 4 — навчально-методичні посібники, 5 — електронних програмно-педагогічних засобів навчання "Українська література 5, 6, 7, 8, 10—11 класи", рекомендовані МОН МС України для використання в навчально-виховному процесі. У номінації за "Кращу науково-методичну роботу (програмно-педагогічний засіб)" комісією НАПН України присуджено II місце.

Г.Л. Бійчук виступала на міжнародних конференціях у Іллінойському університеті (США), Українському вільному університеті (Німеччина), у Санкт-Петербурзі та Москві з доповідями із проблеми вивчення української постмодерної літератури та використання мультимедійних засобів навчання у процесі вивчення літератури в загальноосвітніх навчальних закладах.

**Логвіненко Наталія Михайлівна** — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник. Науково-дослідницьку роботу в Інституті педагогіки НАПН України розпочала з 1993 року в лабораторії народної педагогіки та народознавства, а з 1995 року працює в лабораторії літературної освіти. Наукову діяльність тривалий час поєднувала з викладанням української літератури в школі. Захистила дисертацію "Вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників на уроках української літератури в 10—11 класах" за спеціальністю 13.00.02 — теорія і методика навчання (українська література).



За період із 1995 по 2011 рік, обіймаючи посади наукового, старшого наукового співробітника, Н.М. Логвіненко досліджувала проблеми вивчення фольклору та фольклорних джерел творчості українських письменників на уроках літератури в 5—11 класах; структурування та змістового наповнення навчальних програм та підручників з української літератури; реалізації провідного принципу природовідповідності у підручнику з української літератури; вивчення української фантастичної прози у системі факультативних занять; активних методів навчання української літератури.

Свідченням практичного впровадження у навчальний процес загальноосвітньої школи результатів її наукових пошуків і науково-експериментальної роботи є 71 наукова праця, серед яких — навчальна програма з української літератури для середньої загальноосвітньої школи з українською і російською мовами навчання (2002, у співавторстві); "Криниця та з чудовими струями — То люду мого дух..." — розділ колективного навчально-методичного посібника "Ми є. Були. І будемо Ми!" ("Формування національної свідомості учнів засобами літератури") (2003); навчальний посібник "Українська література. Збірник тестових

завдань" (2008, у співавторстві); підручник з української літератури, 7 клас (2009, у співавторстві); програма факультативного курсу "Українська фантастична проза" для учнів старшої школи (2010), схвалена для використання у загальноосвітніх навчальних закладах МОН МС України. Підготовлено до друку методичний посібник для вчителів "Українська фантастична проза", у якому розкрито особливості вивчення української фантастики як окремого літературно-художнього явища, розділ до колективної монографії "Теоретико-методичні засади вивчення літературних курсів за вибором".

Н.М. Логвіненко бере активну участь у роботі міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, науково-методичних семінарів та методичних об'єднань учителів-словесників з актуальних проблем сучасної літературної освіти школярів.

За багаторічну науково-педагогічну діяльність Н.М. Логвіненко нагороджена грамотами НАПН України (2003 р., 2008 р.), вона — відмінник освіти України (2004 р.).

У 2010 році призначена головним редактором часопису "Українська література в загальноосвітній школі", засновником якого є Інститут педагогіки НАПН України.



**Паламар Світлана Павлівна** — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

В Інститут педагогіки прийшла на посаду молодшого наукового співробітника лабораторії літературної освіти в 2001 році, згодом вступила до аспірантури, по закінченні якої захистила кандидатську дисертацію на тему "Формування умінь аналізу художньої деталі літературного твору в учнів 5—7 класів" (2007). З 2008 року займає посаду старшого наукового співробітника.

С.П. Паламар бере активну участь у розробці актуальних проблем сучасної методики вивчення української літератури в середніх загальноосвітніх закладах. Так, предметом її наукових досліджень були питання, пов'язані з удосконаленням методики аналізу художнього твору в органічній єдності змісту і форми.

Нині працює над темою "Теоретико-методичні засади вивчення спеціальних і факультативних курсів з української літератури в профільній школі", зокрема є співавтором програми спецкурсу "Сонет в історії української і світової літератури" і колективної монографії "Теоретико-методичні засади вивчення літературних курсів за вибором", яка готується до друку.

За час роботи в лабораторії літературної освіти С.П. Паламар опублікувала близько 40 наукових праць у фахових виданнях. С.П. Паламар бере участь у міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, виступає на засіданнях шкільних і регіональних методоб'єднань, де обговорюють нові науково-педагогічні проблеми, які розробляються в лабораторії літературної освіти, здійснює педагогічну експертизу конкурсних підручників з російської літератури.

С.П. Паламар здійснює наукове керівництво дисертацією здобувача лабораторії з проблеми розвитку образного мовлення учнів у процесі читання художнього твору.



**Братко Валентина Олександрівна** — науковий співробітник.

В Інститут педагогіки прийшла у вересні 1989 року, маючи 18-річний педагогічний стаж викладання російської мови та літератури в загальноосвітній школі. З 1992 року працює на посаді наукового співробітника лабораторії літературної освіти й досліджує проблеми вивчення зарубіжної літератури в середніх і старших класах загальноосвітньої школи. Серед них такі, як розвиток творчої активності старшокласників під час вивчення американської прози, вивчення новели на уроках зарубіжної літератури в середній школі, шляхи аналізу поетичного тексту на уроках зарубіжної літератури в старших класах, інтегрований підхід до вивчення художніх творів про Україну та її історію на уроках світової літератури в основній школі, організація та проведення занять літературного спецкурсу для учнів старшої школи та інші.

В.О. Братко має 115 публікацій. Вона автор методичного посібника "Вивчення новели на уроках зарубіжної літератури у середній школі" (2000), в якому презентовано ефективні методи, прийоми і форми вивчення новели; співавтор додатків до підручників з російської літератури для 5—6 і 7—8 класів (1992); співавтор програми літературного спецкурсу "Сонет в історії української і світової літератури" для профільної школи (2010). Нині працює на проблемою "Науково-методичне забезпечення спецкурсу "Сонет в історії української і світової літератури" для учнів 10—11 класів профільної школи.

літературного спецкурсу "Сонет в історії української і світової літератури" для профільної школи (2010). Нині працює на проблемою "Науково-методичне забезпечення спецкурсу "Сонет в історії української і світової літератури" для учнів 10—11 класів профільної школи.

**Тименко Валентина Миколаївна** — молодший науковий співробітник. Працює в лабораторії літературної освіти з травня 2007 року.

Закінчила Київський педагогічний інститут ім. О. М. Горького.

Учитель із 25-річним педагогічним стажем. Відмінник освіти України.

Протягом 2007—2010 років навчалася в аспірантурі, тема наукового дослідження "Формування у старшокласників інтересу до літературної творчості в процесі вивчення української літератури".

Надруковано 10 наукових та науково-методичних статей у фахових виданнях.

У співробітників нашої лабораторії є великі творчі плани щодо розвитку освіти та методичної науки, і ми будемо втілювати їх в життя.





## Я піду в далекі гори, у широкі полонини" ...

*Творчий звіт: оновлені параметри фольклорної практики*

**Оксана Єременко,**

*кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри української літератури  
Сумського державного педагогічного  
університету імені А.С.Макаренка*

Влітку цього року 11 студентів-філологів нашого університету під керівництвом к. філол. н., доц. кафедри української літератури О.Р. Єременко з 28 червня по 5 липня вперше проходили фольклорну практику в Карпатах.

14 жовтня 2011 р. проведено відкрите заняття, форма якого була нетрадиційною — "Творчий звіт: оновлені параметри фольклорної практики". Учасники експедиції означили тему цитатою з пісні — "Я піду в далекі гори, у широкі полонини...".

Оскільки мешканці гірських районів Карпат зберегли архаїчні риси своєї унікальної культури, метою навчальної експедиції було ознайомлення з неповторною пісенною творчістю, народними легендами і переказами, обрядами, а також ремеслами і традиціями одягу працюючих і мудрих господарів цього краю.

Кожен із нас повинен самоідентифікувати себе українцем, а для цього слід пам'ятати, що в загальній сукупності спільного і різного твориться єдине — національне. Юні філологи побачили інший, відмінний від Слобожанського, пласт української культури, намагалися осмислювати себе в собі і в світі, пізнати внутрішнє "Я" і свої пракорені.

Отже, пунктирний маршрут нашої фольклорної експедиції.

В Івано-Франківську нас привітно зустріла Катруся Говера — заступник голови обласної молодіжної адміністрації з гуманітарних питань. Вона допомогла нам ознайомитись із найцікавішими місцями Івано-Франківська (колись Станіслава). Ми побували в музеї освіти Прикарпаття, створеному при Івано-Франківському державному педагогічному університеті імені Василя Стефаника, літературному музеї, обласному краєзнавчому музеї.

Далі наш маршрут прослався до Косова — мистецької столиці Гуцульщини, що розкинулась серед Карпатських гір і гостинно зустріла нас. Косівщина — перлина особливої краси в Карпатському дивосвіті, самобутня, багата на щедрих і талановитих людей. Ми були вражені ошатністю будівель, чистотою вулиць, охайністю подвір'їв, що потопали в різнобарві квітів, але найбільше подивувала висока майстерність гончара Юрія Стрипка і його дружини, місцевого різьбяр Івана Корпанюка.

Намагалися побачити й осмислити якнайбільше, тому відвідали Косівський музей народного мистецтва

і побуту Гуцульщини, музей визвольних змагань Прикарпатського краю, де в очах юних сумчанок бриніли цікавість і захоплення, а часом — сум і сльози.

Згодом милувалися чарівними пейзажами гірської річки Рибниці, бурхливого водоспаду Гук, не раз підіймалися до цілющого джерельця Михалкової гори.

З Косова ми виїжджали до Українських Афін — Криворівні, де свого часу працювали і відпочивали Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Ольга Кобилянська, Леся Українка, Олександр Олесь,

Василь Стефаник. Біля літературно-меморіального музею Івана Франка зустрілися з викладачами і студентами Тернопільського державного університету, що, як і ми, вирішили провести фольклорну практику в мальовничих Карпатах.

Дружина місцевого священика, журналістка за фахом, О.Рибарук супроводжувала нас по Криворівні, розповідаючи легенди і перекази рідного краю, а згодом ознайомила з експо-

зицією меморіального музею-садиби відомого історика, політичного і державного діяча Михайла Грушевського.

Звивистою гірською стежиною піднялися ми високо в гори, де живе 90-річна в'язень сталінських концтаборів Теодозія Андріївна Плитка-Сорохан, яка вразила нас своєю мужністю і волею до життя.

Наступного дня відвідали Коломию, де побували в єдиному в світі музеї писанкового розпису, колекція якого нараховує близько 10 тис. творів декоративно-прикладного виду народної творчості. Прислухавшись до таємничо-магічної мови писанкових орнаментів, ми зрозуміли, що це мова оберегу і миру.

Думається, що назавжди запам'ятується і кінна мандрівка на гору Кичера, де мольфар Іван Гуралюк, щиро пригощаючи нас шашликами, розповідав про звичаї і традиції весільного дійства, зачаровував народними повір'ями Гуцульщини.

Учасники фольклорної експедиції, прагнучи найбільш повно висвітлити кожен день мандрівки, вели своєрідний щоденник-календар, працювали з диктофоном і відеокамерою, багато фотографували, записували коломийки, бувальщини, перекази.

Сподіваємося, що ця Карпатська експедиція стане творчим імпульсом для подальшого проведення фольклорної практики в інших регіонах України.





## Роман Володимира Малика "Горить свіча" у контексті художнього відображення історичного минулого

Людмила Касян,

завідувач відділу філософії освіти та освітніх технологій  
Національного науково-дослідного інституту українознавства  
МОН України

*У статті розглянуто роман В. Малика "Горить свіча" як окрему художню систему, зроблено спробу визначити місце твору у творчому доробку автора та у контексті сучасної історичної романістики.*

**Ключові слова:** художня історична проза, національна свідомість, історичний роман, жанр, поезія, поема, тетралогія, динамічний сюжет, конфлікт, композиція, персонаж, характер, топос, Київ, Русь, Україна.

*Всі свої найголовніші твори я писав з однією метою — виправити духовний хребет нашого народу.*

В. Малик "Щоденник"

Якщо історія несе знання про рівень соціального, матеріального і духовного життя народів, про фактичний історичний процес, то художня історична проза, не хтуючи фактом цього процесу, підходить до розуміння конкретних подій з точки їх значущості для формування духовного багатства особистості, людської краси і досконалості.

Питання моралі та історії, складні взаємини індивідуума та суспільства, пошук людиною свого місця є однією з важливих проблем сучасності і, закономірно, центральною у багатьох творах літератури ХХ ст., зокрема історичної прози.

Твори на історичну тему мають специфічне завдання — формувати національну свідомість, розкривати й примножувати історичний духовний досвід людства, давати моральні уроки майбутнім поколінням.

Серед художніх творів, у яких відображено історичне минуле українського народу, помітне місце посідають історичні романи Володимира Кириловича Малика. Творча спадщина письменника надзвичайно різноманітна за жанрами і тематикою. В. Малик почав літературну діяльність з поезії. Ще навчаючись на філологічному факультеті Київського університету, він відвідував студентський літературний гурток, яким керував відомий поет Абрам Кацнельсон, захоплювався перекладами творів Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Міцкевича, Катулла, Гете. У 1940 р. поезії Володимира Кириловича з'явилися на сторінках кількох республіканських видань. Навесні 1941 р. А. Малишко взяв для друку добірку поезій талановитого початківця, але війна внесла свої корективи. Вчорашній студент став ополченцем, невдовзі отримав тяжке поранення, потрапив у полон, з якого втік і, долаючи 7—10 кілометрів щодня, наприкінці грудня 1941 р. дістався рідних Новосілок. Навесні 1942 р. потрапив у фашистську облаву і був вивезений до Тюрінгії. У неволі пробув із 12 липня 1942 р. до 12 квітня 1945 р. У поезіях тих років звучать мотиви туги за рідною землею, любові до Батьківщини, ненависті до ворога, постають жакливі картини табірної життя. У пізніших поезіях (1946—1948 років) з'являються мотиви жалю за втраченою, обпаленою війною молодістю.

В 1959 р. побачила світ перша книжка письменника — віршована історична казка "Журавлі — журавлики" про часи нашестя турецько-татарських полчищ на Україну. Далі одна за одною з'являються історичні поеми для дітей — "Микита Кожум'яка", "Воевода Дмитро" — про захисників стародавнього Києва, про відважного ватажка опришків Олексу Довбуша ("Чарівний перстень"), безстрашного бунтаря Устима Кармелюка ("Месник із лісу"). Всі вони написані у романтичному ключі, мають напружений динамічний сюжет. У одному з інтерв'ю [19, с. 4] автор зазначив, що йому хотілося як можна ширше й цікавіше донести до дітей історію Батьківщини, виховуючи їх на прикладах героїки й самовідданого служіння рідній землі.

Перші прозові твори В. Малика написані теж для дітей та юнацтва. Це гостросюжетні пригодницькі повісті "Чорний екватор" — про боротьбу негрів Кенії за свою незалежність (1960), повість із шкільного життя "Новачок" (1965).

У прозі письменник повертається до зображення історичного минулого українського народу, бо "що можна знати про людину? Історію її життя. А про народ? Його історію" [15, с. 6]. У 1968—1969 роках з-під пера письменника виходять історичні романи "Посол Урус шайтана" і "Фірман султана", які разом із наступними творами "Чорний вершник" (1976), "Шовковий шнурок" (1977) склали історично-пригодницьку тетралогію "Таємний посол".

У щоденниках В. Малик так писав про цей твір: "Вірю: читати "Таємний посол" легко, а як важко я його писав! Передусім не було впевненості, що його надрукують. Далека історія, козацтво — кому це було потрібно в 60-ті роки? Владі? Ні, вона робила все, щоб народ наш забув свою історію, навіть свою назву. Так було все задушено, пригнічено, що, здавалося, страх скував уста і душу народу. Але працював одержимо. Хотілося хоч трішки розбудити, розтривожити той всенародний сон, щоб люди згадали своїх предків, свою історію, свою мову ..." [11, с. 8].

Однією з характерних рис письменника як історичного романіста є те, що він звертається до важливих, складних, зламних періодів в історії України, яким належить особлива роль в історичній долі народу. Так, у тетралогії "Таємний посол" зображується звияжна боротьба народу проти турецько-татарських поневолювачів у 1677—1683 років, підкреслюється роль запорізького козацтва, завдяки якому, на думку автора, наш народ зміг уникнути понищення, самоврятуватися.



У романі "Князь Кий" (1980) автор відтворює ту давню добу, коли легендарний Кий об'єднав різні споріднені слов'янські племена, заклав основи могутньої держави. Зображуючи атмосферу, побут, звичаї того часу, письменник намагався переконати сучасників у тому, що українське історичне коріння значно глибше і могутніше, ніж того хотілося б деяким "старшим братам". "Я хотів показати наші корені. Русь — це ми. Це — Київська земля, це — підмурівок України. Своїм романом я хотів показати читачеві, особливо молодому — хто ми, звідки пішли. "Откуда есть пішла Руська земля і хто в ній перший почав княжити" [20, с. 4].

"Черлені щити" (1985) і "Князь Ігор" (1999) присвячені трагічному походу новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича на половців 1185 р., роман "Горить свіча" (1992) — Батиєвому погрому. Про задушливу атмосферу Катерининської епохи, коли на вільну козацьку Україну насувалася чорна ніч кріпосницької неволі, розповідає роман "Чумацький шлях".

За співвідношенням між фактом і вимислом (домислом) історичні твори поділяються на три жанрові різновиди: історико-художні, художньо-історичні, художньо-документальні [1, с. 8—9; 2, с. 6—7]. Історичні романи В. Малика "Посол Урус шайтана", "Фірман султана", "Чорний вершник", "Шовковий шнурок", "Черлені щити", "Чумацький шлях" можна віднести до художньо-історичного типу. Характерним для них є те, що сюжетним стрижнем тут виступає герой, створений уявою автора (Арсен Звенигора, Івась Бондар, Ждан), який не був видатною історичною особою, проте опинився в центрі важливих історичних подій. Такий художній підхід дає можливість ширше змалювати історичне тло, проникнути в різні сфери суспільного життя, охопити різні соціальні верстви, поглянути на події очима звичайної людини, створити несподівані сюжетні колізії, придатні ситуації. Відомі історичні постаті зустрічаються тут епізодично. Автор дбає про достовірність не так фактів, як загального фону, атмосфери часу в елементах побуту, психології персонажів. До цієї групи можна також віднести і роман "Князь Кий". Скупий рядок початкового літопису автор розгортає у цілісні картини. Йому вдається з високим ступенем ймовірності передати атмосферу, звичаї, побут.

Романи "Горить свіча", "Князь Ігор" є своєрідним симбіозом, поєднанням художньо-історичного типу роману з уважним ставленням автора до історії, його дослідницькою, архівною роботою, підкресленою соціальністю, достовірністю зображених подій, різноплановим показом постатей, які мали вплив на подальший хід історії, на долю народів, та історико-художнього роману, що несе проекцію на сучасність, філософічність, динамічність сюжету.

Твори письменника привертають увагу сучасних критиків та літературознавців, але критичні праці, пристосовані до умов періодики, мають часом звужений чи оглядовий характер. Найповніше дослідженими зараз є романи, що склали тетралогію "Таємний посол" [4, 12, 13, 14]. Так, В. Лукашенко [17], Г. Сидоренко [22] аналізують роман "Князь Кий", зокрема моделювання письменником образів історичних осіб, давньої епохи; М. Гетьманець [6] досліджує образи роману "Черлені щити", їх роль у розкритті ідейно-тематичного задуму письменника; у працях І. Дзюби [7], І. Ільницького [9] предметом аналізу є жанрові особливості тетралогії "Таємний посол", "Князь Кий", "Черлені щити", специфіка сюжетно-творення, образи та мотиви. Життєвому і творчому шляху письменника присвячені роботи К. Волинського [13, 14], І. Бокото [2], А. Дяченка [8], Д. Міщенко [21], В. Карпенка [10], Н. Хоменко [23], Б. Чайковського [24].

До цього часу малодослідженим залишається роман "Горить свіча". У короткій статті, присвяченій цьому творові, П. Лубенський розглядає історію його створення та ділиться спогадами про автора [16].

Мета пропонованої статті — розглянути роман "Горить свіча" як окрему художню систему, з'ясувати проблематику твору, роль художніх образів у розкритті ідейно-тематичного задуму, особливості їх створення, визначити місце роману у творчому доробку автора та у контексті сучасної історичної романістики.

"Горить свіча" — твір багатогранний, присвячений історичним подіям 1240 р., падінню Києва під ударами Батиєвих полчищ, руйнуванню південної Русі. В. Малик, докладно вивчивши історичні джерела, використавши фактичний матеріал Київського, Галицько-Волинського літописів, "Повісті про руйнування Рязані Батиєм", "Сказання про убійства в орді Михайла Чернігівського і його боярина Федора", не лише показує падіння древньої столиці, а й розкриває причини, що призвели до цього лиха, корені незнищенності української нації, яка відроджувалася навіть на руїнах цивілізації.

Зміст роману охоплює невеликий проміжок часу: грудень 1240 — літо 1242 р. Історичні події визначають розвиток дії роману, його сюжетно-композиційну структуру. Головним ідейно-композиційним центром твору є зображення героїчної боротьби киян проти загарбників. Вузловими моментами сюжету є перипетії особистих доль історичних осіб та вигаданих героїв: Добрині, тисяцького Дмитра, Янки, Іллі і Маріам, князя Михайла, сотника Жадігера, хана Бачмана. Сюжетні колізії роману досить напружені, з безліччю несподіваних конфліктів. Драматизм сюжету обумовлюється трагічністю доль більшості героїв.

Достовірність, переконливість зображення досягається тим, що послідовність історичних подій — взяття Батиєм Поросся, дев'яностошестиденна облога Києва і його падіння, кривавий шлях до "останнього моря" через галицько-волинські землі — показано через окремих людей, взятих у співвідношенні з часом і простором.

Письменник проявляє посилену увагу до моральної сутності людини, бо в долі кожного героя відбилася доля народу. Це є складником тих багатьох причин, які прирекли Київ і українські землі на "криваве ярмо", і водночас це те, що допомогло українському народу встояти, зберегтися, не зникнути у безмежжі жорсткого часу, як половцям та іншим поневоленим народам. Кожен герой твору постає перед вибором, не тільки здійснює ті чи ті вчинки, а й намагається осмислити свій час і себе у ньому.

Головний герой твору смерд Добриня, колишній половецький полонений, монгольський раб стоїть перед проблемою здобути волю, допомігши Жокте, умовити киян здатися, чи попередити співвітчизників про підступність ворога навіть ціною власного життя. Він обирає останнє. Не піддається Добриня спокусі і вдруге, захищаючи Княжу гору, наперед знаючи про повну приреченість. "Добриня зацікавив, його штовхають на зраду! Пропонують владу і почесні за життя і свободу сотень рідних людей... Так, все це він знає, та все ж слова посла обурили його, і він гнівно сказав: "Ворота не відчиню! І ніхто з нас не відчинить! Тут зрадників не було і не буде!" [18, с. 162]. Кияни теж готові оборонятися до останнього подиху, і якщо вже не перемогти, то хоча б "перемолоти монгольську силу", жертвуючи власним життям, життям своїх близьких. Тисяцький і воевода Дмитро не погоджуються здати Київ у обмін на життя наймолодшого сина Іллі. По-іншому вирішує

для себе це питання колишній тиун князя Михайла з Путивля Доман. Він рятує власне життя, спокусившись на багатство, вмовляє киян здатися, а потім саме він підказує Батиеві слабкі місця у київських валах, а згодом із просто зрадника перетворюється на жорстокого вбивцю, втрачає людські якості, морально деградує. Через ці персонаж-антиподи, долі яких несподівано перехрещуються протягом усієї оповіді, автор розкриває не тільки проблему зради й патріотизму, а й проблему збереження людського в людині у межовій ситуації буття. Та не лише зрадництво стає причиною поразки. Роз'єднаність, розбрат — ось головна біда. Воєвода Дмитро з боєм говорить: "Отож і виходить, що не він (Батий) нас перемагає, а ми самі себе губимо. Київ залишився сам, і ніхто не допоможе йому. Розпалася Русь, розлетілася в різні боки, як розв'язаний куль соломи на вітрі, і ніяка сила вже не збере її до купи!" [18, с. 40]; "Не велика сила Батиева, хоч вона і справді велика, а князівський розбрат і нерозум, честолюбство і поділили могутню країну на князівства, уділи, вотчини, не дозволили купно стати проти страшного ворога і призвели всі до загибелі" [18, с. 119]. Осмислює це і князь Данило, який намагається об'єднати всі сили на боротьбу із ворогом, реально оцінює складну ситуацію. Через роздуми героя, авторську характеристику, портретну характеристику, характеристику інших персонажів автор створює образ мудрого правителя — за збереження своєї землі, життя і незалежності свого народу він ладен забути особисті образи, навіть поступитися власною гідністю.

Продовження теми *людина і влада, народ і його ватажок*, найповніше її розкриття знаходимо в образі Воєводи Дмитра. Після втечі князя Михайла Дмитро очолює підготовку, а потім і оборону Києва. Він сприймає своє становище не як привілей чи відзнаку, а як величезну відповідальність перед своїм народом. У найтяжчі хвилини він повинен бути із співвітчизниками, розділити долю киян. Воєвода навіть не припускає думки про особистий порятунок чи порятунок своєї сім'ї: "Як і всім... І нам, і їм — як усім...!" [18, с. 280]. Дмитро і тяжко поранений до останнього захищає рідне місто, демонструючи надзвичайну сміливість і військове вміння. Це відзначають навіть вороги. Кияни теж із пошаною і любов'ю ставляться до тисяцького. "Дмитра у Києві любили і поважали за щедрість, справедливість і доброту. Та й у військовому ділі муж він справді досвідчений" [18, с. 147]. Компроміси із власною совістю, порушення власного кодексу честі чи то у справах особистих, сімейних (ставлення до кохання доньки Янки і Добрини), чи то у державних (оборона Подолу) — для нього недопустимі. Повнокровність, правдивість цього образу досягається автором завдяки показу сімейного, особистого життя героя і справ державних, розкриття психології вчинків, дій. Воєвода Дмитро є своєрідним концептуальним центром роману, з яким взаємодіють майже всі образи твору. Він уособлює духовні пошуки, розум, совість своєї епохи, є гербом і духовним каталізатором свого часу.

У ракурсі проблеми *народ і ватажок, людина і влада* образ Дмитра з образами інших історичних діячів, князя Михайла, Данила Галицького виступає як персонаж-антипод, персонаж-дзеркало, або з образом Батия постає як паралельний. Оскільки Батий зображений у творі розумним, далекоглядним керівником, умілим стратегом, мудрим політиком, він виконує своє історичне завдання — заповіт Чингісхана: завоювати півсвіту, дійти до останнього моря. Ці персонажі є антиподами з огляду на переломлення в них морально-етичних начал: добра і зла.

Незважаючи на страшну поразку, втрату рідного міста і його захисників, своєї сім'ї, об'єктивним переможцем виявився Дмитро. Обезкровлені орди Батия не змогли виконати наказу Чингісхана і змушені були повернутися назад. Дмитро ж, попри всі поневіряння, повертається у сплюндрований Київ, не втративши віри у відродження рідного народу. "Та вірю я, що відродимося знову! Рано чи пізно — відродимося, розправимо крила!" [18, с. 421].

У часопросторі тривоги, смутку, болю людина повинна б стати байдужою, жорстокою, егоїстичною. Від отупіння емоційного, духовного її може врятувати і рятує животворящий дух любові, кохання, сильнішого за ворога, за смерть. У трагічний для Києва час розквітає кохання Добрини і Янки, Ілля та Маріам. Кохання допомагає їм вижити, врятуватися, не втратити людяності, не зламатися морально, воно тримає їх на світі, допомагає перебороти тисячі випробувань: не загинути у пожежах Києва, здолати тяжку дорогу до Бату-сараю, витримати поневіряння неволі, добратися до рідної землі, отчого дому. Заради коханої людини герої готові на смерть. "Що буде, те й буде! — говорить Маріам. — Я знайшла тебе, я люблю тебе, я з тобою, коханий мій, ненаглядний мій, а там — хоч і смерть! Мені тепер нестрашно нічого!" [18, с. 426]. Ілля і Маріам гинуть, але ніщо не може вбити їхнього кохання.

Сюжетні лінії "кохання" Добриня — Янка, Ілля — Маріам — надзвичайно динамічні, сповнені безлічі карколомних пригод і подвигів: переслідування, зустрічі, втечі, порятунок. Вони вносять у твір пригодницький елемент, але разом з тим автор детально відтворює індивідуальність переживань, широту думок героїв.

Через увесь твір наскрізно проходить мотив людяності, збереження людського в людині. Особливо яскраво прочитується це у розділах "Неволя", "Баримтача". Невільникам урусам співчуває і допомагає колишній ворог — половецький хан Бачман, допомагають утікачам і пастухи-половці. Навіть сотник Жадігер, жорстокий господар Добрині, "дозволяє" Янці, Добрині і Дмитрику "залишитись непоміченими" під час облави Менгу, платить добром за добро. Докладає всіх зусиль, щоб врятувати рідних людей, колишня наречена Добрині, дружина його молодшого брата, тепер бранка і дружина монгола Айжу Милана. Добриня мстить за всі кривди зраднику Доману, але залишає живою його родину, не перетворюється, на відміну від колишнього тиуна, на кровожерливого звіра.

Через своїх героїв автор утверджує думку про гуманізм як найвищу цінність, заперуку існування світобудови: "Світ не без добрих людей — і на цьому він тримається!" [18, с. 219]. Поставлені у романі проблеми не існують у чистому вигляді, бо твір написаний не задля проблем, а для реконструювання історичної пам'яті, у центрі якої знаходиться людина.

Вагомим досягненням автора є досконала образна система роману, де гармонійно поєднуються історичні особи і вигадані персонажі. Органічно злито приватний час життя героїв та час історичний. Кожний з персонажів виразний, опуклий, не заступає інших героїв, несе своє ідейно-тематичне навантаження. Точними штрихами окреслена життєва доля навіть епізодичних персонажів. Вони не губляться у перипетіях сюжету. На початку твору ми зустрічаємося з веселою синьоокою Росицею з роду Лебедів, в кінці бачимо її ж серед розгромленого Києва, після знищення Калинового кута, як невилітлицю Юлдуз (ранкову зірку) — подарунок великому Сеїн-хану. Паралельно з іншими жіночими образами (Милани, Маріам) цей образ розвиває мотив трагічної долі жінки-бранки.

Особливо вдалим є образ смерда Добрини, який проходить через усі перипетії сюжету, ніби об'єднує всі сюжетні лінії. Це жива людина зі своїми переживаннями, болями, турботами, прагненням зрозуміти свій складний час і вижити в ньому, зберегти честь, гідність, любов до рідної землі.

Поряд з образами-персонажами автор вводить предметні образи-символи для розкриття провідної ідеї твору: уславлення, звеличення героїчного духу нації у боротьбі проти татаро-монгольського засилля, утвердження невичерпних, нездоланих сил народу, віри у відродження, визволення батьківщини. Це бронзова квадрига-четвірка мідних коней, запряжених у колісницю, привезених князем Володимиром на честь перемоги під Херсонесом, та запалена свічка у пограбованому, сплюндрованому храмі.

В. Малик змальовує цілісну соціальну атмосферу, дух епохи, використовуючи деталі побуту, описуючи архітектурні споруди, одяг, поведінку представників тодішнього суспільства — бояр, князів, ремісників, смердів, монгольських воїнів, невільників; зображує родинні стосунки в сім'ї воеводи Дмитра, в родинях Сичів, боярина Домажира. Автор пише виразно, предметно, зримо. Кожна деталь точна, особлива. Так, якщо Добриня взяв грецьке лезо, то воно з "тонкою ручкою із баранячого рогу".

Цілісності у висвітленні буття міста під час неволі автор досягає розширенням і включенням різноманітних топосів міста: княжих горниць у Володимировому городі, Бабиного торжка, Копирового кінця з лудейськими воротами, княжого прорубу, ремісничого Подолу, міських валів зі скрипучими сходами. Топоси Бату-сараю підсилюють відчуття неволі, страждання, небезпеки. Для надання трагедійності зображеному автор, крім художніх деталей, використовує протяжний, нудотний, майже циклічний час. За шість днів оборони з дня на день повторюються майже одні й ті самі дії, складається враження, що життя героїв минає у незмінному, виснажливому ритмі.

Художня майстерність В. Малика служить головній меті — розкриттю психології персонажів, а звідси — ідейного змісту роману. Автор створює велику галерею людських типів: князі, смерди, бояри, монголи, невільники, половці — і в кожного з них — своя воля і доля. Герої показані у динаміці суперечностей між внутрішніми прагненнями бажаного світогляду і протидією зовнішніх обставин. Герої змальовані у трьох взаємопов'язаних планах: зовнішньому — портрет, поведінка, взаємозв'язки; внутрішньому — внутрішній монолог, діалогізований внутрішній монолог, спогади; характеристика іншими героями та автором.

Яскравою фігурою серед захисників Києва є головний герой твору — смерд Добриня. Письменник наділяє його такими рисами, як сміливість, винахідливість, щирість, вірність, патріотизм, здатність бачити прекрасне, готовність до самопожертви, надзвичайна доброта. На ці риси вказує ім'я героя, що є не лише історичним антропонімом, а й виконує характеротворчу, ідеологічну функцію, стає поетонімом — знаковим засобом художньої характеристики. Внутрішній стан героя, його найпотаємніші мрії, думки, сумніви автор передає через внутрішнє мовлення, через монологи-спогади, монологи-мрії. Щоб передати сумніви персонажа, зважування ним різних позицій, В. Малик застосовує діалогізований монолог, суперечку із самим собою: "В душі почала підніматися важка хвиля жалю. Розум казав: змирися! Що втратив, того не повернеш! А серце кричало-водало: "Не хочу, не можу змиритися, бо втратив найдорожче — щастя" [18, с. 31].

Використовується також портрет, портретна деталь для наголошення певної риси характеру, передачі внутрішнього через зовнішнє: "...обличчя мав виразне, різко окреслене, мужнє, на якому особливо чітко виділялися під чорними розкритими бровами розумні, людяно-добрі, проникливі очі, їх погляду не витримала навіть бояриня Анастасія і з досадою опустила голову" [18, с. 129].

Образи всіх, без винятку, героїв висвітлюються у дії, через вчинок, через реакцію на зовнішні обставини, через ситуацію спілкування один з одним. Для розкриття настроїв, душевних станів (тривоги, страху, гніву) персонажів В. Малик активно застосовує психологічний (рухливий) портрет — один або у поєднанні із внутрішнім монологом: "Янка сиділа мовчки. Лице її зблідло, а в очах зачався страх. "Це ж по мою душу прибули вони сюди, — кольнуло її в серце" [18, с. 118]; "Лице його спаленіло, серце забилось частіше" [18, с. 66]; "Янка завмерла і ще дужче зблідла. Однак Добриня помітив, як у її зинцях спалахнула раптово шалена радість" [18, с. 140]; "Домажир сидів з розкритим ротом, і з його ситого лиця та буйволячої шиї хутко зникав сердитий рум'янець" [39, с. 140].

Про характер героя говорить його хода, постава. Так, Данила ми сприймаємо енергійним, сильним, здатним на рішучі вчинки: "Данило ввійшов стрімкою ходою — стрункий, дужий і тугий, мов дуб" [18, с. 119]. Про стан людини іноді промовляє антирух, поза нерухомості. "Формулами скам'яніння" В. Малик передає розпач, душевне потрясіння, відчай героїв: "Князь завмер, ніби йому відібрало мову. Стояв непорушно і, здавалося, не дихав" [18, с. 20].

Інтимні почуття, зародження кохання між героями, уявлення про стан двох людей автор передає через "розмову" очей: "Очі їхні зустрілися, йому здалося, що вона приголубила його поглядом, ніби сонячний промінь зазирнув у його серце. Він потягнувся до неї через стіл і ще раз вигукнув у душі: "Янко!" [18, с. 209].

Одним з характерних прийомів створення образів негативних персонажів є нагнітання "знижуючих" деталей. Вдало використані, вони не тільки збагачують портретну характеристику, а й розкривають психологію героя, його моральні якості. У першому розділі твору Доман таким постає перед князем і київським людом: "Він здер з голови заячу шапку і трусонув чорною чуприною. Все його вузьке обличчя заросло густою бородою теж чорною, як і чуб, і на ньому видно було лише хрящуватий прямий ніс та маленькі, вузько посаджені, чорні, як вуглики, очиці, що знизу вгору свердлили князя, мов буравчики" [18, с. 22].

Автор вдається до різноманітних способів зображення персонажів, чим створює механізми психологічної достовірності, переконливості, реальності зображуваних героїв далекої епохи, це посилює ідейне звучання твору.

Доробок історичної прози В. Малика цікавий не лише в плані інтерпретації фактичної історії, а й як форма реалізації узагальнених моделей людської поведінки, універсального аспекту буття. Роман "Горить свіча" В. Малика займає визначне місце як у творчому спадку письменника, так і серед усієї історичної романістики ХХ ст. В ньому поєднано жанрові особливості художньо-історичного типу історичного роману та історико-художнього, що надало змогу повніше реалізувати ідейно-тематичний задум. На перший план митець висуває людину, акцентує увагу на вічних духовних цінностях, будить від летаргії і збайдужіння, вселяє віру у незнищенність людського в людині, любові, відданості, патріотизму. Твори письменника будуть потрібні не одному поколінню українців на нелегкій дорозі національного і державного відродження.

## Література

1. Андрусів С. Историческая романтика Романа Иванчука и ее место в развитии жанра: Автореферат диссертации на соискание степени кандидата филол. наук. — К., 19. — С. 8—9.
2. Баран Є. Українська історична проза XIX— поч. XX ст. і Орест Левицький: Автореферат дисертації на здобуття ступеня кандидата філологічних наук. — К., 19. — С. 6—7.
3. Бокий І. Лицар добра і істини // Сільські вісті. — 1971. — 20 лютого. — С. 4.
4. Бужченко Т. Освячено боротьбою // Літературна Україна. — 1978. — 11 липня. — С. 8.
5. Волинський К. Читач проголосував "за" // Літературна Україна. — 1993. — 18 лютого. — С. 4.
6. Гетьманець М. Витязі черлених щитів // Ленінська зоря. — 1985. — 14 вересня. — С. 4.
7. Дзюба І. Несходимі стежини минувшини // Київ. — 1986. — №10. — С. 87.
8. Дяченко А. Володимир Малику — 75 // Літературна Україна. — 1996. — 29 лютого. — С. 4.
9. Ільницький М. Людина в історії. Сучасний український історичний роман. — К.: Дніпро, 1989. — 502с.
10. Карпенко В. Слави козацької пісняр // Зоря Полтавщини. — 1999. — 24 лютого. — С. 8.
11. Козюра І., Козюра В. Щоденники лубенського Езопа // Голос України. — 2001. — 21 лютого. — С. 8.
12. Кулаковський В. Чорний вершник // Вітчизна. — 1977. — №5. — С. 207.
13. Кулаковський В. Вірність історичній правді // Вітчизна. — 1969. — №2. — С. 206.
14. Кулаковський В. Одісея Арсена Звенигори // Вітчизна. — 1970. — №2. — С. 204—206.
15. Лис В. Колос слова золотий / за матеріалами бесіди з письменником В.К.Маликом. // Зоря Полтавщини. — 1983. — 13 березня. — С. 6.
16. Лубенський П. Горить свіча // Лубенщина. — 1992. — 12 вересня. — С. 4.
17. Лукашенко В. Напередодні нашої юності // Літературна Україна. — 1982. — 23 вересня. — С. 4.
18. Малик В. Горить свіча. — К.: Український письменник, 1992. — 432 с.
19. Малик В. "Про те, що знаю і люблю...". Бесіди з письменником про його творчий шлях / запис В.Лиса // Робітничка газета. — 1981. — 11 жовтня. — С. 3—4.
20. Малик В. Покоління юних — це дзеркальне відображення нашого здеморалізованого суспільства / Інтерв'ю з письменником // Комсомолец Полтавщини. — 1991. — 21 лютого. — С. 4.
21. Міщенко Д. Майстер історичної теми // Демократична Україна. — 2001. — 16 березня. — С. 8.
22. Сидоренко Г. Вої полянського роду // Друг читача. — 1983. — 12 січня. — С. 6.
23. Хоменко Н. Розумне серце // Лубенщина. — 2001. — 24 січня. — С. 3.
24. Чайковський Б. Романіст історичного жанру // Лубенщина. — 2001. — 14 лютого. — С. 4.

**Людмила Касян. Роман Владимира Малика "Горит свіча" в контексте художественного отображення історичного минулого**

*В статье проанализировано роман В. Малика "Горит свіча" как отдельную художественную систему, сделана попытка определить место произведения в творческом наследии автора и в контексте современной исторической романистики.*

**Ключевые слова:** художественная историческая проза, национальное сознание, исторический роман, жанр, поэзия, поэма, тетралогия, динамичный сюжет, конфликт, композиция, персонаж, характер, топос, Киев, Русь, Украина.

**Ljudmila Kasyn. V. Malik novel "The candle is burning" in context of artistic reflection of historic the past**

*In this article has been considered the historic novel by V. Malik "The candle is burning" as a separate artistic system; was made an attempt to determine novel's role in writer's creation and in context of modern historic novels.*

**Key words:** historic fiction, national consciousness, historic novel, genre, poetry, poem, tetralogy, tension prose, plot, conflict, composition, hero, character, topos, Kyiv, Russ, Ukraine.

УДК 821.161.2:82-1

# Творчість Зеновія Красівського та Ярослава Лесіва: національний вимір людської екзистенції

Марія Якібчук,

кандидат філологічних наук

Івано-Франківськ

*Стаття є спробою прочитання життя і творчості Зеновія Красівського та Ярослава Лесіва крізь національний вимір людської екзистенції. У ній аналізується поведінковий канон як основа екзистенційного вибору. На матеріалі ліричних і публіцистичних текстів обґрунтовано, що особливістю українського екзистенціалізму є національна ідея.*

**Ключові слова:** екзистенціалізм, канон, ідентичність, ідея, герой.

Усе живе тягнеться корінням до своїх джерел, перебуває в постійному пошуку й утвердженні власної ідентичності. Цей пошук — безперервний: триває і в наш час; він був життєво необхідним для представників української нації і в період комуністичного панування. Однак і ті джерела, і коріння в країні тотального терору (маємо на увазі, зокрема, 60—80-і рр. XX ст.) висушували всіма можливими засобами. Найвразливішою від цього руйнівного процесу була чесна і свідомо людська особистість.

На час, у який випало жити й боротися Зеновієві Красівському та Ярославу Лесіву, припала дія особливої, нововинайденої методики цього процесу, насамперед у сфері культурного та духовного життя, під гаслом "злиття народів і мов", коли майже цілком беззахисною виявилася й українська мова.

Іван Дзюба у праці "Україна у пошуках нової ідентичності" згадує не лише про поразку, а й попередні здобутки визвольних змагань 1917—1920 рр. як про надскладний комплекс впливів на руйнування та відновлення стану національної тотожності. Ці визвольні змагання, за його словами, "окреслили історичну перспективу, дали могутній імпульс пробудженню національних сил і змусили більшовицьку владу змінити свою українську політику", а відтак це бодай якось "уможливило підтримку національного життя, культури і мови [1, с. 132]".

Якщо ж вести мову про формування національного та політичного світогляду саме З. Красівського і Я. Лесіва, то треба брати до уваги передусім визвольні змагання 1940—1950-х рр. І поразки, і здобутки тих

змагань також стали підставою для жорстокого придушення космополітичною тоталітарною державою паростків національної свідомості через безпрецедентний тиск на її носіїв.

Як безпосередній речник визвольних змагань 1940—1950-х років, Зеновій Красівський та його молодший послідовник Ярослав Лесів розгорнули широкій літературно-політичний дискурс на тему відновлення цілісності й міцності національного духу.

Творчість цих авторів дає можливість під окремим ракурсом поглянути на "проривну функцію [11, с. 66]" українського слова та її вплив на молоде покоління. Зокрема, у 1988-му, коли була вже добре відчутною національна активізація українського суспільства, група юнаків згуртувалася навколо романтичної мрії — боротися за визволення України. Вони мали псевдо, як бандерівці. Так виникла організація української молоді "Спадщина", керівником якої став Зеновій Красівський. Його не стало, а "Спадщина" існує та розвивається й сьогодні...

Складний і тривалий період національної історії був для Зеновія Красівського головним аргументом його особистого життєвого вибору. Концентрація людського відчаю, що виривався з підсвідомості, сягала майже фізичного рівня сприйняття. Рядки з вірша "Бандера", присвяченого братові Євстаху, який віддав своє життя за українську ідею, є алегоричною й водночас правдивою характеристикою тодішньої епохи:

*У темряві, у мороці конав нещасний світ  
Під скрип ярма і танці гільйотини,  
А шашілем роз'їджений червоний моноліт  
Писав народам чорні домовини [5, с. 112].*

Перебуваючи в авангарді боротьби, і Зеновій Красівський, і Ярослав Лесів кожен по-своєму намагалися поетичним словом реанімувати загрожену національну ідентичність, окремішність українського світу.

Певна річ, що Зеновій Красівський і його однопіддумці формували дискурсивну практику-обговорення таких проблем, постановка яких навіть для найбільш свідомих митців була несподіваною. Це — питання про державну самостійність України, про її демократичний устрій.

До цього дискурсу належали й розмови з Богом та про Бога, яких уникали (давалося взнаки атеїстичне виховання) багато шістдесятників.

Для Зеновія Красівського все було інакше. "Пам'ятаю врочисті Богослужіння, святкові церковні процесії та по-святковому вбраних людей. Пам'ятаю читальню "Просвіти", невелику бібліотеку, аматорські вистави. Пам'ятаю полум'яний патріотизм старших від мене хлопців-односельців, пам'ятаю, як їх усіх від облави до облави повбивали таки в рідному селі... Все це я пам'ятаю [4, с. 121]", — писав він у своїх спогадах.

Саме життя такої особистості, як Зеновій Красівський, — це втілення самототожності. За плечима в нього — покоління полеглих за свободу. Звідси, очевидно, і бере свої витoki філософія чину, яка визначала подієвість особистого життя Красівського. Його активність у самопізнанні та самоствердженні — це явище, яке словами А. Камю можна визначити як заперечення абсурдності, бунт проти неї: "Бунтуюся — значить, я є, значить, існую [12, с. 441]". Якщо ж вартості, які обстоює "збунтований", "переростають егоїстичні прагнення бунтаря", то "бунт є позитивним явищем і кінцевістю людського життя [12, с. 441]".

У поезії "Тріада" З. Красівського охарактеризовано три основні етапи життя ліричного героя — "Двобій", "Поразка", "В'язниця":

*Я став на прю з чудовиськом сторуким,  
З мого чола стікав червоний піт  
І хижіли від поту того круки,  
І мерк в тривозі млосний світ [5, с. 19].*

"Я зазнав чимало втрат, — згадував З. Красівський. — І в особистому житті, і на політичних перехрестях. Мене арештовували в 49-ому, в 58-ому, в 67-ому, у 80-ому. Я відбував у критках, дурдомах, у таборах. Я сидів по карцерах, по бурах. Я був на засланні. Якщо позбирати все до купи, то назбирається 26 років. Половина людського віку. А в мене чи не весь вік, бо й на волі я не виходив із трибу [6, с. 102]".

Пошуки своєї справжності, звернені в минуле, у час національних героїв і мудреців, становлять значну частину збірки З. Красівського "Невольницькі плачі". Водночас це пошуки правдивого українського слова, його першопочатків в архетипальних глибинах, у його єдності зі світом.

Почуття обов'язку захистити матір-Україну прочитується чи не в кожній поезії-присвяті:

*Друже! Сучаснику! Стань на коліна  
На тім перелозі і під тим хрестом,  
Твоя ж батьківщина, твоя Україна  
Очі народам мозолить ярмом [5, с. 78].*

Промовистий приклад — факт порушення кримінальної справи за збірку "Невольницькі плачі" та поему "Тріумф Сатани" З. Красівського. Автора засудили, проте його поезія все одно різними каналами доходила до читачів, впливаючи на найбільш больові точки українського суспільства.

*Висить на покутті кривава сорочка,  
Вгинаються плечі святі Саваофа.  
"О Господи Боже!" — шепоче мати.  
Відплати! Відплати! Відплати! [5, с. 112]*

— ці поетичні рядки Зеновія Красівського цілком можна інтерпретувати в дусі екзистенціалізму А. Камю та Ж.-П. Сартра, які твердили, що силу дає вільний вибір людини, котра свідомо розпочинає боротьбу з власною слабкістю й зі світовою сваволею [10, с. 319—344].

Особливістю українського екзистенціалізму була національна ідея, яка рятувала від довтолишньої трагічної абсурдності світу. "На подвір'ї тюрми Лонцького на ніч заводили трактор, і по кабінетах озвірілі війною та режимом слідчі чинили морд над жертвами... Донині тяжко збагнути, як ми вистояли... Вистояли своїм патріотизмом, своїм праведним націоналізмом [6, с. 101]", — згадує З. Красівський. За таких обставин вибудовується й існує одна ієрархія вартостей — для особистості й для того кола людей, котрих вона репрезентує. Вершину, на яку треба було піднятися, Зеновій Красівський та Ярослав Лесів бачили в українській національній державі, яка б забезпечила українській людині гідність життя.

Екзистенційний драматизм життя в поезії З. Красівського набуває щоразу нового напруження, він ніколи не застигає на одному рівні. Ідейно-смісловим ядром, яке притягує до себе все, що відбувалося колись і що відлунує через століття, є концепт свободи. Єдність духовної традиції уособлюють тисячі українців, котрі віками клали свої голови за свободу України. Звертаючись до них (до Байди, Наливайка, Мазепи, Бандери), З. Красівський водночас окрилює вірою сучасників, прагне наснажити націю енергією державного самоздійснення, сформуванню в новому поколінні національну ідентичність, аби з'явилося нове духовне ядро нації:

*І ти, народе, взявся б за мечі!  
Народе мій, прийми мої плачі!* [5, с. 11].

До них — справжніх, достойних, жертвних — звертається автор, щоб відживити у нащадків пам'ять і чесноти. Ампліфікаційне продовження символу "герой" розгортається на рівні авторитетів світової й національної історії та літератури. Дон Кіхот, Ян Гус, Ярославна, Байда, Маруся Богуславка, Наливайко, Сірко, Мазепа, Гонта, Калнишевський — це ті, хто своїм авторитетом скріплює націю. Саме цей рівень став базисом для творення поетом власного конкретно-історичного материка.

Чимало віршів зі збірки Зеновія Красівського "Невольницькі плачі" мають присвяти, і така своєрідна тюремна альбомність допомагає створити ефект присутності, психологічну спорідненість з особистістю, котра захоплює своїми вчинками. Конкретні сучасники, товариші по боротьбі, з якими безпосередньо відбувалося спілкування, поєднуються своїми окремими рисами, моментами життєвої долі з образами найвідоміших героїв минулого, що стали безсмертними. Наприклад, поему "Маруся Богуславка" присвячено Катерині Зарицькій, "людині небуденної долі, великого розуму і духу" [5, с. 98], а вірш "Бандера" має таку присвяту: "Братові Евстахію, що віддав своє життя за українську ідею" [5, с. 112].

Цей вірш вражає символічністю, монументальністю внутрішньої та зовнішньої постави героя:

*В двобої нерівнім схрестились шаблі —  
Лунатиме слава широко віками!  
Розтопане серце лежить на землі,  
Проколоте серце штиками* [5, с. 112].

Ситуація загибелі та пов'язані з нею колізії працюють на утвердження героїчних рис особистості. Особа Бандери — оберіг минулого героїзму, а кров, віддана в ім'я ідеї, виконує функцію пророчої візії "відплати".

Шукаючи кожен власної художньої форми вираження, українські поети-дисиденти В. Стус, І. Світличний, І. Калинець, Т. Мельничук, а також З. Красівський та Я. Лесів свідомо акцентували на національній проблематиці й використовували багатий арсенал адекватних формальних засобів. Висока національна напруга пронизує всі вірші З. Красівського:

*Вмирають надії від горя і сліз,  
Навіжено мчить земля під укіс,  
І тільки розпука риде над краєм —  
Народ загибає! Народ загибає!  
І в крикові тому, у горі, в вогні  
Довіку прийдеться горіти мені* [5, с. 69].

Коли аналізуєш ідейно-тематичний зріз поезії Зеновія Красівського, є загроза сприйняти ідейно-національну монолітність, злютованість його творів як одноманітність. Але це тільки тому, що для Красівського-поета ідея завжди значила безмірно більше за будь-яку поетичну форму:

*Народе мій, прийми мої плачі...  
О як би ти, причащений сльозою,  
Повстав увесь з тираном до двобою,  
Загартувавши у сльозах мечі!  
Народе мій, прийми мої плачі!* [5, с. 11].

Цей плач поета перетворюється насправді на крику національної боротьби. Він зобов'язує до чину. Тож "поезія Зеновія Красівського стоїть на найвищих щаблях мужнього громадянського патосу, і тим самим по змісту і формі влилася в могутнє шевченківське русло [8, с. 988]".

З тонами плачу-ридання, прокляття межує тональність світлого спокою, вистражданої розважливості:

*Будуть куцим подертим рядном  
Бруд століття вкривати.  
Ти ж мани мене білим крилом  
У зелені Карпати* [5, с. 36].

Ліричний герой З. Красівського не має сумнівів щодо майбутності своєї країни, пророкуючи: *Гей, не журися, зелена Діброво, / Сум на вершині своїй не гойдай. / Все воскресає на світі наново. / Чом не воскресне порубаний гай?* [5, с. 71].

Як відомо, першими симптомами розмивання національного образу є духовне ослаблення людини, її моральна деградація. Тому не випадково збірка "Невольницькі плачі" Зеновія Красівського розпочинається з вірша, що має назву "Епіграф":

*Страшно відсидіти вік у тюрмі,  
Страшно на нарах тюремних померти,  
Та стократ страшніше гібти в ярмі,  
Рабом на колінах діждатися смерти* [5, с. 9].

Створені у важких невеличких умовах радянського ГУЛАГу, "Невольницькі плачі" Зеновія Красівського є прикладом незламності людського духу, духовної рівноваги та національної гідності.

Був зачарований цим шаленим світом, що завжди дає шанс, нехай і один-єдиний, бути людиною. Або ж не бути:

*О чом ти, людино, не дикий хижак,  
Що радше загине голодною смертю,  
Ніж прийме від ката в неволі маслак!  
Ти б жити уміла,  
уміла б і вмерти* [5, с. 65].

Наголошуючи на спадкоємності Ярослава Лесіва щодо Зеновія Красівського, зауважимо, що сповідання одних і тих самих ідей не нівелює особистості. Розуміння людської сутності для о. Ярослава Лесіва — невтомого подвижника української національної ідеї — було особливо важливим через те, що воно спиралося на потребу безперервної, повсякчасної духовної праці. Як поета його цікавлять насамперед максимальні можливості людського в людині — Божому замислі та Божій пробі. Поет шукає простору, нереального в тодішніх обставинах, для існування Людини як божественного витвору з окремою програмою само-вдосконалення. Екзистенціалізм поета розвивається в конструктивному руслі довіри до буття, до самої людини: і кожної зокрема, і до людей загалом.

Процес проявлення Божественного нескінченний, однак вершиною завжди є Слово. І українська доля, українська історія як можливість сповнення устремлень і сподівань народу постає, власне, через проблему Слова:

*Від половини зерно  
Слово од лжі  
Руки від крові  
Душу од страху  
Розум від забобонів  
Серце від ненависті  
Ласку від пристрасті  
Кохання від похоті  
Любов од тиранства  
Очистиь перед тим  
Як в дорогу іти* [7, с. 24].

Цей вірш — заповідь не тільки іншим, а й насамперед самому собі. Як людина, як патріот-українець

Ярослав Лесів виконав її за найвищою шкалою людської гідності.

XXI століття відкриватиме Україну 70—80-х років ХХ століття, на думку Т. Салиги, зокрема, і за віршами Я. Лесіва [9, с. 11]: "Його поезії мають іншу закономірність появи — вони з'явилися як внутрішня воля, як потреба душі й вираз її стану. Тому часто вони звучать як маніфести, програми, відкриті декларації, а в інших випадках — це пейзажі, злиття людини з природою, елегічна її молитва до осені [9, с. 13]".

Поезія о. Ярослава Лесіва — особливий духовний вимір і вибір. Саме з цієї фундаментальної засади екзистенціалізму — свободи вибору — і починається творчий шлях о. Ярослава Лесіва:

*Я все віддав тобі в офіру,  
Я кинув все тобі під ноги,  
Собі лишив бесаги й ліру  
І терном встелену дорогу [7, с. 49].*

Творчість о. Я. Лесіва, як, власне, і його спосіб життя, де головний наголос зроблено на виборі та відповідальності, свідчить про те, як усупереч тоталітарній системі може творитися поезія, вільна від ідеологічних нашарувань та соцреалістичних приписів. Але водночас ані Зеновій Красівський, ані Ярослав Лесів не могли дозволити собі "знехтувати" обов'язок письменника-патріота й не могли не покласти свій талант на вітар свободи — так само це стосується і Василя Стуса, Івана Світличного та ще багатьох мучеників режиму.

Роздуми Ярослава Лесіва над словом вражають послідовністю й відкритістю. Серед параметрів його духовності головну врівноважувальну функцію відіграють віра й любов. З любові до людей, до України, до світу, до життя цвіт віщого ломикаменю розрісся в поетовому слові:

*Зійдуть ломикаменем квіти.  
Люблю вас, люблю, люблю [7, с. 61].*

Християнська любов загалом і любов до батьків, дружини, сина — це той ґрунт, з якого проростає перспектива розвитку особистості.

Зрештою, Я. Лесів глибоко вірить, що щире й мудре Слово є домінантною духовною потребою:

*Слово добути,  
логос  
Із серця магми,  
Сонця протуберанців —  
Мудрості зерен зерно  
І справжньому людству на стіл,  
Як теплий буханець житній  
На радість, на вічність —  
їжте [7, с. 34].*

#### **Марія Якібчук. Творчество Зеновия Красивского и Ярослава Лесива: национальное измерение человеческой экзистенции**

Статья является попыткой прочтения жизни и творчества Зеновия Красивского и Ярослава Лесива сквозь национальное измерение человеческой экзистенции. В ней анализируется поведенческий канон как основа экзистенциального выбора. На материале лирических и публицистических текстов обосновано, что особенностью украинского экзистенциализма является национальная идея.

**Ключевые слова:** экзистенция, канон, идентичность, идея, герой.

#### **Maria Yakibchuk. Creativity Zenovia Krasivsky and Yaroslav Lesiv: the national dimension of human existence**

This article is an attempt to read the life and work Zenovia Krasivsky and Yaroslav Lesiv through the national dimension of human existence. It analyzes the behavioral canon as the basis of existential choice. On the lyrical material and public texts reasonably characteristic of existentialism Ukrainian national idea.

**Keywords:** existence, canon, identity, idea, hero.

Священик і поет Ярослав Лесів був одним із тих мужніх подвижників боротьби за відродження України та її Церкви, хто глибоко усвідомлював, що без само-зречення і жертвності не зберегти ні власної душі, ні душі рідного народу:

*Мамо, душа моя —  
Спасителя розіп'ятого рана.  
Мамо, любові Вашої zenit  
У промінні Ваших рук  
Із попелу постане —  
І буде порятовано цей світ [7, с. 40].*

Таким чином, саме національні акценти, національна маркованість ідентичності та поведінкового канону ліричних героїв З. Красівського та Я. Лесіва визначають сутність екзистенційного вибору і цих героїв, і, як можемо стверджувати через біографічний контекст, обох авторів.

#### **Література**

1. Дзюба І.М. Україна в пошуках нової ідентичності: статті, виступи, інтерв'ю, памфлети [вступ. слово М.В. Поповича] / І.М. Дзюба. — К.: Україна, 2006. — 848 с.
2. Записано Марією Якібчук із розмови з Левком Лук'яненком — Київ. — 1994. — Березень // Особистий архів М. Якібчук./ Якібчук-Боринська М. З батьківської хати — в невідлунний світ / М. Якібчук-Боринська // Визвольний шлях. — 1995. — Листопад. — С. 1369—1383. Андрусів С. Шістдесятництво як явище, його витoki й наслідки / С. Андрусів // Слово і Час. — 1997. — № 8. — С. 51—52.
3. Зборовська Н. Шістдесятники / Н. Зборовська // Слово і Час. — 1999. — № 1. — С. 74—80.
4. Красівський З. До читача / З. Красівський // Невольницькі плачі / З. Красівський. — Брюссель: Література і мистецтво, 1984. — С. 119—125.
5. Красівський З. Невольницькі плачі / Зеновій Красівський. — Брюссель: Література і мистецтво, 1984. — 144 с.
6. Красівський З. Післямова. / З. Красівський // Невольницькі плачі / З. Красівський. — Коломия: Вік, 1995. — С. 100—102.
7. Лесів, о. Ярослав. Мій хрест — в руках його нестиму / Я. Лесів. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. — 160 с.
8. Романишин О. Поезія героїчного ентузіазму Зеновія Красівського / Олег Романишин // Визвольний шлях. — 1986. — Кн. 8. — С. 975—989.
9. Салига Т. "Щоб не лишати внукам... кайдани" / Т. Салига // Лесів Я. Мій хрест — в руках його нестиму / Я. Лесів. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. — С. 3—15.
10. Сартр Ж. П. Екзистенціалізм — это гуманізм / Ж. П. Сартр // Сумерки богів. — М.: Політ. література, 1989. — С. 319—344.
11. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: аберація явища у постмодерному прочитанні / Л. Тарнашинська // Слово і Час. — 2006. — №3. — С. 51—71.
12. Черненко О. Нове духовне світовідчуття в поезіях українських дисидентів / О. Черненко // Українське слово. — К., 1994. — С. 440—450.



## Актуальний рівень учнівських умінь аналізувати епічні твори (7—9 класи)

Ірина Лазаренко,  
аспірантка  
Миколаїв

У статті висвітлено результати констатувального зрізу, який довів, що питання психологічного аспекту аналізу художнього твору та реалізація його в технологізованій площині цікавить вчительсько-учнівський загал, потребує розвитку та вдосконалення.

**Ключові слова:** експеримент, констатувальний зріз, експериментально-емпіричні методи дослідження, критерії діагностики рівня умінь.

Реформування освіти, досягнення психолого-педагогічної науки, розвиток літературознавства, введення до шкільної програми нових творів вимагає модернізації аналізу літературного твору — вдосконалення відомих його шляхів та запровадження нових у техно-

анкетування серед учителів мало на меті виявити рівень схильності педагога до технологізованого навчання загалом і психологічного наповнення аналізу художнього твору зокрема. Респондентам пропонувалися такі запитання:

Найчастіше застосовую тип аналізу	Подієвий	Пообразний	Проблемно-тематичний	Комбінований
Обираю засоби аналізу	Схеми	Алгоритми	Навчальні завдання	Підручник
Умови успішного аналізу	Поєднання репр. і пошукової роботи	Рівень читацьких умінь	Наявність алгоритмів, правил-орієнтирів	Переказ змісту прочитаного
На які навчальні системи орієнтуюся	Класична (Є.Пасічник)	Людинознавча (Є.Ільїн)	Екзистенціаль-но-діалогічна (Г.Токмань)	Навчально-технологічна (А.Ситченко)
Які фактори максимально впливають на вибір форм і засобів аналізу	Образні компоненти твору	Рівень літературного розвитку учнів	Психологічні особливості учнів	Власні уподобання вчителя
Які потрібні методичні матеріали	Фахові статті	Розробки уроків (традиційні)	Технологічні моделі уроків	Монографії з питань аналізу твору
Які психологічні теорії аналізу твору використовуєте	Психоаналіз (З.Фрейд)	Психолінгвістична теорія (О.Потебня)	Структуралізм (Ж.Лакан)	Гендерні студії (Н.Зборовська)

логічно-процесуальній площині. Значні можливості у справі поліпшення літературної освіти має психологічний підхід до аналізу художнього твору.

Навчальні програми з української літератури [15] передбачають формування таких понять, як психологізм твору та його засоби, інтелектуально-психологічна проза, психологія персонажів, психологізм художньої деталі, процес творчості, однак класичні для шкільної практики шляхи аналізу твору не в змозі повно забезпечити засвоєння учнями цих понять.

Оскільки актуалізується психологічний аспект аналізу твору, то для його повнішого висвітлення нами з'ясовано початковий рівень учнівських умінь аналізу епічного твору. Для здійснення констатувального зрізу використовувалися експериментально-емпіричні методи за загальноприйнятою класифікацією методів НДР [4; 13; 14; 19], тобто ті, що безпосередньо пов'язані з вивченням реального стану проблеми, накопиченням та порівнянням результатів. Діагностування проводилося у школах м. Миколаєва та Миколаївської області за допомогою таких випробуваних методів, як спостереження, анкетування, контрольні завдання. Науковим підґрунтям послужили рекомендації з діагностики й експертизи педагогічних проектів, запропоновані П.І. Підласим [14].

Як показало анкетування, найпоширенішими в школі є пообразний та проблемно-тематичний шляхи (41% та 38% відповідно). Значна частина вчителів (73%) усвідомлює необхідність упорядкованої роботи над художнім твором, однак потребує рекомендацій і зразків для її реалізації. Серед факторів максимального впливу на вибір форм і засобів аналізу педагогами названо психологічні особливості учнів (33%), рівень їхнього літературного розвитку (31%), образні компоненти твору (28%), власні уподобання вчителя (8%). Отже, словесники обирають той чи той інструментарій для вивчення конкретного твору, значною мірою спираючись на психологічний фактор. Однак відповіді на запитання про конкретні психологічні теорії аналізу твору засвідчують, що цей вибір здійснюється здебільшого інтуїтивно, ніж науково виправдано, оскільки частина респондентів (9%) взагалі не відповіли на них, інші ж надали перевагу тільки психоаналізу З. Фрейда (55%) та психолінгвістичній теорії О. Потебні (36%), оминувши увагою структуралізм Ж. Лакана та гендерні студії Н.Зборовської. Очевидно, це зумовлено відсутністю відповідної інформації в наукових джерелах та фахових виданнях.



- Учня 7—9 класів пропонувалися такі запитання:
1. Що таке "психологія"?
  2. Чи цікавитеся ви цим питанням, у якій мірі?
  3. Які психологічні теорії вам відомі? Що в них ви-кликає інтерес?
  4. Чи можна використовувати елементи цих теорій на уроках літератури? Чи вам це цікаво? Чим саме?
  5. До вивчення яких творів можна застосувати психологічні знання? Обґрунтуйте свій вибір.

Як і слід було очікувати, з огляду на вікові особливості учнів, респонденти підліткового віку показали високий (74%) рівень зацікавленості психологією (питання №2, 4,5), але посередній (28%) рівень обізнаності з цими питаннями (№ 1,3). Слід підкреслити, що навчальна програма для цих класів відводить помітне місце досліджуваній нами проблемі, висуваючи відповідні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки: "вміти аналізувати настрій твору", "коментувати вчинки персонажа", "пояснити зміни емоційного стану героя", "розповідати про сприйняття світу", "вміти проводити паралелі між особистим життям автора і сюжетом твору", "розкривати внутрішній стан героя, звертаючись до тексту", "розповідати про почуття персонажів, спіраючись на текст", "аналізувати художні засоби розкриття внутрішнього світу героїв", "розкривати роль описів природи у зображенні душевного стану людини", "аргументувати своє зацікавлення твором" [15; 44—91]. Використання психологічного підходу до аналізу художнього твору на уроках літератури допоможе вирішенню цих завдань, сприятиме розширенню горизонтів шкільного аналізу, дасть змогу досягнути творчу лабораторію митця (а це крок до власної творчості), позитивно впливатиме на психічний розвиток не тільки учня-читача, а й учителя, стане засобом заохочення до вивчення літератури. Є потреба, очевидно, в продуктивній моделі такого типу аналізу, яка б максимально врахувала психологію процесу літературної творчості, образу автора та створених ним персонажів, впливала б на літературний та психічний розвиток учнів.

Для діагностування рівня вмінь учнів аналізувати художній твір в умовах традиційного навчання літератури за основу взято визначення літературного розвитку як "формування в учнів літературних знань і умінь на основі концепції літературної освіти та згідно з вимогами навчальних програм і Державного стандарту базової й повної середньої освіти" [17]. Базою для визначення рівнів літературного розвитку послужило вчення О.Никифорової про стадійне сприймання художнього твору [11], дослідження здобутків у цій справі провідних методистів [1; 2; 8; 9; 12; 16; 18]. Для виявлення у школярів рівнів умінь аналізувати літературні твори використано якісні їх характеристики: високий, середній та низький рівень на основі ідей Л.Виготського [3], враховано загальноприйняті у педагогіці рівні сформованості знань і умінь — репродуктивний, конструктивний, творчий, — описані Н.Москаленко [9; 77]. Учням запропоновано зондуєчі роботи, які стосуються вивчених творів, враховують державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів [15] та критерії оцінювання навчальних здобутків учнів [7], складаються із завдань та запитань трьох рівнів складності відповідно до типів умінь аналізувати літературний твір.

Так, завдання першого рівня для кожного класу мають репродуктивний характер і передбачають безпосереднє відтворення знань та способів діяльності. Для виконання завдань цього рівня учневі достатньо володіти літературним матеріалом на початковому рівні та окремими навичками аналізу твору, що співвідносяться із початковим і середнім рівнями навчальних досягнень учнів [7].

Завдання другого рівня — конструктивні, вони передбачають не репродукування, а використання набутих знань. Виконуючи їх, підлітки повинні показати достатній рівень володіння матеріалом та навичками цілісного аналізу, уміння систематизувати та узагальнити набуті знання, аргументувати свої думки. Аналогічні вимоги висуваються до достатнього рівня навчальних досягнень [7].

Третій рівень, як підкреслює Н.Москаленко, "відзначається творчим характером діяльності учнів" [9; 77], отже, передбачає вміння самостійно оцінювати літературні явища, виявляти власну позицію й аргументовано її доводити, на високому рівні володіти літературним матеріалом та навичками аналізу, проявляти творчі здібності, що відповідає високому рівню навчальних досягнень учнів [7].

#### **7 клас**

##### *Рівень I.*

1. Перекажіть уривок із повісті І. Франка "Захар Беркут", який схвилював вас найбільше.

2. Опишіть, яким ви уявляєте Михайлика (за повістю М.Стельмаха "Гуси-лебеді летять").

##### *Рівень II.*

1. Визначте авторські засоби творення образу вашого улюбленого героя за повістю І.Франка "Захар Беркут". Які прийоми відображення внутрішнього світу персонажа ви помітили?

2. Розкажіть про сприйняття світу дорослих малим Михайликом (за повістю М.Стельмаха "Гуси-лебеді летять").

##### *Рівень III.*

1. Поясніть своє ставлення до Планетника, до його морального вибору (за однойменною повістю Б.Харчука).

2. Проведіть паралель між особистим життям автора і розвитком сюжету (на основі повісті Г.Тютюнника "Климко").

#### **8 клас**

##### *Рівень I.*

1. Назвіть відомі вам засоби творення внутрішнього стану персонажа.

2. Опишіть психологічний стан князя Ігоря у половецькому полоні ("Слово про похід Ігорів").

##### *Рівень II.*

1. Поясніть внутрішній стан І.Вишенського за однойменним твором І.Франка. Свою відповідь аргументуйте.

2. Розкажіть про почуття героїв повісті М.Коцюбинського "Дорогою ціною". Доведіть свою думку.

##### *Рівень III.*

1. Дайте власну оцінку поведінці коня Шептала у повісті В.Дрозда "Білий кінь Шептало", поясніть алегоричність цього образу.

2. Розкрийте психологічне підґрунтя життєвого вибору І.Вишенського, висловіть своє ставлення до такого вибору.

## 9 клас

### Рівень I.

1. Перекажіть, як автор описує внутрішній стан Григорія Многогрішного у момент його зустрічі з родиною Сірків ( за романом І.Багряного "Тигролови").

2. Назвіть психологічні риси характеру романтичного типу ( за твором Марка Вовчка "Максим Гримач").

### Рівень II.

1. Визначте, чи співзвучні картини природи душевному стану героїв у оповіданні М.Гоголя "Вечір проти Івана Купала".

2. Поясніть психологічні причини порятунку Многогрішного родиною Сірків, використовуючи знання про сильний тип українця.

### Рівень III.

1. Визначте засоби психологічного зображення персонажів у вивчених вами творах.

2. З'ясуйте психологічні типи героїв вивчених вами творів. Чи зустрічали ви схожих персонажів у світовій літературі? У житті? До якого типу ви відносите себе? Відповідь аргументуйте.

Для діагностики наявного базового рівня учнівських умінь аналізувати епічні твори (7—9 класи) розроблено критерії з опорою на специфіку сприймання художнього твору учнями цього віку [8;9;12;18], особливості психічного розвитку школярів [3;6], вимоги відповідних державних документів про освіту [5;7;15]:

— наявність у діяльній сфері учня теоретичних знань про твір, застосування їх під час аналізу;

— адекватність сприймання зображуваного (розуміння авторської позиції, вміння визначати її як за допомогою біографічних відомостей, так і на основі аналізу засобів емоційної виразності твору);

— вміння аналізувати образ-персонаж, пояснюючи його психологію, мотиви вчинків через призму письменницького зображення та власного сприймання;

— прояв умотивованого особистісного ставлення учня-читача до зображуваного через співвіднесення психічних станів письменника, персонажа та реципієнта.

За правильне виконання завдань першого рівня учні одержували по одному балу за кожне питання, по два бали — за якісне виконання завдань другого рівня та по три — третього рівня.

Статистичні результати виконання учнями зондувальних робіт такі:

Клас	Кількість учнів	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
7	95	12%	63%	25%
8	107	12%	57%	31%
9	68	14%	56%	30%

Рівень успішності вираховувався за формулою

$U = P : V \times 100\%$ , де  $U$  — означає успішність завдання;

$P$  — кількість учнів, які правильно виконали завдання;

$V$  — кількість всіх учнів, які виконували це завдання [ 14].

На основі перевірки робіт виявлено такі типові недоліки:

— неадекватне відтворення в уяві картин, зображених автором;

— поверховий аналіз образу-персонажа, без занурення у його внутрішній світ;

— невміння учнями визначати більшість засобів творення образу-персонажа, особливо його внутрішнього світу;

— суб'єктивне необґрунтоване трактування прочитаного;

— недостатнє або й зовсім відсутнє аргументування власного ставлення до прочитаного;

— невміння пояснити психічний стан героя, причини його вчинків;

— неспроможність пояснити вплив психології митця на створені ним образи й картини;

— відсутність умінь аналізувати власний психічний стан під час читання твору.

Причини недостатньо сформованих умінь аналізу твору криються у:

— недостатній обізнаності деяких учителів із технологією аналізу твору;

— перевазі інформативних методів і прийомів навчання над процесуальними;

— ігноруванні того, що аналітична робота над твором повинна ускладнюватися з кожним роком;

— недостатньому врахуванні психологічних та індивідуальних особливостей учнів;

— консервативному ставленні до оновлення навчального процесу;

— ігноруванні досягнень психологічної науки.

Головна ж причина криється у відсутності знань про твір як продукт психологічної праці письменника, що його сприйняття — складний, стадійний, психічний процес поєднання логічного й емоційного, який охоплює всі ланки аналітичної роботи, включає психологію автора, персонажа й читача, виконуючи для останнього функцію самопізнання.

Отже, актуалізується психологічний аспект аналізу літературного твору, виникає необхідність створення методичної моделі такого аналізу, дидактико-методичних принципів, у площині яких він реалізуватиметься, розробці класифікації вмінь і типології завдань, спрямованих на поетапне їх формування, варіантів контролю та корекції набутих знань і вмінь учнів-читачів, забезпеченні ефективності літературної освіти загалом з міцною опорою на досягнення сучасних суміжних наук, зокрема психології, що дасть змогу уникнути виявлених недоліків у формуванні вмінь аналізувати художні твори.

## Література

1. Богданова О., Леонов С., Чертов В. Теория и методика обучения литературы / Под. ред. О.Богдановой. — М.: Академия, 2007. — 400 с.

2. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Мастерність вчителя-словесника. — К.: Рад.школа, 1963. — 170 с.

3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В.Давыдова. — М.:Педагогика, 1991. — 480 с.

4. Горбатенко І.Ю., Івашина Г.О. Основи наукових досліджень: Підручник / І.Ю. Горбатенко, Г.О. Івашина. — Херсон, 2001. — 92 с.

5. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. — К.: КНТ, 2004. — 88 с.

6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /Під ред. Л.М.Проколієнко; Упоряд. В.В.Андрієвська, Г.О.Балл, О.Т.Губко, О.В.Проскура. — К.: Рад.школа, 1989. — 608 с.

7. Критерії оцінювання навчальних здобутків учнів/ Укл.

Волошина Н.Й., Волощук Є.В., Дорофеева Н.Г., Шинкарук Н.І. // Українська література в загальноосвітній школі. — 2002. — №4. — С.5—6.

8. Молдавская Н.Д. Литературное развитие школьников в процессе обучения / Н.Д. Молдавская. — М.: Педагогика, 1976. — 224 с.

9. Москаленко Н.В. Управління процесом формування якостей знань учнів гуманітарної гімназії : Дис. ... канд. пед. наук: 10.00.01. — К., 1995. — 213 с.

10. Наукові основи методики літератури: Навч.-метод. посіб. / За ред. д-ра пед. наук, проф., чл.-кор. АПН України Н.Й. Волошиної. — К.: Ленвіт, 2002. — 344 с.

11. Никифорова О. Психология восприятия художественной литературы / О. Никифорова. — М.: Книга, 1972. — 152 с.

12. Пасічник Є.А. Українська література в школі / Є.А. Пасічник. — К.: Рад. школа, 1983. — 319 с.

13. Пастушенко Н.М., Пастушенко Р.Я. Діагностування навченості. Гуманітарні дисципліни / Н.М. Пастушенко,

Р.Я. Пастушенко. — Львів : ВНТЛ, 2000. — 130

14. Підласий П.І. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів: Навчальний посібник (Трансформація гуманітарної освіти в Україні) / П.І. Підласий. — К.: Україна, 1998. — 343 с.

15. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5—12 класи. — К.: Перун, 2005. — 201 с.

16. Ситченко А.Л. Теоретико-методичні засади аналізу художнього твору в шкільному курсі літератури : Автореф. дис. ... доктора пед. наук / Національний пед. університет імені М.П. Драгоманова. — К., 2005. — 40 с.

17. Ситченко А.Л., Шуляр В.І., Гладішев В.В. Методика викладання літератури: Термінологічний словник / За ред. проф. А.Л. Ситченка. — К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2008. — 132 с.

18. Токмань Г. Вікова психологія як наукове джерело методики викладання літератури // Дивослово. — 2003. — №6. — С.23—29.

19. Черепанов В.Ф. Экспертные оценки в педагогических исследованиях / В.Ф. Черепанов. — М.: Наука, 1988. — С.11—123.

*В статье отражены результаты констатирующего среза, который доказал, что вопросы психологического аспекта анализа художественного произведения и реализация технологизированного к нему подхода вызывает интерес учителей и учащихся, требует развития и совершенствования.*

**Ключевые слова:** эксперимент, констатирующий срез, экспериментально-эмпирические методы исследования, критерии диагностики уровня умений.

*The article highlights the results of a diagnostic cut, which proved that the question of the psychological aspect of the analysis of art and its realization in the plane of technologization interested in teacher-student general, requires the development and improvement.*

**Keywords:** experiment, konstativalny cut, experimental-empirical methods, diagnostic criteria level skills.

## Психологічний аналіз характерологічних особливостей героя літературного твору

**Наталія Соловйова,**

*вчителька української мови та літератури*

**Лілія Бучковська,**

*практичний психолог*

*Кам'янець-Подільський*

*Мало володіти видатними якостями,  
треба ще вміти ними користуватись.*

Франсуа де Ларошфуко

У шкільній практиці літературної освіти учнів 5—9 класів обов'язковим завданням вчителя на уроці є допомога школярам в осягненні ідейно-художнього змісту твору через усвідомлене розуміння його проблематики, особливостей побудови, лексико-стилістичного багатства та пізнання людських характерів. Зосереджуючи увагу на аналізі характерологічних особливостей образів-персонажів, необхідно спрямувати роботу учнів на новий, якісно-продуктивний, науковий рівень. У зв'язку з цим пропонуємо звернути увагу на дослідження науковців-психологів, які розглядали характер у його залежності від моральних рис та вольових якостей, на що зважає вчитель літератури під час аналізу героя художнього твору.

Вагомим фактором у структурному аналізі характерологічних особливостей героя твору стало дослідження американського психолога Гордона Олпорта щодо постулатів, які покладені в основу вивчення особистості. З огляду на те, що люди виявляють певну постійність у своїх вчинках, думках і емоціях не-

залежно від часу, подій, життєвого досвіду, науковець чітко виокремлює риси, які характеризують особистість: "Особистість — це динамічна організація тих психологічних внутрішніх систем індивіда, які визначають характерну для нього поведінку й мислення" [2, с. 273]. У своїх судженнях про "характер" і "темперамент" автор робить спробу спростувати думки вчених щодо синонімічності цих понять.

Поняття "характер" трактується ним як певний моральний стандарт або система цінностей, згідно з якими оцінюються вчинки особистості. Отже, визначення "хороший характер" має на меті з'ясувати ті особистісні риси, які соціально або етично бажані. Для вченого "характер — це оцінена особистість, а особистість — це неоцінений характер" [2, с. 274]. Гордон Олпорт розглядає характер як набуту властивість, яка в процесі соціалізації людини обумовлюється певними важливими характеристиками. Ці складові характеру психолог розкриває через концепцію рис особистості. Визначаючи змістову наповненість поняття "риса", психолог стверджує, що це життєво необхідний елемент існування людини, схильність поводити себе належним чином у різних ситуаціях, або сталість у поведінці, певна особливість особистості.

Вважаємо доцільним твердження про розмежування загальних рис (типові риси — типові характери в літературі) та індивідуальних.

Загальні риси характеру включають у себе будь-які характеристики, властиві певній групі людей, що представляють певну культуру. Така інформація буде корисною під час роботи над характеристикою героїв твору "Дорогою ціною" М. Коцюбинського (Остапа, Соломії, Івана) як персонажів, яким притаманні спільні риси: сміливість, рішучість, волелюбність, непримиренність. Саме підбір таких рис спонукав до вчинку (відважились на втечу), а отже, і визначив поведінкову мотивацію їх наміру — вираження протесту проти кріпацтва. Ці ж риси характеру притаманні й героям творів Т. Шевченка (Максиму Залізняка, Івану Гонті, Яну Гусу), І. Нечуя-Левицького (Миколі Джері), Марка Вовчка (Прокопу).

Індивідуальні риси визначають таку характеристику індивіда, яка не простежується в інших людей. Дослідження психологом індивідуальних рис характеру обумовило розмежування їх на три типи (кардинальні, центральні, другорядні) відповідно до їх домінування в характері людини. При цьому кардинальна риса простежується в усіх діях людини і є яскраво вираженою. На думку психолога, вона "настільки проймає людину, що у всіх вчинках відчутний її вплив" [2, с. 280].

Важливість знань про можливе домінування певної риси характеру та її безпосередній вплив на поведінку сприятиме кращому розумінню вчинків героїв-персонажів художнього твору. Так, героїня твору "Інститутка" М. Вовчка — панночка — стала такою через свою *зажерливість*. Перевага цієї риси в її характері отруїла життя не лише кріпакам, рідним людям (бабусі й чоловікові), а й спричинила самотність, відчуженість: у прагненні до збагачення вона не зазнала щирого кохання, сімейного щастя, насолоди від дружби, приятельних стосунків від людей, не відчула блаженства від сприйняття природи. Покірність, яка є домінують рисою Устини — причина сумної долі героїні. Те саме можна спостерігати й у Шевченкових "Гайдамаках". Домінують такої риси, як вірність (клятві, рідному народові) Івана Гонти, не зупиняє його ні перед чим: страта синів переконливо це доводить.

Головні риси характеру Г. Олпорт називає "будівельними блоками індивідуальності" [2, с. 281]. Учений дорівнює їх до якостей, які легко простежуються в поведінці людини та можуть передбачати її.

Визначивши й виділивши ці риси (покірність, емоційність, жорстокість), можна простежити зміни в поведінці Яреми Галайди з поеми "Гайдамаки" Т. Шевченка. Саме Ярема-наймит дивує своєю рабською покірністю, Ярема-закоханый — почуттями (ніжністю), Ярема-месник приголомшує своєю жорстокістю.

Другорядні риси характеру є менш помітними та потрібними для характеристики особистості. Сюди вчений відносить ситуаційно обумовлені якості, що виникають за певних причин. Виявити їх з першого погляду неможливо, лише за умови достатньої обізнаності з людиною можна віднайти малопомітні, менш сталі якості. У процесі здійснення характеристики дійової особи літературного твору поява нетривкої якості, спричиненої певними обставинами, не розглядається.

Отже, робота Г. Олпорта, присвячена розгляду рис характеру, є важливою не лише з погляду психології особистості, але й дає можливість стверджувати, що

слово "характер" асоціюється з певною системою цінностей, відповідно до якої оцінюються дії, вчинки та поведінка героя-персонажа художнього твору.

Психологи (теоретики факторного аналізу) Г. Айзенк і Р. Кеттел звернули увагу на відбір рис, що формують ядро особистості та впливають на поведінку людини.

У своїх дослідженнях Р. Кеттел, спираючись на конструювання наукової моделі поведінки, визначив основні риси особистості. Його позиція та проведені дослідження лише підтвердили думку Г. Олпорта про те, що особистісні риси визначають, як і що буде робити людина в певній ситуації. Крім того, Р. Кеттел, як і Г. Олпорт, поділяє риси на загальні та унікальні, але його позиція щодо існування рис всередині людини суперечить думці Г. Олпорта. Провівши експерименти, він переконався в тому, що риси можуть бути виявлені лише за умови уважного спостереження за поведінкою.

Для нашого дослідження прийнятним є запропонований Г. Олпортом принцип класифікації рис характеру. Аналіз досліджень поведінки людей, проведений персонологом, визначив перевагу вихідних рис, які складають основу структури особистості, тобто є її "будівельними блоками". У зв'язку з тим, що ці риси характеру визначають різні форми поведінки людини протягом тривалого часу, виникає потреба їх подальшого аналізу. Поверхові риси характеру психолог вважає другорядними для пояснення поведінки: брак єдиної основи та часової постійності позбавляє можливості розуміння дієвості особистості.

Учений запропонував структуру особистості, яка нараховує близько 16 основних особистісних факторів, що вказують на риси характеру, взявши за основу риси особистості, що відображають сталі й передбачувані психологічні характеристики.

Необхідною інформацією щодо здійснення характерологічного аналізу героя-персонажа літературного твору є важливість вихідних рис, які характеризують здібності, що визначають уміння дійової особи досягати бажаної цілі, та динамічні риси, що характеризують мотиваційні елементи поведінки персонажа: активізують і спрямовують його до конкретної цілі.

Згідно з позицією Р. Кеттела, поведінка особистості залежить не тільки від *рис характеру*, але й від *настрою* та *соціальної ролі особистості*. Вивівши рівняння на основі точних вимірів особистісних властивостей, які принагідні певній ситуації, психолог зважився на передбачення поведінки людини.

Учений Азам, використавши дослідження своїх попередників та взявши за критерії моральні основи суспільства, поділив характери на *гарні* (лагідні, запальні, жваві, скромні) і *погані* (ревниві, заздрісні, лицемірні, злі, егоїстичні).

Французький психолог Т. Рібо в основу класифікації характерів поклав ступінь розвитку почуттів і волі. Його позиція стосується поділу характерів на три групи: *чутливі з підвидами* (сильні почуття й слабкі розум і воля — в житті вони пасивні, другорядні особи; сильні почуття й розум при слабкій волі — споглядачі; сильні почуття й розум, добре розвинута воля, але діяльність поривчаста, нерівномірною); *активні з підвидами* (невисокий розум і посередні інтереси — особи буденної, повсякденної праці; сильні воля й розум — видатні діячі); *апатичні*: (слабкі воля й розум —

малодіяльні; розважливі — слабкі воля й почуття, добрий розум). Саме *вольові якості*, на його думку, допомагають людині досягти поставленої мети й сприяють формуванню власної життєвої позиції.

До проблеми вольових якостей та їх ролі в становленні характеру людини звертався у своїх працях І. Павлов. Він вказував на те, що *вольові якості* можна виховувати в людині. Вольові якості характеру, або воля, являють собою стрижень сформованого характеру. Під волею розуміється складний психічний процес, що викликає активність людини й спонукає її діяти цілеспрямовано. Воля — це здатність людини переборювати перешкоди, досягати поставленої мети. Вона чітко проявляється в таких рисах характеру, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, мужність, які можуть сприяти досягненню як суспільно корисних, так і антигромадських цілей. Для цього важливо визначити, яким є мотив вольової поведінки людини. Такі міркування будуть доречними у процесі психологічного аналізу героя-персонажа художнього твору, де домінуюча перевага вольових якостей та чітко окреслена мета стане важливим свідченням подальшої дієвості.

Герой твору О. Довженка Іван Карналюк із твору "Воля до життя", намагаючись виграти бій за життя, докладає максимум зусиль. Сила волі допомагає герою вижити. Аналізуючи поведінку Івана: процес прагнення (жити), бажання (піднятися й діяти до перев'язочної), постановку мети ("мститись над ворогом"), рішення та їх виконання — переконуємося, що це вольові процеси. Його воля проявляється в подоланні перешкод, які виникають на шляху до досягнення свідомо поставленої мети.

І. Павлов зазначав, що відповідно до вольової активності *характери* поділяються на *сильні* та *слабкі*. Така позиція психолога допомагає зрозуміти, що герої з сильним характером мають стійкі цілі, вони ініціативні, сміливо приймають рішення і реалізують його, виявляють велику витримку, вони мужні та сміливі. Образи-персонажі, у яких ці якості слабо виражені або окремі з них відсутні, належать до категорії слабохарактерних: їм властивий пасивний прояв ділових якостей. Найчастіше вони, маючи найкращі наміри, не досягають значущих результатів. Багато хто з них переживає своє невміння наполегливо й рішуче діяти.

Фундаментальна праця І. Страхова "Психологія характеру" стала важливим кроком до розуміння психологічного складу, психологічної закономірності будови, типології та розвитку характеру. Психологічна природа характеру, за його словами, "виражається в свідомій діяльності та її мотивації" [1, с. 6].

Указуючи на основні аспекти в дослідженні характеру, учений стверджує, що єдність змісту й форми є важливим етапом для розуміння природи характеру: зміст розкривається через погляди, переконання, ідеали, потреби, інтереси, мотиви, в образі мислення; форма виявляється в психологічному процесі підготовки до виконання дій та вчинків.

Таким чином, вивчення характеру як системи сформованих стійких рис є принципово важливим під час аналізу характерологічних особливостей героя та дає можливість прогнозувати його поведінку.

Розглядаючи проблему рис, яскраво виражених у характері, дослідник особливу увагу приділяє складним *емоційним* та *вольовим* якостям, що впливають на

організованість, наполегливість, витримку, увагу особистості.

Домінування вольових якостей у характері обумовлюється мотивацією дій та вчинків, яка згідно з позицією І. Страхова виражається не тільки в усвідомленні потреб та інтересів, але й у розумінні важливості й необхідності здійснення дій, які спрямовані на виконання певного завдання.

Аналіз І. Страховим поняття "вчинку" та його видів (вчинки-дії; вербальні та невербальні вчинки) дає змогу простежити за прихованими рисами, які важко помітити й розпізнати. Саме у вчинках виявляються емоційно-вольові та інтелектуальні чинники характеру, його індивідуальна своєрідність, свідомість, спрямованість, стійкість.

З погляду нашого дослідження такі висновки важливі, оскільки дають можливість розуміння того, що спонукає, наприклад, героїв творів В. Стефаніка "Новина" (Гриць топить свою меншу доньку), Ю. Яновського "Вершники" (братовбивство у "Подвійному колі"), М. Хвильового "Я (Романтика)" (вирок матері "мятежним сином"), У. Самчука "Марія" (нелюдський вчинок Корнія), І. Багряного "Тигролови" (покарання Григорієм Многогрішним Медвіна) так чинити, навіть всупереч моральним нормам.

К. Юнг та Г. Айзенк намагалися також пояснити людську поведінку, але для цього вони чітко охарактеризували основні типи особистості [2, с. 203 — 204, с. 317]. У своїх дослідженнях персонологи дійшли висновку, що для особистості є важливими два основних параметри: інтроверсія — екстраверсія та емоційна стабільність — невротизм. Кожна категорія, включаючи їй відповідні риси, є результатом комбінації високого та низького рівня інтроверсії та екстраверсії з високим або низьким рівнем стабільності й невротизму.

Спостерігаючи за поведінкою інтровертів та екстравертів, досліджуючи психологію їхніх вчинків, учені помітили суттєву різницю, яка вказує на важливість нейрофізіологічних і генетичних факторів. Наприклад, інтроверти надають перевагу теоретичним та науковим видам діяльності, а екстраверти вибирають професії, що пов'язані з людським фактором; в інтровертів краща працездатність зранку, в екстравертів — у другій половині дня тощо. Висновки вчених допоможуть учителю в допрофільній підготовці учнів, які під час аналізу дійової особи твору отримали знання й навчилися визначати кардинальні та центральні риси героя-персонажа, застосовувати їх щодо аналізу своєї особистості. Це спонукатиме їх до вибору тієї сфери діяльності, у якій повною мірою реалізуються їхні можливості.

Звичайно, така інформованість учнів основної школи необхідна не тільки для здійснення аналізу героя художнього твору, але й для усвідомленого розуміння власного "Я", можливості віднайти та змінити ті риси характеру в собі, які заважають розвитку гармонійної особистості.

## Література

1. Страхов И. В. Психология характера / Иван Владимирович Страхов. — Саратов, 1970. — 82 с.
2. Хьелл Л. Теории личности [Электронный ресурс] / Л. Хьелл, Д. Зиглер. — 3-е изд. — СПб.: Питер, 2007. — 607 с. — Режим доступа: [http://www.koob.ru/hjelle\\_ziegler/](http://www.koob.ru/hjelle_ziegler/)

## Діалог епох: українське бароко і постмодерне необароко у збірці Ю. Андруховича "Екзотичні птахи і рослини"

Галина Бійчук,  
кандидат педагогічних наук,  
старший науковий співробітник  
Інституту педагогіки НАПН України

У статті розкрито філософсько-естетичні засади українського постмодерного необароко поезій Юрія Андруховича.  
**Ключові слова:** постмодернізм, деконструкція, необароко, бароко.

**Мета уроку:** ознайомити учнів із творчістю Юрія Андруховича — патріарха творчої групи "Бу-Ба-Бу", філософсько-естетичними засадами українського постмодерного необароко у поезіях Ю. Андруховича; розвивати творчу уяву, асоціативне мислення, естетичні смаки, удосконалювати навички виразного читання; формувати теоретико-літературні поняття: "постмодернізм", "карнавальний постмодернізм", "бароко", "необароко".

**Обладнання:** книжкова виставка творів і збірок Ю. Андруховича, портрет письменника, відеозапис поезій, програмно-педагогічний засіб та мультимедійна дошка.

### Цілі:

#### знати:

- представників творчого угруповання "Бу-Ба-Бу";
- основні факти з життя та творчості письменника;
- тематику поезій збірки "Екзотичні птахи і рослини"; поезій Івана Величковського;

- зміст мистецьких понять "бароко", "необароко", "верлібр", "сонет", силабо-тонічна система віршування;

#### уміти:

- читати постмодерну поезію Ю. Андруховича;
- аналізувати особливості української постмодерної поезії;

- визначати жанрові ознаки;

- розкривати силабо-тонічну систему віршування;

- порівнювати постмодерне необароко і бароко І. Величковського, М. Семенка в українській літературі XVII—XX і XXI століття;

- відстоювати своє власне світобачення й світовідчуття автора.

**Методи, прийоми та форми роботи:** слово вчителя, визначення цілей уроку, робота в групах, усна зв'язна розповідь, виразне читання поезій учнями, попереджальне та індивідуальне завдання, учнівські презентації і творчі проекти, планування, рефлексія під час і після аналізу збірки.

**Тип уроку:** комбінований з елементами особистісно зорієнтованого навчання.

### Хід уроку

#### 1. Мотивація навчальної діяльності

#### 2. Забезпечення емоційної готовності до уроку

#### 3. Актуалізація суб'єктивного досвіду й опорних знань

— Який у вас настрій після прослуховування пісень С. Вакарчука з його авторського альбому "Глорія"?

— Які асоціації виникли у вас під час перегляду відеофрагментів про стиль "бароко" архітектурних споруд в містах Києві та Львові? Чи знайомі вам ці фасади будівель?

— Прочитання постмодерної поезії Ю. Андруховича було важким для вашого сприйняття чи розуміння?

У вступному слові вчитель наголошує, що кожна історична епоха народжує нову хвилю митців, особистостей, що "ламають" стереотипи мислення, висувують нові ідеї. Постмодерністи одними з перших відчули підсвідомий синдром у зламі свідомості мас "постіндустріальної епохи", краху соціалістичної системи пострадянського простору. У 80—90-х рр. XX ст. з'являються нові угруповання митців, що прагнуть переосмислення цінностей, традицій, пошуків авангардного стилю в мистецтві.

Учні називають літературні об'єднання цього періоду, пояснюють суть мистецького напрямку постмодернізму 90-х рр. XX ст. Розмірковуючи про особливості постмодернізму в українській літературі, бубабіст Віктор Неборак наголошує, що умовою з'яви постмодерного твору є розігрування в ньому "попередньої літературної традиції", перетрушування "знерухомілого канону модернізму" та наявність "певних концентричних кіл, як-от: канон національної літератури, європейський літературний канон" і т.д. [2].

Постколоніального канону ж немає! Тобто — кожен сам собі тепер творить канон. Спробуємо уявити, який приблизно канон, з огляду на українську літературну традицію, міг би бути в Андруховича.

Учні називають Т. Шевченка, І. Котляревського, М. Гоголя, Г. Квітку-Основ'яненка, В. Підмогильного, Б.-І. Антонича, В. Шевчука.

**Учитель.** Чому тема уроку звучить саме так: "Діалог епох: українське бароко і необароко постмодернізму"?

— Які стилістичні особливості естетично зближують барокову традицію XVII—XVIII ст. і постмодернізм кінця XX століття (на матеріалі збірки Ю. Андруховича)?

— Яке головне завдання митця бароко?

— Чому відбулося виродження мистецьких форм?

— Якою була ситуація в Україні у 80—90-х рр. XX ст.?

Актуалізуючи поняття "бароко", звертаємо передовсім увагу на характер естетичних явищ, що об'єднують авангард 20—30-х і бубабізм 80—90-х рр. XX ст.

У літературі барокова традиція стала універсальним джерелом стилістичних пошуків епохи модерну й постмодерну. Про природу бурлеску в творчості письменників так званої нової української літератури (Шевченка, Котляревського, Гоголя, Квітки-Основ'яненка) є чимало критичних досліджень. Водночас естетика "бароко", зокрема в українській літературі, й донині є проблемою, що вивчається літературознавцями. У колі зацікавлених дослідників як українська літературна доба бароко XVII—XVIII ст., так і бароково-готичні відлуння

в прозі (кін. XIX — поч. XX ст.). Футуристична гра Михайля Семенка продовжує експериментальні спроби українського барокового поета-“кончетиста” І. Величковського, “перед футуриста” М. Гоголя.

Посилений інтерес сучасності до бароко як відкритого типу культури, як мистецтва, що презентувало необхідний ступінь свободи, пояснює культуролог Неллі Корнієнко (Див.: у статті “Український театр у переддень третього тисячоліття. Пошук (Картини світу, ціннісні орієнтири. Мова. Прогноз). — К., 2000. — С. 31).

**Учні першої групи — “літературознавці”.** “Необароко” (за визначенням літературознавця І. Ільїна) схильне не до цільного, а до подрібненого й фрагментарного — це типові морфологічні пари, що їх свого часу визначив як типологічні характеристики бароко Е. Д’Орс.

Апогеєм необарокового синтезу в українському мистецтві 90-х рр. О. Гуцулак (слідом за Неллі Корнієнко) називає творчість поетів угруповання “Бу-Ба-Бу” (зокрема проект “Крайслер Імперіал”).

За сучасних умов, коли культура вже не є тим, чим вона була раніше: сферою сутнісного й ідеального, непорушного панування вічних канонів краси, довершеності й витонченості, коли “тривіальна література” утвердила читача в непорушності накинених йому стереотипів сприйняття, стандартизованих до рівня забобонів, авторська позиція істотно змінилась.

Головне завдання митця бароко — справити незабутнє враження, здивувати, шокувати глядача (читача), використовуючи контраст, суперечливість епох.

“Барок усюди був літературною течією, що свідомо звернулася до народу: “звернулася”, залишаючись в певній аристократичній дистанції від нього, але звернулася, вживаючи, хоч принагідне, народну мову, зацікавившись народною поезією, продукуючи твори релігійні та світські, що або мали за мету увійти до народного життя, або — незалежно від свого призначення — змогли відповісти мистецькому смаку народу, та до народного життя дійсно увійшли”, — так характеризує цю добу філософ, літературознавець Д. Чижевський [5].

Водночас літературна доба бароко означила комунікативний прорив у сферу народної культури, відобразила можливість налагодження діалогу між світським життям і релігією. Однак тривалі процеси секуляризації призвели до специфічного “спотворення”, вродження мистецьких форм.

Кризова ситуація в літературі 80—90-х рр. XX ст. спричинена початком засилля арт-продукції “низького” гатунку, що задовольняє смак невибагливого читача, вихованого радянською ідеологією, тогочасним мистецтвом. Для постмодерністів подібна література стає основним предметом пародіювання, а її читач — об’єктом глузування, оскільки неприйнятним є все, що видається “забронзовілим”, перетвореним на стереотип свідомості [2].

Учитель разом з учнями пригадає будову художніх систем епохи Середньовіччя, Відродження, кінця XVII — поч. XVIII ст. Літературні тексти цієї епохи безпосередньо презентують прояв відкритості, визначеності ренесансної форми.

Традиційною культурною моделлю такої репрезентативної свободи в Європі став карнавал Середньовіччя й Ренесансу. Ця обрядово-видовищно-ігрова форма дійства, до якої Ю. Андрухович звертається і в прозі, втілена у поетичній збірці “Екзотичні птахи і рослини”.

**Учні другої групи отримали завдання пошуково-дослідницького характеру:** знайти реміні-сценції, перегукування двох епох — естетики бароко І. Величковського й необароко постмодернізму Ю. Андруховича у збірці “Екзотичні птахи і рослини”. Пояснити назву поетичної збірки.

Водночас старшокласники мали ознайомитися й прочитати поезію цієї збірки й попередні збірки письменника — “Небо і площі”, “Середномістя”, що увійшли до повного видання віршів.

**Учні другої групи.** Карнавал у постмодерній ситуації визначається як новітня модель поетичної комунікації, що культивує діалогізм форми. Подібне перегравання літературного тексту знаходимо у творчості І. Величковського. Наприклад, “рачачі”, “фігурні”, “емблематичні” вірші тощо, а літературні проєкції Ю. Андруховича, естетика необароко, реалізується через поєднання “масової” та “елітарної” культури. Численні парафрази, епіграфи до барокової традиції, вільний святковий дух народу та релігійний догматизм органічно поєдналися у драматичних жанрах (містерія, вертеп). **Учитель доповнює:** За висловлюванням психоаналітика К.Г. Юнга, карнавальні ігрища предків розглядаються як “колективне несвідоме”, архетип “самості” — его — свідомості”. Бахтінська модель карнавалізованої радянської дійсності — це віртуальне дійство соціалістичного театру масок, “свято, яке завжди з тобою”, реальність, що потребувала карнавалу.

Мета постмодерніста — розвінчати ілюзіонізм дійства, відтворити і розіграти його поетичними засобами. Тому посилена увага до знакового характеру мови віддзеркалює необарокову ідею “еклектики”, де завдяки гротеску метафори сполучаються культурні коди різних епох, реальні особи й вигадані герої: мандрівний студея та “Ієронім Босх”, Самійло Немирич і Нарбут (“Нарбутове А”), вулиця Радянська та середньовічний Звіринець, танго “Біла троянда” й “Соломій Соло”.

Ідея карнавального “світу навиворіт”, втілена в поетичному шоу Ю. Андруховича, сприймається без чуттєвих втрат, оскільки символізує особливий рух до відродження духовності.

Отже, добірка віршів “Екзотичні птахи і рослини” репрезентує епоху бароко. (Бароко — напрям у мистецтві та літературі XVII—XVIII ст., для якого характерне поєднання релігійних і світських мотивів, образів, тяжіння до різних контрастів, складної метафоричності та алегоризму, прагнення вразити читача пишним, барвистим стилем, риторичним оздобленням твору.) Для цього обирається ігрова форма карнавалу, втілена в українській традиції через ярмаркове майданне дійство, що символізує переоцінку всіх іпостасей людського буття. Після того, як старшокласники виразно прочитають поезію, вчитель пропонує їм самостійно визначити основні риси постмодернізму у поетичній творчості Юрія Андруховича. Такими помітними ознаками є:

- втрата віри у вищий сенс людського існування;
- розгубленість індивіда перед власною екзистенцією (*екзистенція людини* — це “буття для смерті” як єдиної мети та підсумку існування, погляд на повсякденну дійсність як на театр абсурду);
- поглиблена рефлексивність (*рефлексія* — емоційне осмислення автором власних переживань, роздуми над динамікою душевного стану);
- іронічність та самоіронічність;
- епатажність (з погляду традиційно-обивательського); (*епатаж* — скандальна витівка; поведінка, яка характеризується повним ігноруванням правил та певних норм моралі);
- елітарність;
- орієнтація на ідеологічну незаангажованість (погляди, позбавлені, на відміну від заангажованості, прояву соціальної відповідальності митця за результати своєї творчості).

Учитель пропонує учням записати основні ознаки постмодернізму в читацькі щоденники.

**Учні третьої групи для аналізу вибрали поезію Ю. Андруховича “Пошуки вулиці” й озвучили результати досліджень.**

Мова автора є символічною. Ліричний герой промовляє до своєї сестри, хоча у цьому образі він вбачає увесь народ, усе суспільство.

#### Ключові образи твору:

"*потрібна вулиця серед тисячі інших*" — символ загублених людських чеснот, чистої душі, яка втратила своє обличчя серед таких же "вавілонських, перейменованих, передсмертних, пір'ям і кістками загачених", тобто серед інших, занедбаних морально, утрачених у духовному аспекті людей;

*годинник* — про нього безпосередньо у поезії не йдеться, але саме він відлічує час: "восьма вечора", "о пів на дев'яту", "поночі" ...

Це символ швидкоплинного людського буття, у вирі якого й відбуваються ці всі брудні події, котрі су-проводжуються "засміченням та забрудненням вулиці".

Автор говорить про звалища, які можна побачити на шляху, шукаючи цю потрібну вулицю. Тут і пияками обжиті сходи, і повішеники, які бовваніють на тлі паркових огорож "згаслими ліхтарями".

*Згаслий ліхтар* — це один символ душі, яка безслідно залишила це життя, раптово переставши освітлювати простір та нагадувати про своє існування.

"Хіба реально знайти вулицю, від якої залишилися смітники та вбиральні?" Ці слова автора є вираженням глибокого розчарування ліричного героя у своїх пошуках. Це марні надії, адже з вулиці "не те що храм, а навіть музей переселився на іншу планету";

*блудниця*, "більше схожа на труну, ніж на вмістилище насолоди", — образ, який узагальнює такі ж безнадійні, втрачені людські особистості, що блукають "у підземному переході";

*підземний перехід* — це наше низьке, ніби підземне, життя, позбавлене світлих, чистих мрій, приємних речей та благородних людських бажань.

Завершується поезія висловленням критичного, навіть зневажливого ставлення ліричного героя до життя, яке його оточує.

"Хіба це розумно, хіба нормально — знайти вулицю, якщо насправді ми в лісі ..?";

*ліс* — образ знову ж таки сьогодення, темного й загаченого, "де повно чудовиськ, і гілки б'ють по очах";

*чудовиська* — це люди-перевертні, тобто ті, хто живе лише за інстинктами, а не за законами честі й правди;

*гілки* — проблеми та несправедливе ставлення людей, що оточують ліричного героя у житті.

"...А повз дупла клубів, кафе й актових залів, сліпі здійснюють свій похід на запах крові ..."

*дупла* — автор вживає цей символ темноти для підсилення показу втраченості та безнадійності;

*сліпі* — ті ж самі чудовиська, а ще — люди, які не усвідомлюють, в якому оточенні їм доводиться жити;

*на запах крові* — означає діяти, керуючись егоїстичними поглядами на життя, які спрямовані тільки на здобуття наживи.

Засобами постмодерної поезії письменник Ю. Андрухович висловив своє ставлення до здеморалізованого суспільства. Його ліричний герой ще сподівається знайти чесних людей, що живуть по совісті.

Однак згодом він переконується, що нерозумно шукати правду у світі, де всі лише біжать уперед, не зупиняючись, щоб осмислити пройдений шлях.

У віршуванні автор вдається до верлібру ( верлібр

— неримований нерівнонаголошений вірш), того ж таки верлібру, який до останнього часу вважався невлас-тливим українській мові й поезії, сприймався як погано ритмізована проза. А те, що ці погляди стають дедалі безпідставнішими, — заслуга якраз молодого покоління поетів, серед яких й ім'я Ю. Андруховича.

Під час аналізу учнями сонета "Азарт" простежується система постмодерних поглядів автора на сучасність, а ще — його майстерність у цьому жанрі.

Тема влади, нищівної сили грошей "щербато усміхається" у вірші Ю. Андруховича. Автор гостро за-суджує вбивство заради збагачення. У підтексті поезії звучить німе питання: за яку суму можна купити людське життя, і взагалі, чи можливо це зробити ?

Вживання поетом жаргонної лексики допомагає побачити всю нищість, нагнітає страх перед таким азартом, який на шляху до мети не бачить перешкод, у якому "мета виправдовує засоби":

"Ти в пику його вмаж !...! різнику в чоло зацідив прасом."

Поет вдається до *евфемізму* (замість "різник по-мер" він пише: "Той більш не буде торгувати м'ясом"), та це аж ніяк не можна назвати пом'якшеною формою до слів "убивство", "смерть", скоріше навпаки: автор намагається наголосити: "Нема людини!" Але водно-час хоче сказати, що це непоодинокий випадок. Вірші Ю. Андруховича сюжетні (тяжіють до прози), а "герої" безіменні.

Другий терцет (*терцет* — тривірш) синтезує все сказане вище і рукою долі підписує вирок: душолюб му-сить заплатити за скоєне:

*У супроводі гречних поліцаїв  
Музика йде навек, мов у Почаїв,  
Кудись далеко, певно, у тюрму.*

Поетична збірка апелює до актуалізації двох зна-чень відкритої форми: карнавалу як надчасової ілюзії реальності, й карнавалу, як перетвореної ілюзії соціалістичного буття.

**Рефлексія.** Учні діляться своїми враженнями від сприйняття постмодерної поезії Ю. Андруховича.

Підсумок уроку.

*Запитання до учнів:*

— Що вам дало вивчення постмодерної поезії Ю. Андруховича?

— Чи змінилося ваше світовідчуття й світосприй-няття після аналізу збірки "Екзотичні птахи і росли-ни"?

**Домашнє завдання:** переглянути свої записи в зошитах про необароко, ознаки постмодерного напря-му в мистецтві й написати твір-мініатюру "Діалог епох: українське бароко і постмодернізм", або "Мої вражен-ня від поезій Юрія Андруховича".

#### Література

1. Андрухович Ю. Екзотичні птахи і рослини. — Іва-но-Франківськ: Лілея — НВ, 1991.

2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. — Москва: Искусство, 1975.

3. Габор В. Українські літературні школи та групи 60—90-х рр. XX ст.: Антологія вибраної поезії та есеїстики /Упоряд., автор. вступн. слова, біобібліограф відомостей та прим. Василь Га-бор.— Львів: ЛА "Піраміда", 2009.

4. Неборак В. Введення у Бу-Ба-Бу (Хронопис кінця тися-чоліття). — Львів: Піраміда, 2003.

5. Чижевський Д. Історія української літератури —

*В статтю розглядаються філософсько-естетичні основи українського постмодерного необароко в поезії Юрія Ан-друховича.*

**Ключевые слова:** модернізм, постмодернізм, деконструкція, необароко, бароко.

*The article discloses the philosophical and esthetic basis of Ukrainian postmodern neobarocco in poetry of Ju. Andrukhovich.*

**Key words:** postmodernism, modernism, neobarocco, barocco.





## Триптих "різдвяників" від Б.-І. Антонича

Оксана Єременко,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Сумського державного педагогічного

університету імені А.С.Макаренка

У статті розглядаються особливості міфопоетичного мислення, риси ідіостилу Б.-І. Антонича на прикладі триптиха віршів, присвячених Різдву.

**Ключові слова:** сугестивна поезія, асоціації, триптих, Різдво.

Спомини дитячих літ грітимуть теплом душу до кінця життя... Щороку на Різдво наша велика родина збиралася в гостинній оселі дідуся-бабусі на Галичині.

Під образами в кутку вже стояв дідух — снопок пшениці, зерном якого годилося починати нову сівбу. Дівчам я вірила, що там, як розповідала бабуся, мешкають душі-духи померлих предків. Дідусь вносив солону, притрушував під столом — на багатий врожай, на добро і злагоду в родині; потім обсівав маком-"видюком", що його "не годна визбирати відьма", подвір'я і город; обходив, частуючи кутею і святковими стравами, худобу.

А тим часом "на штири роги столу" покладено по голівці часнику, що був оберегом від всякої нечисті. Стіл накрито білим обрусом. А на ньому — чого тільки немає! Та найголовніші страви узвар — "божеське питво" і кутя — "божеська їжа". А ще — зайва миска і ложка, для добрих духів і відсутніх членів сім'ї.

Палахкотить свічечка, і ми всі пошепки змовляємо "Богородице Діва" та "Отче наш" — за померлих і живих. Пломінь свічки вихоплює з напівтемряви одухотворені обличчя, вишиваний рушник, зажурені добрі очі Божої Матері з Сином на руках і дбайливо доглянуті бабусяю різдвяники — дивні квіти, що спалахували вогненним цвітом саме на Різдво, коли наші серця відгукувалися вірою і любов'ю на веселий подзвін прадавньої колядки.

Тепер я знаю, що різдвяники мого дитинства — то зигокактуси, цвітіння яких стимулює низька січнева температура і короткий зимовий день. Але яскраво-червоні тендітні пелюстки різдвяників щороку нагадують Різдво мого дитинства, свято, що викликає особливі асоціації в кожного з нас.

Українські поети неодноразово приурочували свої вірші Свят-вечору і Різдву. Поезії Б.Лепкого ("Різдвяний вечір", "Понесися, колядко"), О.Стефановича ("Христос"), Б.Нижанківського ("Рукотворна картина"), О.Веретенченка ("Колядний цикл"), Віри Вовк ("Всімніся, мамо!"), Г.Чупринки ("В Різдвяну ніч", "Тайна Різдва", "Вифліємські пастухи"), Є.Сверстюка ("Нині святвечір"), Д.Павличка (цикл "Різдво" зі зб. "Погоня", 2006), Р.Лубківського ("Бажання") свідчать про неперебутній і невгасимий інтерес до народних традицій і звичаїв Різдва, до власного самопізнання, до релігійно-моральних проблем.

Тривалий час Б.-І. Антонич уважався табуйованим поетом, однак його вірші завжди викликали захоплен-

ня читачів, очевидно, тому і введені не тільки до шкільної програми з української літератури, а й до програми зовнішнього незалежного оцінювання 2012 р. ("Різдво").

Мета статті — розглянути особливості міфопоетичного мислення Б.-І. Антонича, на прикладі триптиха "Різдво" — "Коляда" — "Різдво" розкрити риси ідіостилу поета.

Означені вірші дещо умовно можна назвати триптихом — ("грецьк. triptychos — складений утворює) — композиція з трьох самостійних, проте пов'язаних спільним ідейним змістом та мотивом мистецьких творів" [4, 695], позаяк два з них — "Різдво" ("Народився Бог на санях") і "Коляда" — увійшли до другої збірки Б.-І. Антонича "Три перстені", а третій — "Різдво" ("...чому є сніг такий м'який, сріблястий..."), що різняться змістом, ритмомелодикою і настроєвістю, залишився поза збірками.

Триптих "різдвяників" від Б.-І. Антонича — то далекий спомин дитячих літ, що привідкриває завісу таємничо-магічного художнього світу зрілого митця, якому притаманне витончене міфологічне мислення, гармонія краси, любові і добра, казкове захоплення довколишнім світом.

Майбутній поет зростав серед квітучих полонин, вічнозелених струнких ялиць і смерек, купальських вогнів, колядок і щедрівок, з раннього дитинства всотував пісні, легенди, повір'я і перекази лемків, у світо-сприйманні яких поєдналися елементи язичництва і християнства. Тому характерною рисою поетичного доробку митця є інтенція виходу в надреальне, творення власного художнього світу, часто дуалістичного, яскравого, багатобарвного, самобутнього.

У першому з віршів триптиха — "Різдво" ("Народився Бог на санях") — поет переконує читача, що Син Божий народився, як і він, у мальовничих Карпатах — "в лемківському містечку Дуклі" [1, 104], що в дар Йому не пастушки, волхви чи царі, а звичайні "лемки у крисанях" принесли "місяць круглий" [1, 104]. На перший погляд, — алогічне твердження, але цілком умотивоване внутрішньо, оскільки поет був переконаний: "Мистецтво не відтворює дійсність, ані її не перетворює, як хочуть інші, а лише створює окрему дійсність" [1, 324]. Таку "окрему дійсність", власний художній світ творить Б.-І. Антонич у своїх віршах, проектує християнську містерію на рідну Лемківщину, горян, у побутуванні яких синтезувались язичницькі традиції з христия-

янськими обрядами. "Тут Антонич, — як слушно підкреслив Д.Павличко, — нагадає народних різьбярів, що обличчя розп'ятого Христа творили на взір свого обличчя або частіше на взір обличчя того жебрака, що тинявся попід лемківською церквою" [5, 21].

Специфічна метафора, інверсоване означення ("місяць круглий"), персоналізована ніч, що "в сніговій завії крутиться довкола стріх" [1,104], надають поетичній мініатюрі враженнево-живописної виразності. Автор наділений унікальною здатністю — зроджувати в уяві образи-асоціації, живописати словом, тому, прочитавши лаконічний, але багатий колоритними образами-символами восьмивірш (октет) хочеться взятися за малярський пензлик і змалювати сповнену чару різдвяну ніч, срібну хурделицю, сани з Богонемовлям і занепокоєну майбутнім Сина Богоматір, у долоні якої сяє поганський місячний знак — "золотий горіх".

Ясне вічне життя, самозреченість і жертвовність новонародженого Бога увиразнюють срібно-золотні барви: "снігова завія", "золотий горіх". Неспинний колообіг життя підсилюється чотиристопним хореєм і нагнітанням дієслів у шести початкових рядках; дещо сповільнюється ритмомелодика останніх рядків, де відсутні дієслова; натомість наявність старо-слов'янізмів з асонансним повноголоссям -оло— (долоня, золотий) створюють враження просторовості, плавної музичності, надаючи поезії піднесеного, урочистого звучання, що притаманне давнім колядам оріїв-хліборобів.

Б.-І.Антонич виявив три грані таланту — малярську, музичну (грав на скрипці, пробував компонувати музичні твори) і поетичну, що, безсумнівно, позначилося на його літературному доробку. У поетичній сув'язі "Коляди" теж відчутний симбіоз християнсько-язичницьких мотивів і любові до рідного краю. Як і в "Різдві", автор стверджує, що Ісус Христос — син Карпат, однак у "**Коляді**" зацентровано на внутрішніх відчуттях-передчуттях Богоматері. "Згущена" Антоничева метафора — "ходить сонце у крисані", шанобливо-традиційне в горах звертання — "Ясна Пані" [1, 105] — відбивають авторське міфологічне світосприйняття.

Перша і друга строфа вірша починається анафорою — "Тешуть теслі з срібла сани" [1, 104], в якій алітерація (т/з/с) створює звукову ілюзію роботи струганком. Примхливої мелодійності надає і рідкісна внутрішня рима третього рядка кожної строфи, як-от: "На тих санях в синь незнану" або "Ідуть сани, плаче Пані" [1, 105] (покликає у Тичини: "О панно Інно, ніжна Інно").

Повторно вживані образи-символи — "сани", "крисаня", що є обов'язковими атрибутами побуту лемків; "мандрують" із "Різдва" до "Коляди" й інверсовані епітети ("синь незнана"); нестягнені форми прикметників ("весняніі сні", "слов'янськеє Дитя"); влучне порівняння: у Марії — "очі наче у сарни", що передає бентежно-стривожений стан героїні, яка переймається долею сина, — все це свідчить про філігранну роботу над словом (недарма Б.-І.Антонич писав під псевдонімом Зоїл, що означало прискіпливий критик).

Своєрідною віссю поезії є архетип дороги, що з'являється у першій строфі ("стелиться сніжиста путь" [1, 104]), а в останній — "снігом стелиться життя" [1, 105] набуває узагальнення й усимволізовується, надаючи тривкого відчуття вічності буття. "Вибаглива канва Антоничевого слова" [5, 16], збагачена звуково-зоровими асоціаціями, переконує, що автор "Різдва" і "Коляди" — питомо український поет, репрезентатор характерного світосприйняття мешканців гірських регіонів Карпат, який "проти розуму" був переконаний,

"що місяць, який світить над... рідним селом, є інший від місяця з-над Парижа, Рима, Варшави чи Москви", а ще — свято вірив у "землю батьківську і її Поезію" [цит. за: 3, 12].

"Різдво" і "Коляда" — навіювальні (протосугестивні) вірші, позаяк збуджують інтуїцію, впливають на підсвідомість читача, створюють "уявну поетичні матеріали" [2, 136], смислові підтексти їх неоднозначні, образи — умовні, "звукоорганізація тексту" (за А.Гризуном) — досконала. Поет поєднує синестезійну і навіювальну стихію, актуалізує генно-ментальну пам'ять, використовуючи образи-коди (місяць, сонце, дорога, золотий горіх), що традиційні для фольклору і дохристиянських вірувань українців.

Обидві поезії граційно мініатюрні, в них — стан душі поета, перелитий у добірне слово-зерно, точне, вагоме, виблене. Лаконічність "поезії багатозначних підтекстів" [2] — явище рідкісне, але цілком підвладне Антоничевій музи.

Якщо розглянуті поезії мають протосугестивний характер, то завершальний вірш триптиха — "**Різдво**" — наскрізь сугестивний. Сучасний літературознавець А.Гризун дав точну й виважену дефініцію: "...сугестивна поезія — насамперед поезія багатозначних підтекстів з навіювальними ефектами, які діють щонайперше на підсвідомість реципієнта; це водночас мета-жанр поезії, у якому онтологічне постає в умовах асоціацій, а гносеологічне — у відтінках вражень" [2, 21]. Дослідник виокремлює характерні ознаки сугестивної поезії, серед яких — створення окремих світів, "образне уречевлення природи" [2, 67], суперечливі смислові підтексти, присутність "образів ночі, сну, сновидні враження, нечітко окреслені звукові гами, що заколискують" [2, 190] тощо. Ці ознаки повною мірою властиві поезії "Різдво".

Б.-І.Антонича, який, за власним переконанням, був митцем "сновийного" типу, оскільки найбільш досконали вірші не писав, а записував після нічних видінь. Про це згадувала і наречена поета О.Олійник, якій він розповідав: "Знаєш, часом мої враження ніби мені хтось нашіптував до вуха. Дослівно нашіптував" [цит. за: 6,56].

Очевидно, вірш "Різдво" саме з розряду цих творів, записаних під враженням явлення напівсну-напівмарення. Кожна із трьох строф поезії є умовно вікінчним мікротекстом із власним сугестивним центром. Перша — має самонавіювальний характер, в чому переконує монотонно-заколискуюча ритмомелодика, ява сну, снігопад, розмитість образів. У цьому реченні-періоді автор ігнорує велику букву, вдається до недомовленості, що графічно передається трикрапкою, хаос його відчуттів передано з допомогою інверсованих епітетів та римування лексем, що належать до різних частин мови:

*чому є сніг такий м'який, сріблястий,  
оксамитний та пушистий, наче теплий блам,  
наче пух, що по воді здається плисти,  
вітер не сказав мені, я й не скажу теж вам* [1, 236].

Мелодія навіювання наростає завдяки порівнянням, зокрема, ексклюзивному — "наче теплий блам", — запозиченому з польської мови (означає — хутряний виріб); образ-символ персоналізованого вітру, в стихії якого вловлюється змінність, воля і водночас незатишність, незбагаченість людського буття, употужнює навіювання, як і повтор дієслова ("не сказав" // "не скажу"). Сугестивним центром цього сегмента є пейзажна деталь — сніг, що дає імпульс до навіювання і витонченого нюансування настрою, який домінує над

дотиково-зоровими враженнями (у другій строфі до них долучаються нюхово-смакові асоціації: "запах чоколяди і дитинства" [1, 236]).

Тут вступає в дію ретроспективна лінія, викристалізовується інший сугестивний центр — далекий спомин про свято, хоча й не сказано яке (вказівка на це — назва). Автор навіює читачеві власні відчуття зими, що підсилюються візуально похмуро стриманою колористичною гамою: "сірий образ", "почорніла листва". Питальне речення з початковою трикрапкою засвідчує, що думка пульсує, оформляється у більш рельєфну й точну, викристалізовану в завершальній строфі, де вражають несподівані епітети й антитеза: "тихий вечір на світанку хижого життя", неочікувана асоціація-зіставлення, підсилена числівниковим повтором: "мій перший вірш — мій перший гріх" [1, 236]. А в останній фразі — вражаюче живописні образи, що подивовують метафоричністю, мальовничістю і колоритним поєднанням суб'єктивного авторського враження з фольклорно-міфологічними уявленнями предків:

*Зорі — на тарілці хмар розсипана кутя,  
Місяць — на ялинці неба золотий горіх* [1, 236].

Автор зумів навіяти нам казково-радісне передчуття великого свята Різдва, що викликає у кожного власні

**О. Еременко. Триптих "рождественников" от Б.-И. Антонича**

*В статье рассматриваются особенности мифопоэтического мышления, черты идиостиля Б.-И. Антонича на примере триптиха стихотворений, посвященных Рождеству.*

**Ключевые слова:** суггестивная поэзия, ассоциации, триптих, Рождество.

**О. Yeremenko. Tryptych of carols from B.-I. Antonych**

*The article analyses the peculiarities of mythopoetic thinking, the traits of ideostyle of B.-I. Antonych of the example of the tryptych of poems dedicated to Christmas.*

**Keywords:** suggestive poetry, associations, tryptych, Christmas.

асоціації.

І оживають в уяві яскраві бабусині різдвяники, і бентежать душу чудові квіти поезії — "різдвяники" від Б.-І. Антонича, який вважав себе "рівновеликим" будь-якій істоті — бджолі і ластівці, зозулі і хрущу, дереву і квітці. Прислухаймося ж до голосу поета, що долінає здалеку і воскресає у його віршах:

*...я розумію вас, звірята і рослини,  
я чую, як шумлять комети і зростають трави* [1, 163].

### Література

1. Антонич Б.-І. Весела гармонія: (Модерністична поезія ХХ ст.) / Богдан-Ігор Антонич. — К.: Веселка, 2003. — 350 с.

2. Гризун А. Поезія багатозначних підтекстів (українська сугестивна лірика ХХ ст.): монографія / Анатолій Гризун. — Суми: Університетська книга, 2011. — 358 с.

3. Ільницький М. Незнищеність поезії // Антонич Б.-І. Поезії. — К.: Радянський письменник, 1989. — С. 5—12.

4. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. — К.: ВЦ "Академія", 1997. — 752 с. (Nota bene).

5. Павличко Д. Незгасаючий перстень / Дмитро Павличко // Антонич Б.-І. Велика гармонія: (Модерністична поезія ХХ ст.). — К.: Веселка, 2003. — С. 5—40.

6. Плахотник Н. Поезія Б.-І. Антонича (спроба психо-

## Номінація "Урок літератури сьогодні — це витвір мистецтва"

### "Що за дивна сила слова!"

#### Вивчаємо поему Лесі Українки "Давня казка"

**Ілона Котова,**

*вчитель української мови та літератури*

*Смілянської загальноосвітньої школи І—ІІІ ступенів №2*

*Черкаська обл.*

**Мета:** вчити дітей визначати основні проблеми і мотиви, головну думку твору; розвивати навички мислення високого рівня, вміння аналізувати та інтерпретувати поетичний твір, складати план порівняльної характеристики героїв; виховувати патріотичні почуття та повагу до поетичного слова, творчості.

**Обладнання:** текст поеми Лесі Українки "Давня казка".

**Педагогічна технологія:** навчальні завдання розроблені за пірамідою Блума та спрямовані на розвиток навичок мислення високого рівня.

#### Хід уроку

##### І. Актуалізація опорних знань

**Учитель.** На минулому уроці ми ознайомилися з поетичними перлинами Лесі Українки "Давня весна", "Хотіла б я піснею стати...", "Ви щасливі, пречистії зорі".

Давайте розпочнемо наш урок з виразного читан-

ня напам'ять вірша "Хотіла б я піснею стати..."

*Учень декламує вірш "Хотіла б я піснею стати..."*

##### "Коло ідей"

**Завдання** (на розвиток навичок мислення високого рівня)

**Аналіз.** Визначте 6 ключових слів (словосполучень) цього вірша. (Можлива відповідь: *пісня, вільно літати, спів дзвінкий, лунали мрії і щастя.*)

**Оцінювання.** Зробіть припущення, з якою метою лірична героїня "хотіла б піснею стати"? (Можлива відповідь: **"Щоб вільно по світі літати", щоб висловити свої мрії і "щастя таємне".**)

##### Метод "Прес"

**Оцінювання.** Висловіть свою думку, чи потрібна людині пісня? (Орієнтовне виконання завдання: *Я вважаю, що пісня необхідна людині, тому що вона може зробити людину вільною і щасливою. Наприклад, лірична героїня вірша Лесі Українки прагне стати піснею, щоб мати змогу вільно літати по всьому світу й*

розповідати про свої мрії. Отже, пісня підносить людину на крилах краси і щастя, сприяє її духовному піднесенню.

### III. Оголошення теми та мети уроку

**Учитель.** Сьогодні ми будемо вивчати поему Лесі Українки "Давня казка". З'ясуємо, у чому сила поетичного слова, які дива воно творить. Визначимо місію митця та сформулюємо необхідні умови для творчості. Запишіть тему уроку.

### IV. Вивчення нового матеріалу

#### Ідейно-художній аналіз I розділу

**Завдання** (на розвиток навичок мислення високого рівня)

Оцінювання. "Десь, колись, в якійсь країні  
Проживав поет нещасний..."

Чи погоджуєтесь ви з тим, що поет був нещасним? Яким вам уявляється головний герой твору? (Орієнтовна відповідь. Можливо, автор називає поета нещасним тому, що він не має сім'ї, не багатий. Проте назвати нещасним його не можна, оскільки він має великий поетичний дар. Поет складає пісні, які розходяться по світу "стоголосою луною", даруючи людям насолоду та допомагаючи їм. За це його люблять і поважають люди.)

**Аналіз.** Ви сказали, що поет не має сім'ї, та чи відчувається він самотнім? (Ні, до нього завжди приходять молоді люди, які знаходять у його віршах "то розвагу, то пораду". Вони допомагають поетові. Він "ні голодний, ні холодний".)

**Використання.** Опишіть зустріч, яка відбулася на лісовій стежині.

**Аналіз.** Лицар жартує, що поет прийшов до лісу також на полювання. Чим різняться "полювання" лицаря і поета? (Поет на лоні природи "полює" за римами. Він любить природу, вона надихає його на творчість. Лицар губить природу, полює на звірів.)

**Аналіз.** Чи погоджуєтесь ви з тим, що автор, створюючи образи поета та лицаря, використовує прийом антитези? (Антитеза — художній прийом, що полягає у зіставленні протилежних думок або образів для посилення враження.)

**Аналіз.** Заповнення порівняльної таблиці.

#### Життєві цінності поета та Бертольда

План	Поет	Бертольд
Життєві цінності	Живе духовним життям	Цінує все матеріальне
У чому бачить своє щастя?	У волі і творчості "Бачиш ти — оця діброва, Поле, небо, синє море — То моє багатство-панство І розкішне, і просторе".  "Так, я вільний, маю бистрі Вільні думи-чарівниці".	У багатстві і коханні "Я б віддав отой химерний Твій таємний світ надхмарний За наземне справжнє графство, За підхмарний замок гарний.  Я б віддав твоє багатство І непевні країни За єдиний поцілунок Від коханої дівчини..."

**Аналіз та оцінювання.** Першу зустріч героїв на лісовій стежині можна вважати своєрідним двобоєм героїв. Хто, на вашу думку, переміг у ньому? (Переможцем вийшов поет, який не поступився дорогою лицарю, і тому довелось його обминати. Поет не злякався, він мудрий і спокійний, впевнений у собі.)

**Аналіз, синтез.**

**Вправа "Консультує психолог".**

**Робота в парах.**

І "психологічна консультація"

**Завдання.** Уявіть себе психологом. Складіть психологічну характеристику поета. Сформулюйте поради поетові, як зберегти психологічне здоров'я.

*Орієнтовне виконання завдання*

*Психологічна характеристика поета*

Поет спокійний, врівноважений, задоволений життям. Він часто посміхається. У всьому відчувається, що він щаслива людина, яка знайшла своє покликання у творчості. Найбільше щастя для нього — це поетичне натхнення, воля, процес творчості. Поет пише свої вірші для людей, він любить дарувати радість, безкорисливо допомагати людям.

*Поради поетові*

Щоб зберегти психологічне здоров'я, поетові потрібно залишатися вірним своїм життєвим ідеалам: творити, робити людям добро, берегти волю.

#### II "психологічна консультація"

**Завдання.** Уявіть себе психологом. Складіть психологічну характеристику лицаря Бертольда. Сформулюйте поради лицарю, як зберегти психологічне здоров'я.

*Орієнтовне виконання завдання*

*Психологічна характеристика лицаря Бертольда*

Бертольдо — гордий, завзятий, упертий. Він не врівноважений: "лихий такий, крий боже!", "спалахнув від гніву". Прагне розбагатіти. Постійно думає про "наземне справжнє графство, підхмарний замок гарний". Готовий здобути це будь-якою ціною. Його мрії — про багатство та кохання. Він відчувається неспокійним, бо не знає, як цього досягнути. Бертольдо байдужий до чужого горя, не любить людей. Для нього не існує моральних законів: він брехливий і невдячний.

*Поради лицарю Бертольдові*

Щоб бути врівноваженою людиною, повернути собі спокій, потрібно не зациклюватися на матеріальних потребах. Більше звертати увагу на своє духовне життя. Старатися робити добрі справи людям, бути уважним до них. Навчитися помічати людей, дякувати їм за доброту і гарні вчинки.

#### Ідейно-художній аналіз II розділу

**Бесіда**

**Знання.** По яку допомогу звернувся лицар до поета?

**Розуміння.** Чому поет погодився допомогти Бертольдо?

**Знання.** Чим саме йому допоміг поет?

**Завдання. Використання.** Прочитайте серенаду. Хто з хлопчиків хоче її проспівати?

*Гордо, пишно, променисто*

*Золотії світять зорі,*

*Та не може дорівнятись*

*Ні одна з них Ізідорі!*

*Найчистіші діаманти*

*Сяють, ясні та прозорі,*

*Та не може дорівнятись*

*Ні один з них Ізідорі!*

*Дорогих перлин коштовних*

*Є багато в синім морі,*

*Та не може дорівнятись*

*Ні одна з них Ізідорі.*

**Знання.** Як відреагувала на серенаду Ізідора?

**Розуміння.** Що символізує "квітка з рожі", яку подарувала дівчина Бертольдові?

**Аналіз та оцінювання. Завдання дівчаткам.** Які слова, на вашу думку, найбільше вплинули на почуття дівчини? А вас би вразила така серенада у виконанні закоханого хлопчика?

### Ідейно-художній аналіз III розділу

**Учитель** (читає):

Боже, боже! що то може  
Наробити серенада!..  
Зникла в серденьку в Бертольда  
Темна туга і досада.

**Застосування. Завдання.** Знайдіть у тексті III розділу та прочитуйте, як віддячив Бертольдо поетові за здобуте кохання прекрасної Ізідори?

(Всіх приймали, всіх вітали,  
Всім уміли догодити,  
Тільки нашого поета  
Пан забувся запросити.)

Звісно, клопоту багато  
Завжди пану молодому, —  
Хто ж би міг ще пам'ятати  
Про якогось там сірому?)

**Учитель.** Давайте простежимо, як пісня поета урятувала лицаря Бертольда та його воїнів у військовому поході.

З якою метою Бертольдо з воїнами вирушив у військовий похід? ("Забажалось королеві звоювать чуже царство".)

**Завдання.** Прочитайте пісню поета, яка допомогла воїнам "розважити тугу за Батьківщиною".

Не журись, коли недоля  
В край чужий тебе закине!  
Рідний край у тебе в серці,  
Поки спогад ще не гине.  
Не журись, не марно пройнуть  
Сії сльози й тяжка мука:  
Рідний край щиріш любити  
Научає нас розлука.

**Синтез. Завдання.** Сформулюйте одним реченням пораду, яку дав поет у пісні воїнам, що сумують за батьківщиною. (Постійно згадувати Батьківщину, берегти пам'ять про неї у своєму серці.)

**Знання.** У які складні обставини потрапив лицар зі своєю дружиною? (Лицар зі своєю дружиною взяла в облогу "місто гордеє, уперте". Жителі міста мужньо тримали оборону. "Серед війська почалися нарікання і тривога". Воїни почали вимагати від Бертольда припинити облогу.)

**Використання. Аналіз.** Прочитайте пісню поета, яка допомогла підняти бойовий дух воїнів. Що найбільше вплинуло на них? (Пісня переконала воїнів, що найбільший сором — втекти з поля бою.)

Був собі одважний лицар,  
Нам його згадать до речі,  
Він робив походи довгі —  
Від порога та до печі.  
Він своїм язиком довгим  
Руйнував ворожі міста...  
Чули ви його розповідь:  
"Я один, а їх аж триста!"  
Ну, та сей одважний лицар  
Якось вибрався до бою.  
І вернув живий, здоровий:  
Талісман він мав з собою.  
Я гадаю, талісман сей  
Кожен з вас тут знає готовий,  
Се буде речення мудре:  
"Утікай, поки здоровий!"

"Утікай, поки здоровий!" —  
Всі співці тут заспівали;  
Вояки стояли тихо,  
Очі в землю поспускали.

**Аналіз. Завдання.** Зіставте історію впливу пісні на бойову звитягу воїнів, описану в поемі "Давня казка", з легендою про давньоримського поета і воїна Тіртея. Що ви помітили спільного? (Згідно з легендою, Тіртей був афінським громадянином, кульгавим учителем. Під час Мессенської війни спартанці звернулися до оракула за порадою: "Що зробити, щоб виграти війну?" Оракул порадив попросити афінян, щоб ті дали їм вождя. Спартанці були гордими воїнами. Вони не хотіли принижуватися перед афінянами, яких вважали своїми суперниками. Проте порадою оракула знехтували вони не могли, тому і звернулися до афінян з проханням, щоб ті прислали їм свого полководця.)

Афіняни відправили спартанцям Тіртея. Це було нашішкою, якщо врахувати те, з яким презирством ставилися до людей із фізичними вадами спартанці. Воїни із Спарты і справді були розчаровані і розгнівані, коли побачили кульгавого вчителя, але через деякий час зрозуміли, що Тіртей — це дійсно той, хто допоможе їм перемогти ворога.

Тіртей не командував військами, а склав декілька патріотичних військових віршів, які підняли дух спартанців і допомогли їм перемогти ворога.)

**Аналіз. "Літературознавче бюро"** (група "літературознавців" виконала випереджальне домашнє завдання: здійснила порівняльний ідейно-художній аналіз двох творів: пісні Тіртея "Добре вмирати тому..." та пісні Лесі Українки "Був собі одважний лицар..." із поеми "Давня казка" та зробила висновки.)

### Діаграма Вена



**Учитель.** "Ми готові йти до бою!  
Краще смерть, ніж вічний сором!"

Так поет знову своєю піснею допоміг лицареві у скрутну для того хвилину.

**Оцінювання. Прогнозування.** Якби не було пісень поета, як би склався військовий похід лицаря?

Знаю я сього поета  
І його величну душу,  
І тепер йому по-царськи  
Я подякувати мушу.  
Тільки б дав нам бог щасливо  
Повернутися додому,  
Срібла, золота насиплю  
Я співцеві дорогому!..

**Знання.** Чи здійснив лицар те, що планував, чи насипав він срібла й золота "співцеву дорогому"?

**Оцінювання. Прогнозування.** А якби Бертольдо виконав свою обіцянку і дав поетові золота і срібла, чи прийняв би поет такий дарунок?

#### Ідейно-художній аналіз IV розділу

**Аналіз.** Проаналізуйте, що змінилося в житті Бертольда після військового походу. Чи можна стверджувати, що поет допоміг Бертольдові здійснити свою мрію? (Так, Бертольдо повернувся з походу багатим: "О, тепер було у нього Срібла, золота багато!")

Доведіть, що багатство негативно вплинуло на героя, зіпсувало його. (Пан почав проводити життя у розвагах (турніри, заваби), витрачав великі гроші на обіди та убрання. Грошей не вистачало, і він почав всіляко грабувати свій народ.)

Почалися нескінченні  
Мита, панщина, податки,  
Граф поставив по дорогах  
Скрізь застави та рогатки.  
Трудно навіть розказати,  
Що за лихо стало в краю, —  
Люди мучились, як в пеклі,  
Пан втішався, як у раю.

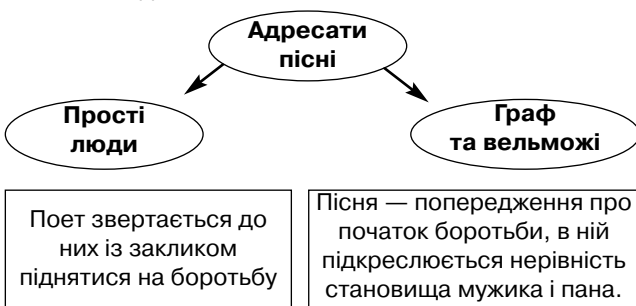
Знайдіть антитезу у цьому фрагменті.

**Аналіз. Завдання.** Прочитайте пісню, з якою поет звернувся до гнобленого народу. Знайдіть у ній антитезу та прихований заклик до боротьби з панамі.

#### Виразне читання пісні "В мужика землянка вогка"

В мужика землянка вогка,  
В пана хата на помості;  
Що ж, не дарма люди кажуть,  
Що в панів біліші кості!  
У мужички руки чорні,  
В пані рученька тендітна;  
Що ж, не дарма люди кажуть,  
Що в панів і кров блакитна!  
Мужики цікаві стали,  
Чи ті кості білі всюди,  
Чи блакитна кров поллеться,  
Як пробити пану груди?

**Аналіз.** До кого звертається автор у цій пісні? Чому можна сказати, що ця пісня адресована і бідним, і багатим людям?



#### "Коло ідей"

— Чому Бертольдо, почувши цю пісню, намагається "віддячити" поетові, зробити його "співцем своїм придворним"?

— Як ви гадаєте, чи зміг би поет погодитися на пропозицію графа? Чи міг би він і далі говорити правду людям, якби став придворним поетом? Зачитайте слова поета, які можна вважати кредом митця.

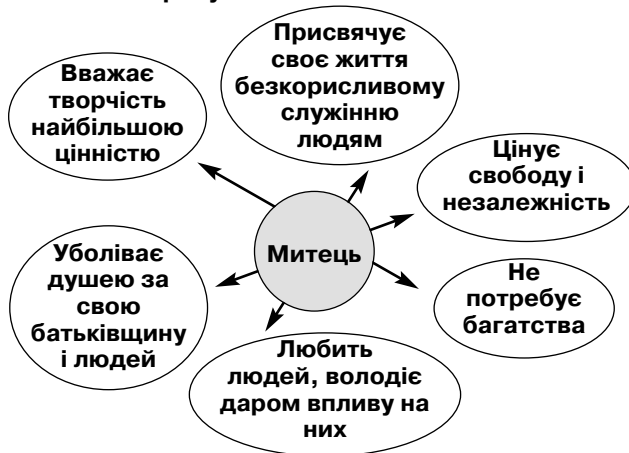
Ви скажіть, що я не хочу  
Слави з рук його приймати,  
Бо лихую тільки славу  
Тії руки можуть дати.  
Золотих не хочу лаврів, —  
З ними щастя не здобуду.  
Як я ними увінчаюсь,  
То поетом вже не буду.

Не поет, у кого думки  
Не літають вільно в світі,  
А заплутались навіки  
В золотії тонкі сіті.  
Не поет, хто забуває  
Про страшні народні рани,  
Щоб собі на вільні руки  
Золоті надіть кайдани!

#### V. Підсумок уроку

**Аналіз.** Чому автор дає лицареві ім'я, а поета робить безіменним? Порівняйте з героями оповідання Джека Лондона "Любов до життя". (Джек Лондон створює узагальнений образ мужньої людини; Леся Українка — узагальнений образ справжнього митця.)

#### Аналіз. Групування



#### Рефлексія

Вправа "Незакінчене речення" (метод мікрофону)

— У поемі "Давня казка" Леся Українка найвищою цінністю вважає...

— Я зрозумів (ла), що бути поетом — значить...

— Мені здається, що багатство людини полягає в ...

— Я зрозумів, що сила поетичного слова в ...

— На сьогоднішньому уроці я зробив (ла) відкриття....

— На уроці мене найбільше вразило.....

**VI. Домашнє завдання.** Написати "листа другу" з аргументованою порадою прочитати "Давню казку" Лесі Українки.



## "Романтика — це коли хочеться жити яскравим життям... І не страшно вмирати!"

*Вивчення фантастичних творів Миколи Дашкієва*

**Наталія Логвіненко,**

кандидат педагогічних наук,  
старший науковий співробітник  
лабораторії літературної освіти

Інституту педагогіки НАПН України

У статті розкриваються методичні підходи до опрацювання творчої спадщини українського письменника-фантаста.

**Ключові слова:** мотивація навчання, інтегрована лекція, конференція, текстуальне вивчення творів, пригодницька фантастика.

Фізик за освітою, учитель за фахом, радіоаматор з дитинства, Микола Дашкієв знав радіотехніку та електроніку, кібернетику та медицину, хімію і біологію. Батьки-вчителі прищепили йому безмежну жадобу до знань, а ще — любов до книг, які він збирав усе життя, черпаючи з них без упину. Ґрунтовні знання основ різних наук та життєвий досвід допомогли йому створити колоритні образи мужніх і сміливих людей — вчених, інженерів, творців складних машин і механізмів. Герої його творів штурмують простори космосу і проникають у таємничі глибини атома, зводять дивовижні споруди на Землі і за її межами, створюють нові небачені матеріали...

Емоційно виразне читання спогадів сучасників, біографів, критиків, рідних, друзів учителем або учнями, або тих, хто безпосередньо був знайомий із Миколою Дашкієвим, — захоплюючий початок колективної інтегрованої лекції, яку радимо підготувати і провести разом із учнями й учителями фізики, хімії, біології, історії: така можливість обумовлена постаттю самого письменника-фантаста, його знаннями, захопленнями, переконаннями, мріями...

За визначенням Є. Пасічника, інтегрований (слово у перекладі з латинської мови означає повний, цільний) урок — урок, на якому поєднуються блоки знань з різних предметів, що дає змогу "висвітити тему ґрунтовно, всебічно, використати нові резерви педагогічного впливу на школярів, нові можливості мотиваційного забезпечення навчального процесу [4, с.166]".

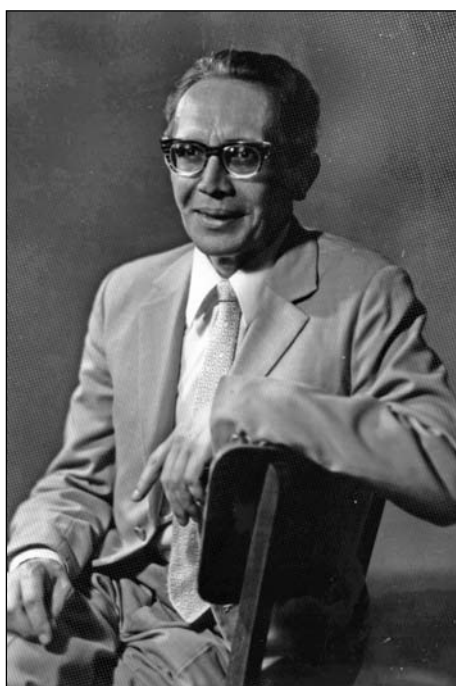
Досвід роботи в школі переконує, що колективна інтегрована лекція сприяє здійсненню переходу від простої передачі інформації до активного засвоєння змісту навчання, оскільки передбачає доцільне об'єднання та координацію дій різних учителів та учнів як суб'єктів навчально-виховного процесу. Крім того, учені-методисти радять проводити інтегровані

лекції у профільних класах старшої школи, оскільки лекції такого характеру мають певну складність її сприйняття: "учні повинні не тільки слухати те, що говорить кожний фахівець, а й оцінювати наведену ними інформацію з позицій достовірності, актуальності, практичної значущості, (а ще уміти порівнювати наукову інформацію, факти з художніми припущеннями, робити самостійні висновки — Н.Л.). Це ускладнює дії слухачів, не дає можливості конспектувати, але підвищує вимоги до уважності, попередньої підготовки до сприйняття матеріалу". Інтегровану лекцію застосовуємо у разі необхідності переконати в чомусь, "підтримати увагу до матеріалу за рахунок зміни лектора, його стилю викладання, техніки читання лекції [7, с.41—42]".

Доведено, що в сучасному динамічному світі, який весь час змінюється, в умовах інформаційного буму й мас-медійного простору навчальна лекція вже не є єдиним джерелом інформації, тому, на думку учених-методистів, зростає потреба не просто передавати знання, а залучати учнів до їх здобуття, що можливо у формі діалогічного спілкування. "Це детермінує зміну лекційних стратегій, спрямованих на співтворчість, співроздуми лектора й аудиторії — двох суб'єктів, кожен з яких виступає носієм пізнавальної активності й передбачає її у своїх партнерах [3, с. 216]".

Залучаючи старшокласників до проведення різних форм факультативних занять, прагнемо розвивати їхній творчий потенціал.

Саме при вивченні біографії митців слова Г. Токмань радить застосовувати прийом самостійного учнівського дослідження, провівши яке, учні "виступають на уроці співдоповідачами вчителя, розкривають одну зі сторінок життя й таланту письменника [6, с. 125]".



План лекції складаємо колективно на підготовчому етапі з огляду на те, що старшокласників зацікавило під час самостійного первинного прочитання творів письменника. Безумовно, огляд життєвого шляху М. Дашкієва і його творчості винесемо наперед. Детально можна зупинитися на текстуальному вивченні творів, оскільки саме вони дають яскраву картину тих передбачень та науково-фантастичних ідей Миколи Дашкієва, які стали, за спостереженнями дослідників, гідними претендентами на роль передових здобутків сучасної науки. Розкрити їх, прокоментувати, ілюструючи авторським текстом, захочуть учні, які, як і Микола Дашкієв, захоплюються чи фізикою, чи хімією, чи біологією, чи радіоелектронікою, чи здобутками а галузі медицини та ін. Якщо фахівці не зможуть взяти

участь у проведенні факультативу, порадимо старшокласникам проконсультуватись у них під час підготовки до занять і виступити у ролі вчителів-предметників. У колі досліджень старшокласників мають стати й створені письменником образи людей, оскільки, за спостереженнями літературознавців, "більшість авторів прагнули психологічного й філософського осмислення подій, а техніка в їхніх творах мала суто службове, допоміжне при змалюванні характерів призначення. І це симптоматично, бо відбиває загальні тенденції розвитку сучасної фантастики, яка повністю перенесла акцент своєї уваги на людину, майже цілковито відмовившись від технічних утопій. Екстраполюючи в майбутнє важливі проблеми нашого дня, фантастика показує людину прийдешнього віч-на-віч з ними, тобто, як каже літературна критика, в несподіваному ракурсі зображає сучасне через майбутнє. І найра-зючішого ефекту вона досягає, звичайно ж, тоді, коли все це пропущено крізь призму сприйняття художньо повнокровних персонажів". Такі висновки робить Михайло Слабошпицький, аналізуючи здобутки українських письменників-фантастів за п'ятдесят років.

Отже, 16 травня 1921 року в родині вчителів народився син Микола, сім'я проживала тоді в селищі Краснокутськ Харківської області.

Після закінчення десятирічної школи М. Дашкієв вступає до Ленінградського університету на фізико-математичний факультет, де вчиться на геофізика. На жаль, Велика Вітчизняна війна перервала навчання.

У перші армійські призови М. Дашкієв не потрапляє, оскільки має поганий зір (до мінус 8). Він змушений повернутися додому, в Краснокутськ. У вересні 1941 року починає працювати вчителем, одночасно викладаючи фізику, хімію та математику. Після відступу наших військ Краснокутськ став територією окупантів, на якій опинилася і родина Дашкієвих — ця обставина, за свідченнями сучасників письменника, потім довго тріула його життя.

Коли рідне місто було вперше звільнено, Микола Дашкієв все-таки потрапив до діючої армії. Це сталося на третьому році війни, тоді уже ніхто не зважав на вади зору, якими б вони не були (діоптрії). Майбутній письменник прослужив в армії від лютого 1943-го до жовтня 1945 року: спочатку рядовим бійцем, потім — радистом, а пізніше — командиром відділення радіо.

Воював на лівому фланзі Курської дуги, форсував Дніпро під Ржищевом у Київській області, брав участь у Корсунь-Шевченківській операції, в бойових діях у Карпатах, у Польщі (визволяв місто Бельсько-Бяла) і Чехословаччині (звільняв місто Моравська Острава). М. Дашкієв нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями "За відвагу", "За бойові заслуги", "За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років".

Після війни Микола Дашкієв навчався у Харківському педагогічному інституті, який закінчив у 1948 році за спеціальністю "фізика і математика". Три роки (1947—1950 рр.) працював у школі вчителем фізики. Після виходу першої прозової книжки повністю перейшов на творчу роботу; якийсь час працював зав. літературною частиною у Харківському театрі музкомедії, де написав лібрето для оперети "Черевички". Протягом 50-х—70-х років писав сценарії на замовлення Київської студії науково-популярних фільмів. У 1964 році переїхав до Києва, де прожив до кінця життя.

Творча діяльність Миколи Дашкієва розпочалася "з самого дитинства", коли він почав писати вірші. Був самоуком у письменницькому ремеслі. Та й до Ленінградського університету, як свідчать В. Карацупа і О. Левченко, на геофізику він уступив, знаючи, що ця спеціальність пов'язана з частими й далекими подорожами — це саме те, що необхідно письменникові. У цьому він по-юнацькому твердо був переконаний. Як поет публікуватися почав у 1943 році. А його "дорослий" роман у віршах "Правда", опублікований у журналі, став квитком до лав Спілки письменників України, хоча це су-

пе-речило тодішньому порядку речей: до Спілки приймали письменників, що мали дві надруковані книжки. Рекомендували до Спілки молодого письменника Юрій Яновський і Павло Тичина. Перша ж книжка поезій "На перевалі", яку склали вірші, написані під час війни, ви-йшла друком за півроку по тому. У віршах Дашкієва — і ненависть до ворога, і захоплення героїзмом захисників-солдат, і мрія про повернення до рідної домівки:

*Тобою звеличена наша країна,  
Об'єднані труд і натхнення — тобою!  
Дерзай же, могутня радянська Людино,  
Щастя вам, прийдешні й сучасні герої!*

*Романтика — це не у джунглях бродити,  
Не зводити прапор на щоглі фрегата, —  
Романтика — це коли хочеться жити  
Яскравим життям... І не страшно вмирати!*

Сучасники згадували, що ліричні твори Микола Дашкієв писав все життя, але для себе, для жінки, для друзів. А для того, аби висловити те, що він хотів сказати, була потрібна проза.

Сучасна молодь часто запитує, чому твори старших українських фантастів здаються такими приземленими, несміливими, "фантастикою близького прицілу". Їй варто пояснити, в яких умовах доводилося працювати тодішнім письменникам. Дослідники наводять до-





силь красномовні факти: у Харкові в 1948 році молодий письменник Микола Дашкієв отримав кімнату в будинку, знаменитому "Слові", який у ті часи називали ДПЗ (рос. *дом предварительного заключения*), оскільки багато його мешканців у сталінські часи були відправлені туди, "куди Макар телят не ганяв", а чимало з них так додому і не повернулося. А Микола Дашкієв на кожному кроці з різних боків міг почути нагадування про перебування на окупованій території...

Зараз це важко зрозуміти і у це важко повірити, але, готуючи до друку своє "Торжество життя", Микола Дашкієв мав прикласти до рукопису довідку провідного фахівця в галузі за темою роману (біології), про те, що наукова фабула твору цілком можлива. З часом письменникам стало дихати трохи легше, хоча, як на тепер, не дуже. Щоправда, митці слова потроху вчилися писати так, аби була змога читати поміж рядків.

Інший вихід підказувала фантастика — змальовуєш те, що бачиш, але кажеш: "Це відбувається на іншій планеті, на Піреї", і цензор все ковтає. Однак видати, скажімо, книгу на історичну тему — зась! Втім, було перекрито не все минуле, так, зовсім маленький шматочок — останні 300—400 років, і не вся поверхня Землі — лише територія України. Тому-то й не побачив Микола Дашкієв за життя свою "Страчену пісню" — документальний роман про видатного українського композитора XVIII століття Максима Березовського, який він закінчив (не закінчив — подають різні джерела) у 1968 році, бо у ньому ще йшлося про часи Катерини II... "Вважається, що це — біографічний твір про композитора Максима Березовського (1745—1777), — читаємо на сайті в Інтернеті. — Ні, все не так! Микола Дашкієв скористався тим, що всі відомості про життя Максима Березовського вкладаються на одній-двох сторінках, і написав роман про творчість і творця в задушливій атмосфері тваринної за своєю суттю влади. "Страчена пісня", значно пошарпана цензурою, була надрукована через 9 років після його смерті". Роман видано в 1985 році.

Опрацювання бібліографічних джерел, у яких по-різному висвітлюються факти, події життєвого і творчого шляху митців слова, спонукає старшокласників до пошукової роботи — знаходження точних даних через спілкування з рідними, близькими, друзями, сучасниками, біографами письменника, а далі їх узагальнення, аргументація висновків, можливо, відкриття нових фактів.

Отож з фантастикою все було більш-менш добре. У творчому доробку письменника Миколи Дашкієва два романи, чотири повісті: "Володар Всесвіту" (1955), "Зуби дракона" (1957), "З безодні минулого" (1969), "Кришталеві дороги" (1970) і кілька десятків оповідань, більшість яких були зібрані у двох збірках — "Галатея" (1967) і "Право на ризик" (1974).

Зробити загальний огляд повістей і оповідань М. Дашкієва пропонуємо старшокласникам, порадивши кожному учаснику колективної лекції проаналізувати повість або оповідання, що найбільше сподобалися. Таким чином можемо провести неоголошений конкурс-презентацію творів письменника-фантаста для однокласників, які й визначать переможця по тому, чия розповідь була більш цікавою, ілюстрованою (маємо на увазі комп'ютерний супровід, художній, текстуаль-

ний), після якої захотілося прочитати той чи той твір. Крім того, по завершенні презентації перевіримо, чи уважними були слухачі. Для цього вони мають дати відповіді на запитання (їх може поставити як учитель, так і учні):

— У якому творі розповідається про унікальні біологічні каталізатори, за допомогою яких можна було б вирішити скалонвічну проблему голоду в усьому світі або робити унікальні операції з трансплантації органів? ("*Зуби дракона*").

— У якому творі головними героями є вчені-сілікатники? ("*Кришталеві дороги*").

— Як учені Людства знешкодили загрозу астероїда Ікара, який міг знищити Землю? ("*Оповідання "Зорепад"*").

— На що спрямовує свій "електронний батіг" — апарат для підсилення у тисячі разів чутливості сигнальних систем людини (зору, слуху, нюху тощо) та передачі емоцій і відчуттів людей (їхні страхи, ненависть, любов) професор Харвуд? ("*Володар Всесвіту*").

— Яку з повістей М. Дашкієва критики відносять до жанру "виробничого роману", хоча і з елементами фантастики? ("*З безодні минулого*").

— Як критика оцінила роман М. Дашкієва "Кришталеві дороги"?

Для текстуального опрацювання виберемо романи Миколи Дашкієва.

Його перший науково-фантастичний роман "**Торжество життя**" вийшов у 1950 році. Дослідники відзначають: коли була готова перша версія (над твором письменник потім працював упродовж усього життя, постійно переробляючи й доповнюючи книгу відповідно до нових відкриттів у медицині), Микола Олександрович показав її своєму другові — письменнику Ігорю Муратову. Ознайомившись із змістом роману, І. Муратов сказав: "Миколо, ця книга забезпечить тебе матеріально на двадцять років, а морально — на все життя! Але тебе битимуть, а в мене молода дружина, і я тебе захищати не буду[2, с.52]!"

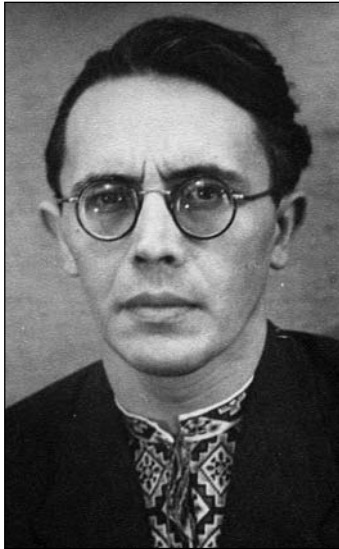
— Поміркуйте, шановні старшокласники, які обставини змусили Ігоря Муратова так відповісти другові?

— Хто і що впливало на творчий процес митців слова в той період?

Як свідчать літературознавці, це були не просто слова — у ті часи політика найсуттєвішим чином впливала на творчий процес, і від думки якогось партійного чиновника могла залежати доля і навіть життя письменника. Але все минулося без особливо драматичних колізій [2].

У 1966 році у видавництві "Молодь" вийшов другий варіант першої книги роману. Письменник мав намір написати і другу, де хотів розвинути основну сюжетну лінію, але зробити це так і не встиг. Дія роману відбувається в недалекому майбутньому, де вчені намагаються розгадати причини найпідступнішої недуги XX століття — раку, і врешті перемагають злоякісну пухлину.

Після виходу роману в світ, Микола Дашкієв писав: "Наші нащадки житимуть, можливо, на 20—30 років довше, аніж живемо ми — так само як середня тривалість життя в Радянському Союзі збільшилась порівняно з тривалістю життя в дореволюційній Росії майже на 15. Хвороби, звісно, не зникнуть: мікроорганізми існували й існуватимуть. Але і рак, і гіпертонія,



і серцеві захворювання стануть такими ж легковилікованими, як зараз такі страшні у минулому малярія та запалення легень. Наближається той час, коли медицина лікуватиме хворих без ножа, без болю; час, коли людина дістане змогу жити й працювати хай не сто п'ятдесят, хоча б сто років [5, с.5—12]"

— Яка з ідей роману, на вашу думку, є провідною: нові досягнення в мікробіології та медицині чи людські стосунки в різних сферах життя: любові й дружби, між колегами по роботі, начальниками й підлеглими, старшими й молодшими? Свої відповіді аргументуйте.

— Де і коли переплелись життєві дороги головного героя Степана Рогова і Макса Брауна, Степана Рогова і Великопольського, Степана Рогова і Каті і як вони "рухають сюжет"?

Особливу любов шанувальників пригодницької фантастики здобув роман "**Загибель Урані**", який письменник публікує через десять років після виходу першого, у 1960 році.

Роботу над твором пропонуємо почати з читання уривка: "*Все було спокійно. Штучний супутник Монії не подавав ніяких ознак життя.*

*І тільки о нульовій годині за міжнародним часом, через вісімдесят три години після виходу Зорі Надії на орбіту, пролунало перше зведення спостережного поста.*

*— В напрямку Зорі Кейз-Ола перехоплені дивні сигнали — блангання про допомогу. Здається, хтось заблукав у міжпланетному просторі.*

*— Ввімкніть! — тихо наказав капітан.*

*Якийсь час з динаміків телевізофону чулося шипіння невідомого передавача, потім хтось простогнав:*

*— Допоможіть... Кисень кінчається... Я лечу не знайти куди... Допоможіть... [1, с.249]"*

— Якщо уривок з роману ви чуєте вперше, які питання у вас виникають?

Дамо можливість старшокласникам поставити їх тим, хто знає зміст роману. Ми виділимо лише ключові слова: штучний супутник Монії (*Де є така планета?*), орбіта Зорі Надії, напрямок Зорі Кейз-Ола (*Чи можна відшукати Зорю Надії та Зорю Кейз-Ола на карті Всесвіту?*), динаміки телевізофону (*Коли було винайдено і який зараз вони мають вигляд?*).

— Хто ж загубився у космічному просторі?

Знаємо, що учні легко дадуть відповідь, розповівши про одну з головних героїнь роману *Тесі Торн* — одну з тих, хто шукає шляхи порятунку від атомної катастрофи для своєї рідної землі і всього людства: "Мені нічого вибирати. Для чесною людини є тільки один шлях — шлях боротьби за мир", — відповідає Тесі своєму вчителю Люстінгу після повернення із порожньої, коли вона "за оту страшну добу надивилася смерті в очі..." [1, с.255]"

Дія роману відбувається як на Землі, так і на далекій планеті Піреї, в зоряній системі Двох Сонць, яка переживає страшну трагедію. Дві держави в атомному протистоянні поставили свій світ і цивілізацію на межу знищення. В цьому романі Микола Дашкієв вперше вказав на можливість ведення метеорологічних війн, коли термоядерними вибухами можна спровокувати або скерувати на територію ворога нищівні тайфуни.

Спрямуємо роботу так, щоб старшокласники свої відповіді підтверджували авторським текстом, оскільки і між героями роману йдуть дискусії, під час яких кожний учений (академік Торн, професор Люстінг) відстоює свої погляди й переконання — і тільки життя доводить, хто правий, даючи шанс кожному виправити

свої помилки.

— Чи є чого вчитися у героїв твору? Які уроки маємо і маємо засвоїти?

— В ім'я яких ідей "кращі люди Піреї" йдуть на смерть і на муки, офірують юністю й коханням?

— Чи не хотілося перечитати сторінки роману, що описом певних подій нагадує сьогодення? (розділи "Десь у Сибіру", "Наймудріші незадоволені")

— Опис яких подій є художнім обрамленням твору, що увиразнює його провідну думку — наполегливо, невинно боротися за мир, за життя?

На Землю прилітає гість з іншої зоряної системи. Це складна кібернетична машина, що керується цілком автоматично. Вона розповідає людям про далеку планету Пірею та про жакливу трагедію, яка сталася на ній: "*Наш космічний всюдихід — посланець дружби. Прочайте йому, якщо він, можливо, поводився з вами не зовсім тактовно: це тільки кібернетична машина, яка ще не здатна відтворити весь діапазон рефлексів людини... Наш посланець несе вам найдорожчий подарунок, який ми могли передати, — докладний опис найвидатніших наукових і технічних досягнень людства Піреї... Це мирний посланець, але він обладнаний найсучаснішою зброєю і оборонятиметься в разі нападу на нього. Використати ж його для насильства і вбивства не можна: кібернетична злагода всюдихода скориться тільки справжній людині, — людині і розумній [1, с.36]"*

— "Величезна потвора" — "гігантський всюдихід" — "кібернетична злагода, що виконує надзвичайно складні завдання цілком самостійно за наперед складеною програмою [1, с.28]"

Хто з героїв твору перевіряв її "розум" у двобої і що йому допомагало розуміти Прибульця?

— Чи можете ви прокоментувати "найвидатніші наукові і технічні досягнення людства Піреї"?

— Кому належить винахід "портативного орієнтатора" і як сьогодні він називається, де його використовують? Пригадайте: "*... То був його перший видатний винахід — електронно-обчислювальна машина надзвичайно малих габаритів. ... Досить натиснути кнопку — і перед очима постане якнайдокладніший план місцевості, бо електронна пам'ять пристрою тримає в собі весь атлас Монії, а промінь автоматично малює на екранчику за сигналами координатних станцій зображення карт [1, с. 45—46]"*

— Визначте роль і місце інженера Айти в композиції твору.

— Чи погодитесь з думкою, що авторів твору чудеса науки й техніки близького майбутнього служать лише тлом для змалювання величних і скорботних подій, що розгорнулися на далекій планеті Піреї зоряної системи Двох Сонць?

— Доведіть, що прагнення "кращих людей Піреї" — будь-що відстояти мир, не допустити атомної війни.

— Кому б з "кращих людей Піреї" ви хотіли б допомогти і в чому?

— Хто з героїв роману запам'ятався вам найбільше? Чи схожі вони на наших сучасників, ваших знайомих і чим?

— Доведіть, що фантастика Миколи Дашкієва, "екстраполюючи в майбутнє важливі проблеми нашого дня, показує людину прийдешнього віч-на-віч з ними, тобто, як же літературна критика, в несподіваному ракурсі зображає сучасне через майбутнє. І найрадіючішого ефекту вона досягає, звичайно ж, тоді, коли все це пропущено крізь призму сприйняття художньо повнокровних персонажів".

Останнє завдання має узагальнювальний харак-

тер, що дає змогу організувати самостійно-пізнавальну діяльність старшокласників, якщо суб'єкти навчального процесу спланують проведення учнівської конференції "Науково-фантастичні ідеї М. Дашкієва — гідні претенденти на роль передових здобутків сучасної науки (за творами "Торжество життя" та "Загибель Уранії"). Подані методичні рекомендації щодо опрацювання фантастичної спадщини письменника можуть стати орієнтовними кроками у пошукових діях старшокласників під час підготовки до її проведення. На конференції відбуватиметься презентація, у ході якої учні ознайомлять присутніх з результатами своєї роботи, висловлять власну точку зору щодо порушених проблем. Обираючи певну структуру чи форму заняття, маємо насамперед враховувати її доцільність. Є. Пасічник вважає, що завдання словесника при цьому полягає у виборі такої форми функціонування уроку (чи факультативного заняття — Н.Л.), яка в "умовах даного класу забезпечить найвищу педагогічну результативність, тобто урок повинен бути педагогічно доцільним. Доцільність у побудові уроку означає логічну продуманість усіх навчальних ситуацій, їх розумне сполучення в єдине ціле". Доцільність полягає і в такій організації заняття, що відповідає закономірностям та потребам літературного розвитку учнів, "завданням літературної освіти, особливостям сприймання художньої інформації і її успішного впливу на особистість [7, с.156—157]". Урахувавши особливості вивчення української фантастичної прози на факультативних заняттях, доцільним вважаємо проведення конференцій як результат розуміння закономірностей навчально-виховного процесу в профільній школі.

Щоб сфокусувати увагу учнів на проблемі та викликати інтерес до обговорюваної теми (мотивація на-вчання) поставимо перед учнями питання:

— Що станеться, коли старому пересадити мозок юнака?

— Чи може "збожеволіти" електронно-обчислювальна машина?

— Чи здійсненні віковічні мрії людства про перемогу над стихійними силами природи?

— Чи можна у фантастичних творах знайти втілення якої-небудь сторони соціального життя?

— Про роман Г. Веллса "Звільнений світ" критика писала: "Майбутнє, відображене в цьому романі, — Європа 50-х років ХХ століття, знищена ядерною війною. Веллс був письменником з науковою виучкою. Це дозволило йому, переборовши необґрунтований оптимізм більшості тодішніх учених, відобразити наш теперішній світ, де можливості технологічної і соціальної революції узгоджуються з небезпекою знищення людства" (П. Париндер). Поміркуйте, як зазначена характеристика може стосуватися творів М. Дашкієва?

Зауважимо: відповіді на них ви зможете дати, прочитавши та проаналізувавши твори Миколи Дашкієва. Таким чином, сформулювавши мету, забезпечимо розуміння старшокласниками змісту їхньої діяльності. Крім того, наголосимо, що участь у конференції передбачає перевірку знань про творчу біографію письменника-фантаста, його основних творів, літературознавчі

дослідження в галузі науково-пригодницької фантастики; умінь самостійно вивчати матеріал й доповідати його, брати участь в обговореннях, слухати доповіді й висловлювання однокласників й добувати з них знання; визначати особливості пригодницької фантастики, знаходити їх у творах, оперувати літературознавчими поняттями.

Після представлення теми й очікуваних навчальних результатів заохотимо учнів озвучити власне бачення мети й завдань пізнавальної діяльності, способів їх вирішення; планування "своїх дій щодо засвоєння та застосування інформації, передбачених темою [7, с. 68]". Важливо на цьому етапі визначитися з формами роботи під час підготовки доповідей та виступів: індивідуальна, фронтальна, колективна та групова. Доцільним вважаємо вибір самих учнів, що сприяє розвитку у старшокласників самостійності та ініціативи, вихованню відповідальності перед собою та однокласниками. Крім того, самостійний розподіл між однокласниками і вибір видів робіт дають змогу формувати особистісне ставлення до інформації, що ви-вчається; можливість вибирати навчальні завдання активізує творчий пошук, самостійне осмислення художніх і життєвих явищ, стимулює читання творів за власним бажанням [4, с.154—156]. Такий підхід до організації пізнавальної діяльності старшокласників обумовлений формуванням позитивної мотивації на факультативних заняттях під час вивчення української фантастичної прози.

Сучасні учені-методисти, педагоги часто виокремлюють таку фазу уроку, як рефлексія, протягом якої "учні роблять огляд ідей, що були відкриті ними, значення яких вони усвідомили; учні запитують, інтерпретують, застосовують, сперечаються, змінюють та поширюють набуте знання до нових об'єктів". Г. Токмань акцентує на тому, що етап рефлексії на уроці української літератури має бути тоді, "коли увага зосереджувалася на проблемних запитаннях та ситуаціях, тобто інтелектуальний пошук домінував над емоційними читацькими реакціями [6, с.113]". Вважаємо, що запропонована тема конференції дасть змогу виокремити таку фазу на підсумковому етапі проведення факультативу.

### Література

1. Дашкієв М. О. Загибель Уранії [Текст] / Микола Дашкієв. — К.: Молодь, 1960. — 356 с.
2. Карацупа В., Левченко О. Минуле української фантастики [Текст] // Український фантастичний оглядач (УФО). — № 3 (5). — 2008. — 64 с.
3. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія): Навчальний посібник [Текст] / Ольга Куцевол. — К.: Освіта України, 2009. — 464 с.
4. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти [Текст]. — К.: Ленвіт, 2000. — 384 с.
5. Ратушний Михайло. В ім'я щастя людини [Текст] // Микола Дашкієв. Твори в двох томах. Т.1. — К.: Веселка, 1981.
6. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція [Текст] / Токмань Ганна Леонідівна. — К.: Міленіум, 2002. — 320 с. — [Монографія].

### **Наталія Логвиненко. Изучение фантастических произведений Николая Дашкиева**

*В статье раскрываются методические подходы к изучению творческого наследия украинского писателя-фантаста.*

**Ключевые слова:** мотивация обучения, интегрированная лекция, конференция, текстуальное изучение произведений, приключенческая фантастика.

### **Natalia Logvinenko. Study of fantastic works of Mykola Dashkiewa**

*In the article the methodical going open up near working of creative inheritance of Ukrainian writer-fantasy.*

**Keywords:** motivation of studies, computer-integrated lecture, conference, textual study of works, adventure fantasy.



## ОЗОН — це творчий неспокій

Лілія Овдійчук,

кандидат педагогічних наук

Рівне

Педагогічний фестиваль-2011 "Мій особистісно зорієнтований урок" зібрав у Новограді-Волинському усіх заангажованих у ОЗОНівство. До його організації та проведення долучилися найкращі інтелектуальні сили з Інституту педагогіки АПН України, управління освіти і науки Житомирської обласної державної адміністрації, Житомирський обласний інститут післядипломної освіти, управління освіти і науки та його інформаційно-видавничий центр Новоград-Волинської міської ради, видавничий дім "Освіта", видавництво "Шкільний світ".

А було озонівців більше двохсот. Географія вражає: прибули вчителі та науковці з різних регіонів України, близьких і далеких: Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Одеської, Рівненської, Полтавської, приїхали також зацікавлені особи з інших країн: Росії, Молдови.

Якщо обирати дієслова на означення почуттів, які охопили учасників фестивалю, то найчастіше вживалися такі: вражає, захоплює, дивує, зацікавлює. Почалося усе з листа-путівника, який надійшов електронною поштою кожному учаснику цього педагогічного свята. У ньому давалися докладні поради, як дістатися до місця проведення фестивалю. І треба сказати, що система спрацювала: усі прибули чи то першого, чи другого дня знайшли свою нішу у фестивалевих рамках.

Робота тривала два дні, а треба було б щонайменше п'ять, аби дати можливість охопити і побачити все, що було цікавим і вартим уваги. Адже не варто уваги не було, за оцінками модераторів та й представників груп.

На фестивалевих майданчиках працювали проблемні групи з різних питань, що різнобічно розкривали аспекти особистісно зорієнтованого навчання. Зокрема це організація читацької діяльності в умовах особистісно зорієнтованого навчання на уроках мови та літератури, особистісна професійна орієнтація старшокласників у процесі вивчення літератури в системі курсів за вибором, управлінські аспекти особистісно зорієнтованого навчання та фахова підготовка вчителя до роботи в системі ОЗОН, формування загальнона-вчальних умінь в умовах особистісно зорієнтованого навчання та ОЗОН на уроках фізики, історії, природничих дисциплін, у початковій школі. Така різноплановість долучила до кола озонівців багато свіжих сил.

Оскільки автору цих рядків не вдалося потрапити на фестиваль у перший день, (а він, за словами тих, хто його пережив, виявився неймовірно насичений подіями), проте враженнями від другого хочеться поділитися з усіма, хто бажає долучитися до озонівського руху хоча б як читач.

Практичні наробки учасників цього дійства презентувалися на фестивалевих майданчиках у різних школах міста: їх налічувалося десять.

Зокрема нам (мені та групі колег) випало побувати у ЗОШ №2. Усе почалося зі знайомства з навчальним закладом — школою родинного виховання. Це відчувалося навіть у оформленні класних кімнат, у поведінці дітей, учителів. Приємно було бачити усміхнені обличчя, зацікавлені очі, вишиванки на учнях. Адже на відкритий урок саме такими прийшли школярі.

Наступним етапом було проведення та обговорення відкритого уроку "Зіткнення неповторності й буденності в поезії Ліни Костенко "Кольорові миші". Проводила його

Тиндикевич Ірина Володимирівна, учителька Костопільської ЗОШ №6 Рівненської області. Клас представила психолог школи, наголосила, що діти розвинені інтелектуально, мають стійку позитивну мотивацію до навчання.

Ірина Володимирівна перед уроком розповіла про особливості вивчення цього оригінального і доволі складного для учнів 6 класу твору, про особистісно зорієнтовані завдання, які діти виконували на етапі підготовки до уроку. Цікаво, що розданий присутнім на уроці колегам конспект уроку не відобразив повною мірою того, що відбулося в класі. По-перше, несподіванкою була імпровізація вчителя під час бесіди за змістом вірша. Досвідчений педагог відчула і зуміла вчасно змінити питання, аби шестикласники змогли пояснити твір по-своєму. Діти шукали істину, йдучи неторованим шляхом. Під час обговорення уроку присутні звернули увагу на те, що запитання і завдання особистісно зорієнтованого характеру були ефективні й викликали зацікавленість дітей, спонукали замислитися над проблемами буденного і неповторного навколо нас, а також допомогли краще зрозуміти себе і світ. Напевно, у цьому і є найважливіший результат ОЗОН.

Не можу назвати себе "чистокровою" озонівкою, бо долучалася лише принагідно до окремих заходів, проте за "ідейними" переконаваннями близько споріднена. До того ж авторські проекти у вигляді методичних таблиць "Естетичні уподобання українських письменників" та "Літературно-психологічні портрети зарубіжних письменників" природно вписуються у контекст ОЗОН. Адже в цих таблицях розкривається не хронологія життя і творчості письменника, а людина, особистість з певними рисами характеру, відповідними уподобаннями, життєвим та творчим кредо, сферою діяльності. Таким чином індивідуальність митця опосередковано впливає на особистість учня, формує смаки та уподобання, навіть характер. Під час роботи з матеріалами таблиці важливо звертати увагу учнів на ті чинники, які впливають на формування особистості: оточення, освіта, характер, обдаровання, світогляд. Авторський урок "Леся Українка як особистість" (фрагмент був представлений на майстер-класі) спонукає до роздумів над тим, що допомогло Ларисі Косач стати особистістю "європейського рівня" (за висловом Ліни Костенко), а що, навпаки, перешкоджало. Адже справді, поетесі довелося переборювати так багато перешкод на шляху до свого становлення, які могли б зламати людину пересічну. Леся Українка мала дивовижну силу волі, сильний характер, цілеспрямованість, тому й перемогла у двобой з несприятливими суспільними та життєвими обставинами і стала генієм. Логічним домашнім завданням є написання міні-твору "Що імпонує мені в Лесі Українці як особистості" або "Чим привабила мене славетна землячка", бо спонукає висловити особистісне ставлення і подивитися крізь призму власного "я" на життя іншої людини, зробити висновки про вплив оточення на людину, спроектувати це на себе, задуматися над формуванням себе як особистості.

Для унаочнення пропонувалася таблиця "Пантелеймон Куліш", у якій вміщені дані про письменника, укладені на основі спогадів, щоденникових записів, листів.

**Сфера діяльності** — учитель у різних гімназіях та училищах (у Луцьку, Рівному, Києві, Петербурзі), лектор

російської мови для іноземних слухачів Петербурзького університету, працював у канцелярії губернатора у м. Тулі, редагував неофіційну частину "Тулських губернських відомостей", директор духовних справ і член комісії з перекладу польських законів у Варшаві. Публіцист, історик, етнограф, мовознавець, редактор, видавець, громадський і культурний діяч, учений, перекладач, творець українського правопису.

**Риси характеру.** Честолюбний, гордий, емоційний, гарячий, пристрасний, енергійний, неспокійний, екстравагантний. Мав мінливу, вразливу, неподатливу вдачу. Йому були притаманні гоноровитість і самолюбство, схильність до авторитарності. "Егоїст і егоцентрик, людина складного, багатого, контroversійного життя". Був надзвичайно працелюбним. Схильний до беззастережного обстоювання виношеної ним ідеї (ідеї часто змінювалися).

**Кредо.** "Світ, правда, честь — оце мої догмати".

"Господь мене вчасливий — подарувавши правди дар".

"Я не корюсь безбожній суєті".

"Нехай за нас наше діло говорить, а не наші орації...Нехай нашим ворогам буде тяжко від нашої розумної праці".

"Зовсім інша була б річ, якби ми єдиними устами і єдиним серцем трудилися над пробудженням суспільно-національної свідомості України".

"Живопис, музика, наука, поезія, релігія — ось органи примирення нашого з суспільством та анти-суспільним життям".

**Улюблені письменники.** Особливе захоплення викликали В.Скотт, М.Лермонтов, В.Шекспір. Дж. Байрон, Р. Шатобріан. Наслідував ідеї Ж.-Ж. Руссо.

На схилі віку зазначив, що "саме тепер у наші душі прокладає гармонію Біблія".

**Улюблені види мистецтва та мистецькі твори.** Пристрасно любив пісні, особливо українські народні. "Народна пісня в своїх словах і музиці, взятих разом, сповнена почуття, думки і при тому надзвичайної простоти. Нема в ній зайвого слова, нема зайвої ноти. Це самородки, з яких завжди може черпати найвищий талант".

Захоплювався живописом, музикою.

**Улюблені заняття і природні обдаровання.** Мав здібності до малярства, добре грав на скрипці, любив доглядати сад. Мав хист до вивчення мов: знав майже всі слов'янські, французьку, німецьку, англійську, італійську, іспанську, латинську, староврейську. Багато перекладав.

Любив природу, особливе захоплення у нього викликала Ганнина Пустинь, так був перейменований хутір Мотронівка, "де солов'ї співають сотнями. Запах черемхи робить повітря таким густим, ніби з нього зняті вершки і вліті в чашу мотронівського життя. Тут особливо гарні дві пори року — весна і осінь. Вони завжди вражають новизною, ніби я зроду не бачив ні такої весни, ні такої осені... Літо ж у нас розкішне, так що жаль його зневажити заради життя в місті. Думаю, що розчинене вікно біля письмового столу зберігає багато фізичної сили, яка необхідна мені для здійснення задуманого".

Одним із улюблених занять було записувати фольклорні твори: "Я тепер ходжу, як бджола по сотах, де тільки зустріню сиву бороду, не відійду від неї, поки не витисну пахучого квіту народної поезії чи в переказі, чи в пісні. Вивчення цих малоросійських антиків мене удосконалює так само, як удосконалюють живописця скульптури антиків".

Величезну насолоду і "гармонічне задоволення" давав переклад Біблії.

**Запитання за таблицею мають характер особистісно зорієнтованих:**

1. Про що свідчить сфера діяльності П. Куліша?
2. Які риси характеру митця вам імпонують?
3. Які риси ви хотіли сформувати в себе?
4. Що вам не подобається в характері поета?
5. Які з рис характеру визначили долю письменника?
6. Які з рис характеру допомагали письменнику в

реалізації життєвої програми?

7. Які з наведених висловів (кредо), на вашу думку, найбільше відповідають характерові письменника?

8. Як ви оцінюєте життєве і мистецьке кредо Куліша?

9. Чи є серед названих письменників ваш улюблений?

10. Твори яких із названих письменників вам хотілося б прочитати?

11. Які ваші улюблені митці слова?

12. Яке хобі П. Куліша вам імпонує?

13. Які з улюблених занять письменника безпосередньо пов'язані зі сферою його діяльності?

14. Які ваші улюблені заняття?

15. Яке зі своїх обдаровань ви б хотіли розвивати?

Важливим є "оживлення" таблиці за допомогою спогадів, уривків з листів, щоденників, автобіо-графічних творів, використання зорової, слухової, синтетичної наочності, яка відтворює певні епізоди життя, духовний світ митців слова. Під час проведення майстер-класу учителі активно співпрацювали: описували свої почуття від прослуханої "Апасіонати" Бетховена і порівнювали їх зі щоденниковим записом І. Нечуя-Левицького, у якому теж відображено почуття автора від почутої на концерті п'єси геніального композитора. Вражає і приємно було те, що, незважаючи на різні зорові образи, асоціації, які виникли в учасників майстер-класу, близькими були почуття, передані у музичній п'єсі німецького композитора, у щоденнику українського письменника, у вільному письмі сучасних вчителів. Напевно, це і є "зараження мистецтвом", за висловом Льва Толстого. Учасники цього дійства зацікавлено і сумлінно виконували завдання за таблицями, давали відповіді на запитання особистісно зорієнтованого характеру. На завершення усі сфотографувалися, а також відтворили на ватмані результат проведеного майстер-класу.

Основні підсумки фестивалю відбувалися під час педагогічної трибуни. Модератори груп виступили з оцінкою проведених уроків, правда дещо грішили компліментарністю. Організатор та ідейний натхненник озонівства Анатолій Фасоля намагався спрямувати відгуки у критичне річище, закликав виявити проблеми, які виникли у процесі обговорення відкритих уроків. Нестандартно і креативно осмислили словесники інформацію та оцінили методичні знахідки авторів педагогічних майстерень і майстер-класів. Плакати були розміщені в актовій залі колегіуму, де проводилися відкриття і закриття урочистого дійства. Увагу присутніх привертало графічно-символічне відображення почутого і побаченого, оскільки це була квінтесенція представлених матеріалів.

Цікавим був виступ гостей із Москви, які запропонували сучасну форму перевірки знань учнів: учитель лише фіксує результати в журналі, а все інше: перевірку, оцінювання — робить комп'ютер. Приємно здивували москвичі, подарувавши календар на 2012 рік із світлою нинішнього фестивалю. Така оперативність засвідчує не тільки високий розвиток сучасних технологій, а й перш за все людський фактор зацікавленості й вдячності.

Оскільки ОЗОН — перш за все спілка творчих особистостей, то це найбільше довела художня рефлексія. Учасники висловлювали свої думки про фестиваль та його основні здобутки. Для багатьох фестиваль — це можливість поспілкуватися з однодумцями, обмінятися досвідом, почерпнути цікаву інформацію, для інших найголовніше — відчуття спорідненості з посестрами (побратимами) по духу, по творчості, а також щира зацікавленість успіхами один одного.

Логічним завершенням було вручення сертифікатів.

По дорозі додому думалося, що тільки творчий неспокій таких, як озонівці, може змінити щось у нашій сучасній школі, бо лише той, хто горить, здатен запалити



# Світова слава української пісні

## Сценарій літературно-мистецького вечора

**Микола Чабада,**  
учитель української мови і літератури  
Сумської спеціалізованої школи  
I—III ступенів № 29

*Музичний талант українського народу  
добре відомий у всьому світі.*  
Акіра Хасімото

Українська пісня — це дивовижне явище у світовій культурі. З давніх-давен нею захоплювалися й захоплюються сусідні і далекі народи. Тому одним із найважливіших завдань для вчителя є ознайомлення з історією, поширенням та побутуванням української пісні серед різних народів світу. Добре цій меті прислужиться літературно-мистецький вечір "Світова слава української пісні".

Підготовку до нього учитель розпочинає за кілька місяців, спираючись на знання учнів, набуті в попередні роки. Так, у всіх класах на уроках мови, літератури, музики вчитель використовує як дидактичний матеріал картки з відгукми визначних діячів культури світу про українську пісню (висловлювання додаються). На уроках, виховних годинах проводяться бесіди, вікторини, розучуються пісні. Школярі готують спеціальні випуски газет та бюлетенів, старшокласники виступають із рефератами на цю тему.

*Святково оформлена зала (книжки, рушники, портрети, висловлювання видатних діячів світової культури про українську пісню, калина). У глибині кону гурт дівчат і хлопців співає пісню "Деся тут була подоляночка". Вона звучить спочатку тихо, потім голосніше.*

*На кін виходять п'ять учнів. Пісня стихає.*

**1-й учень.** "Втіхо моя, пісня українська! Мов дотик зачарованої істоти, ти зміцнюєш мої сили, тишиш почуття, викликаєш жадою життя!.. Велика, незрівнянна, певно, твоя сила, коли ти зачарувала Європу, перейшла нетрі Азії, прийнялась в Америці, а може, ще й по інших сторонах світу.

Колимськ чи Обдорськ, Кара чи Сахалін — скрізь ти відома, скрізь ти відмолоджуєш душу зболілим та зажуреним" (П.Грабовський).

*Ще перший учень не закінчив свого слова, а на кін виходять літні жінки та чоловіки, сідають на лавах, стільцях і стиха заводять пісню "Зоре моя вечірняя".*

**2-й учень.** Скільки чару, скільки принадності у цій мелодії, у цих щирих, зворушливих словах. А таких пісень в Україні сотні тисяч, що одній людині не переспівати їх за все своє життя. Тож і не дивно, що з незапам'ятних часів вони чарують цілий світ.

**3-й учень.** Досі ми теж мало знали про світову славу української пісні. Та й не дивно. Адже тоді, коли вона триумфально линула по світу, у нас забороняли навіть рідну мову (згадаймо горезвісний Валуєвський (1863 р.) циркуляр про заборону видавати наукові праці і книжки для народу українською мовою та Ємський указ (1876 р.) російського царя Олександра II, згідно з яким заборонялось друкування і поширення книжок українською мовою, українських текстів до музичних творів, зокрема й пісень. І це тоді, коли світ пізнав Україну та її народ через українську пісню.

Достатньо навести лише кілька прикладів. Так, у 1834 році американська письменниця і перекладачка Тереза

Тальві видає книжку "Історичний огляд слов'янських мов та їх діалектів", у якій широко популяризує українську пісню в англомовному світі.

*На екрані проектується портрет Т. Тальві — див. у книжці Г.Нудьги "Українська пісня в світі" [1, с. 408].*

"Велична, самобутня краса поезії козаків вразила літературний світ", — таку оцінку дала українським пісням Т.Тальві.

**4-й учень.** Український народ "має свою мову, своїх істориків, публіцистів, письменників і заслуговує на те, щоб його краще знала Європа", — пише у своїй праці "Український епос" французький учений Альфред Рамбо. Зауважимо, що книжка ця побачила світ у Франції в 1876 році, році виходу Ємського указу. А професор всевітньо відомого Сорбонського університету, а згодом міністр освіти Франції Л.Леже настільки був вражений українськими народними піснями та думами, які він чув у 1874 році на III Археологічному конгресі в Києві у виконанні кобзаря Остапа Вересая, що під їх впливом почав читати для французьких студентів курс лекцій з української мови та літератури.

*Звучать записи українських дум та пісень у виконанні кобзарів.*

**5-й учень.** Знають і люблять українську пісню в Англії, Португалії, Іспанії, Канаді, Мексиці, Японії, Індії, на Кубі, в Австралії та інших країнах світу.

**1-й учень.** Українська пісня високо поцінована у всій Європі (показує на карті світу).

**2-й учень.** "Українські простори є столицею української поезії. Звідси пісні невідомих поетів поширювались по всій Слов'янщині" (А.Міцкевич, Польща).

**3-й учень.** "Неможливо перерахувати всі художні якості української пісні, бо вони такі невичерпні, як життя народу, що бере цілющу силу від матері-землі. Це мистецтво глибоко народне, з нього безпосередньо промовляє до нас своєрідна чиста душа. Гарна ця душа. Таке ж її мистецтво" (З.Неєдли, Чехія).

**4-й учень.** "Якщо поезія — це історія людських сердець, то настільки щира, красива й багата поезія українців" (В.Ягич, Югославія).

**5-й учень.** "У жодній країні дерево народної поезії не вродило таких величавих плодів, ніде душа народу не виявилась у піснях так живо й правдиво, як в українців..." (Ф.Боденштедт, Німеччина).

*(Повідомлення учнів супроводжуються фрагментами творів Моцарта, Баха, Бетховена... з виразно українськими мелодіями пісень, які поширилися в Європі, показом портретів композиторів, фольклористів тощо, показом країн на карті.)*

### Українська пісня у країнах Європи

Уже не одне століття існує усталена думка багатьох європейських учених і митців, що українська пісня — найорна, смутна, лірична за змістом — є найрозкішнішою, найзапашнішою з усіх гілок світової народної творчості. Історія поширення і вивчення української пісні та думи у Польщі налічує нині майже півтисячі років. Є свідчення, що

в сусідній країні любили не тільки українські думи ("Козак Голота"), а й пісні та балади різного змісту. Широко відомими були: "Од неділі першого дня" (пісня про Байду), "Ах, Українсько, матінко моя", "Висипався хміль із міха", "Ой на горі та жінці жнуть", "Ой на річці на Самарі", "Ой летіла голубка з України" та багато інших.

Плідно черпали з музичної спадщини України польські композитори. У XIX ст. це виявилось, мабуть, найвиразніше. Ритміку і мелодіку наших пісень творчо обробляв геній польської музики композитор Ф.Шопен (Краків'як, оп.14; "Наречений"). "Навіть у типово польських творах Шопена, — пише Й.Хомінський, — зустрічаємо українські елементи, а особливо українські танці, як це маємо у фантазії на польські теми, оп.14, до якої введено мелодію коломийки".

*Звучать мелодії цих творів.*

Найбільше спільних мотивів виявлено в чеській, словацькій та українській обрядовій поезії.

Досить давно існує у **чеському** фольклорі українська лірична пісня про дівчину, що чекає свого милого, "в'ючи вінок". Текст пісні прищепився до дерева поезії сусіднього народу майже в дослівному перекладі, що найкраще засвідчує ось цей початковий уривок:

*Ой заржи, заржи,  
Коню вороний,  
Під круту гору йдучи,  
Чи не зачує молода дівчина,  
Рутяний вінок в'ючи,  
А як зачула, тяжко здихнула,  
Гірко заплакала:  
— Чи коня не мав,  
Чи доріжки не знав,  
Чи ненька не пускала?*

У **Чехії** ця пісня набула особливої слави, її співали навіть на весіллях.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. у словаків велику популярність здобули українські пісні "Куди ідеш, козаче?", "Дівка в снігах стояла", "Ой поїхав чоловік у поле орати".

Композитор Л.Ріттерсберг у своїй роботі "Прабатьківщина слов'янської пісні" стверджував, що Україна є колискою слов'янської народної музичної культури. І це не безпідставне твердження. Послугуємось хоча б таким фактом: народна пісня Західної Європи не знала багатоголосся, воно з'явилося там тільки з виникненням професійної музики. Що ж до українців, то вони, прагнучи піднести свою музичну культуру, виплекали багатоголосий хорівий спів ще у сиву давнину, до прийняття християнства. Європейські вчені не раз акцентували увагу на специфічності нашого мелосу, його поліфонізмі.

У **Болгарії** й тепер полюбляють, співають і слухають українські пісні "Випрягайте, хлопці, коней", "Над річкою-бережком", "Ой у полі три доріжки" та інші. У багатьох збірках болгарських пісень чільне місце посідає пісня "Мысли мои", що є досить точним перекладом, здійсненим П.Славейковим, Шевченкового твору "Думи мої". До популярних пісень належать також "Реє та стогне Дніпр широкий", "Тече вода в синє море", "Ой одна я одна" та інші. Стали відомі романси на слова Л.Глібова "Стоїть гора високая", І.Котляревського "Віють вітри", В.Забіли "Гуде вітер вельми в полі", Д. Бонковського "Гандзя", С.Руданського "Повій, вітре, на Країну".

Серед **сербів і хорватів** широко відома пісня "Ой за гаєм, гаєм, гаєм зелененьким" (а в Румунії чимало видається збірок наших пісень мовою оригіналу — "Змагати квітів", 1971; "Ой кувала зозуличка", 1974; "Відгомін віків", 1974; "Співаночки мої любі", 1977).

На **німецьких** землях на початку XIX ст. надзвичайно популярною стала пісня С.Климовського "Іхав козак за Дунай". Мелодія цієї пісні у професійній німецькій музиці викликала численні наслідування, переробки і залишила слід у творчості багатьох композиторів. І.Шнейдер

(1780—1853) опрацював її для чоловічого хору. К.Вебер (1786—1826) написав на мотив цієї пісні відомі фортепіанні варіації. Та з особливою повагою до неї поставився геніальний Л.Бетховен (1770—1827), шанувальник української пісенності. У 1816 р. митець опрацював мелодію пісні для сопрано з супроводом, а в 1811 р. написав варіації на тему популярної в Німеччині пісні про козака й дівчину для фортепіано і флейти. Зацікавив Бетховена своєю енергією, оригінальністю ритму український козачок, його мелодію він використав у восьмій сонаті для скрипки і фортепіано, а також у першій частині шістнадцятої сонати для фортепіано. Мелодії козацьких пісень композитор увів також до "Апосіонати" і Дев'ятої симфонії.

Із творчістю Бетховена українські мелодії навіки увійшли в європейську музичну культуру, стали надбанням усього людства.

*Звучать уривки цих творів.*

**2-й учень.** Зачарувала українська пісня й Америку, Азію, Австралію, долинула аж до Африки (*показує на карті світу*).

**3-й учень.** "Українська народна музика захоплює слухача, бо вона безпосередньо втілює душу людей, які її створили" (*з відгуків преси, Канада*).

**4-й учень.** "Україна — один з найбагатших куточків земної кулі піснями, музикою, танцями" (*газета "Ексельсіор", 1867, Мексика*).

### Українська пісня в Америці

Про Україну, її культуру й історію в США стало відомо тільки на початку XIX ст. Американська дослідниця Тереза Тальві у своїй роботі "Історичний огляд мов і літератур слов'янських народів з нарисом їхньої народної поезії" (1850) дала доброзичливу характеристику українській пісні та думі. "В степах України, — підкреслює вона, — створено силу балад, і здається, що кожна галузка дерева тут має свого поета і кожна стеблина на цих безконечних рівнинах відлунюється піснею". Т.Тальві перша в Америці звернула увагу на найхарактерніші риси української народної поезії, відзначила, що в нашому фольклорі відчувається тонкий музичний смак, багатий і кольористий епітет, розвинена, досконала рима.

На початку XX ст. американська громадськість ближче ознайомилася з нашою народною музикою. Велике враження справили на слухачів виступи хору О.Кошиця у 1922—1924 рр., коли цей колектив приїхав до США. Найбільш вражала оригінальність, неповторність українських мелодій, їх стиль у порівнянні з іншими мелодіями народів світу.

Деякі українські мелодії стали улюбленими в середовищі негритянського населення. За свідченням Івана Козловського, видатний співак Поль Робсон виконував пісні "Сонце низенько" та "Реє та стогне Дніпр широкий".

*Звучить мелодія пісні "Іхав козак за Дунай", на фоні якої читається реферат. Поволі мелодія стихає.*

Відомо, що найпопулярнішою у багатьох країнах світу є наша пісня "Іхав козак за Дунай". Полонила вона й американців. У найрізноманітніших варіантах пісня "Іхав козак за Дунай" вийшла в США, записана на грамплатівки для телепередач і радіо. Як зразок досконалої мелодії, її ввели до шкільного підручника музики "Ритмічна діяльність дітей".

Серед американської молоді улюбленими є українські пісні та романси на вірші поетів Л.Глібова ("Стоїть гора високая"), І.Котляревського ("Віють вітри"), М.Петренка ("Дивлюсь я на небо") і особливо Ю.Федьковича ("Як засядем, браття, коло чари").

У Латинській Америці під час гастролей у 1976 і 1979 роках Державного академічного народного хору імені Григорія Верьовки місцева преса величала Україну "країною солов'їв, де музика, пісня, творчість народу стоять на високому рівні розвитку і мають особливо оригінальні риси".

**3-й учень** (на карті світу показує Австралію і розповідає).

#### Українська пісня в Австралії

До Австралії українська пісня йшла не безпосередньо з України, а через Європу, і головним джерелом її пізнання були англійські, канадські, частково німецькі, а згодом американські джерела, переважно друковані. Українська пісня з Європи мандрувала до США, Канади, а вже звідти різними шляхами і засобами ставала відомою і на п'ятому континенті. Звичайно, її уже сприймали в перекладах та переробках англійською мовою.

Прекрасна збірка перекладів пісень і дум "Пісні України", яку опублікувала канадська поетеса Ф.Лайвлес у 1916 р., була поширена серед англомовного населення Австралії. У 1981 році в Канаді вийшло своєрідне продовження цього видання: "Співи віків". У збірку ввійшли вправно перекладені думи "Про втечу трьох братів з Азова", "Самійло Кішка", "Олексій Попович", "Маруся Богу-славка", "Ганджа Андибер", "Смерть козака-бандуриста" тощо, історичні пісні "Байда", "Козак Нечай" та багато обрядових, побутових пісень і пісень літературного походження. Ця книжка також набула поширення в Австралії і стала джерелом ознайомлення англомовного населення з текстами українських пісень і відомостями про них.

Нині в Австралії з давніх народних пісень найбільш відомими є "Ой не ходи, Грицю...", "Іхав козак за Дунай", "Чи не тая криниченька", "Ой на горі та жінці жнуть" та ін., а також пісні літературного походження (на слова Т.Шевченка, Л.Глібова, І. Котляревського).

Зазначимо, що в Австралії у школах (загальноосвітніх та спеціальних музичних) вивчають чимало наших пісень.

*Звучать мелодії названих пісень, учень продовжує розповідь.*

За різних обставин у різних середовищах, на концертах, у школах, клубах, по радіо в Австралії можна часто почути англійською мовою українські пісні "Іхав козак за Дунай", "Ой не ходи, Грицю...", "Ой кряче, кряче", "Щедрик" (в обробці М.Леонтовича), "Реве та стогне Дніпр широкий", "Взяв би я бандуру".

Діячі світової культури вже не раз відзначали, що думки й почуття, висловлені в українській пісні, близькі й зрозумілі багатьом народам світу. Культура кожного народу — це справжня скарбниця. У ній коштовності, що їх створило людство. Українські народні пісні та думи увійшли також до духовної скарбниці австрійського народу.

**1-й учень.** "Музичний талант українського народу добре відомий у всьому світі" (Акіра Хасімото, Японія).

#### Українська пісня в Японії

Коли в 1950-х роках до музею Т.Шевченка в Києві завітала група японців і екскурсивод нагадав їм твір Кобзаря "Реве та стогне Дніпр широкий", посланці з Токіо тут же проспівали його мелодію, довівши, що й вони знають українські пісні на вірші Т.Шевченка.

Не минуло й десяти років, як деякі давні і сучасні українські пісні стали популярними в Японії, їх публікують, множать багатомільйонними тиражами у грамзаписах, передають по радіо, виконують на концертах. Більш того — японські мистецькі колективи включають їх до свого репертуару, з яким виступають у різних країнах світу. Найбільшу славу серед японців здобули "Реве та стогне Дніпр широкий" і "Черемшина" (муз. В.Михайлюка, слова М.Юрійчука).

Цікаву "історію" в Японії має "Черемшина". Відомий квартет "Ройял Найтс" ("Королівські лицарі") побував з концертом в Україні в 1968 році, співаки почули мелодію "Черемшини", яка відразу припала їм до душі. Вони привезли її до Японії, переклали японською мовою, видали в збірках, а також записали на грамплатівку. Тепер, коли квартет виступає в Чернівцях, співаки, за їх словами, раді, що мають можливість заспівати пісню в тому місті, де вона народилася.

Великою подією в історії культурних і пісенно-музичних контактів між Україною та Японією були виступи з концертами в Токіо, Йокогамі, Нагасакі, Кіото та інших містах цієї країни Державної заслуженої капели бандуристів України (восени 1969 р.). За місяць капела відвідала 18 міст і дала 22 концерти, на кожному з яких побувало до 4—5 тисяч слухачів.

Як сприйняли українську пісню японські фахівці? Японська культурна громадськість початок виступів сприймала стримано, пильно прислухаючись до дивного мелосу, до виконавців у вишиваних сорочках та їхніх інструментів. З кожним новим номером контакт із залом міцнів, українська пісня поступово захоплювала аудиторію. Бурхливі оплески переростали в овації. З особливим ентузіазмом були сприйняті "Реве та стогне Дніпр широкий" (музикознавці назвали її "шедевром української творчості"), "Закувала та сива зозуля", а також "Соловейко" (слова і музика М.Кропивницького) у виконанні Б.Руденко, яка виступала разом з капелюю.

**5-й учень** (на карті світу показує Африку, виступає з повідомленням).

#### Українська пісня на африканському континенті

Культурні взаємини африканських народів із слов'янським світом налагодились тільки після Другої світової війни. Могутній поштовх національно-визвольного руху спричинився до створення на африканському континенті нових самостійних держав, які з часом встановили контакти зі слов'янськими країнами. До вищих навчальних закладів України почали приїжджати на навчання студенти з Африки. А відомо, що пісня — перший супутник молодих, перший засіб встановлення дружби. Ми не раз були свідками, як охоче співають африканці наших пісень під час форумів, на святкових концертах, співають українською мовою, а коли повертаються на батьківщину, привозять з собою як подарунок — пісню.

Та запам'ятавши мелодію, їхні земляки хочуть пізнати й зміст пісні, і тоді починається процес органічного засвоєння твору.

Проілюструємо наші спостереження цікавим прикладом.

Є у африканців мелодійна й поетична пісня "Мій човен". Дослідниками доведено, що це не африканська, а українська пісня. Справді, слова пісні "Мій човен" далекі від оригіналу:

*Ріка текла літнього ранку,  
Вздовж берегів квіти росли,  
Мій човен плив униз по річці...*

Проте, уважно вчитавшись у зміст пісні, легко помітити її зв'язок з відомим романсом "Місяць на небі, зіроньки сяють, тихо по морю човен пливе". Мелодія, побутуючи на африканському континенті, зберегла свою основу, і впізнати її можна легко.

Є свідчення, що сучасні українські пісенні мелодії поширюються в побуті єгипетського й алжирського народів (у вишах України навчаються молоді посланці цих країн Африки, які співають українських пісень).

*(Організатори вечора можуть запросити іноземних студентів, які б виконали наші пісні.)*

**1-й учень.** Чим же полонила українська пісня світ? Насамперед ідеалом людини. Віддавна помічено, що найбільша чеснота українців — безмежна вірність Батьківщині.

**2-й учень.** Українська пісня високо ставить любов і пошану до батьків. В обрядових піснях подається величний образ Матері Божої — взірця для земних матерів. Тому образа матері або батька вважається тяжким гріхом.

Здорова родина, в якій батьки люблять дітей, а діти з пошаною і любов'ю ставляться до батьків і живуть у злагоді, є основою здорового способу життя.

**3-й учень.** Наш народ створив культ дружби й побратимства, що особливо шанувався у козацькі часи й зберігся в часи новіші. Ось, наприклад, як про це свідчить уривок з бурлацької пісні "Забілили сніги":



*Ніхто не заплаче по білому тілу,  
по бурлацькому:  
ні отець, ні мати, ні брат,  
ні сестриця, ні жона його.  
Та тільки заплаче по білому тілу  
Товариш його.*

**4-й учень.** Важко знайти в піснях інших народів такі високі ідеали родинних відносин, як в піснях українських. Особливо слід підкреслити в них чистоту почуття кохання. Скромність і стриманість у коханні — характерна риса української дівчини. З цим пов'язана вірність у коханні і в родинному житті. Водночас українська пісня засуджує зраду й джигунство. Свідома своєї дівочої честі й гідності дівчина виганяє зі своєї хати хлопця-“баламута”, що хоче її “закохати та й забути”.

Сестра намовляє брата покинути бідну дівчину-сироту, на що той відповідає:

*Краще мені гіркий полин їсти,  
Ніж мені сироту з ума звести.*

На ґрунті скромності, стриманості й вірності створюється здорова родина, і в першу чергу сердечні стосунки між чоловіком і жінкою.

**Батько милий, мати мила,  
Дружина миліша.**

**5-й учень.** Нарешті, привертає увагу така характерна для українців риса, як усвідомлення своєї людської гідності, чесність, тобто те, що можна назвати духовним аристократизмом.

Наприклад, таку гідність виявляє Бондарівна, що кидає в обличчя нахабі — графу Потоцькому:

*Ой не годен пан Каньовський  
Мене цілувати,  
Тільки годен пан Каньовський  
Мене роззувати.*

Усвідомлення своєї гідності має поєднуватися з пошаною до інших людей. Приклади такого вияву пошани в чемній поведінці, у привітанні тощо простежуються в наших колядках та інших піснях. Виїжджаючи в похід, козак, шапку знявши,  
*низенько вклонився своїм сусідам і знайомим.*

Вертаючись з походу,

*...до дівчини  
Козак поклонився,  
Ой дав же він їй поклон низенький  
з коня вороного.*

Аристократ духа органічно не може бути рабом, тому українцеві притаманне прагнення до волі.

Такі основні риси традиційного народного українського ідеалу людини, донесеного до нас піснею.

**1-й учень.** Пісні нашого народу постали перед світом у своїй красі й самобутності. Вони відкрили духовне життя України, проникли у культуру інших народів. Поза сумнівом, українська пісня та дума ще не відомі світові у своїй повноті й багатстві, але кожний крок до проникнення в їх оригінальний світ викликає у дослідників і слухачів все більше захоплення. Збуваються пророчі слова М.Лисенка: “Європа зі своїм... мажором і мінором мало не все промовила вже світові у творях величних своїх геніїв; нам же “ще хіба тільки між люди припадає доба з'явитися, наша пісня в широкому світі європейському занадто молода; їй належить будучина”.

#### Додатки

##### І. Висловлювання та відгуки про українську пісню

“Щасливі ви, що народилися серед народу з такою багатою душею, народу, який уміє так відчувати свої радощі і так прекрасно виливати свої думи, свої мрії, свої пережи-

вання. Хто має таку пісню, тому немає чого боятися за своє майбутнє. Час його не за горами...” (Л.Толстой, Росія).

“З давніх-давен славилася українська земля своїми співцями-бандуристами. В їхній музиці відбита історія народу, його славне героїчне минуле, а в піснях втілені його мрії про щастя” (М.Тодоров, Болгарія).

“Народна поезія українців є однією з найбагатших і найцікавіших” (Б.Хашдеу, Румунія).

“У творчості українців багато живих, часто несподіваних думок і образів, які можуть здивувати своєю майстерністю професійного поета” (Янош Арань, Угорщина).

“Українські народні пісні можуть не тільки дорівнюватися до пісень інших народів, але й перевищувати їх ніжністю, чутливістю, багатством і глибиною чуття та мелодійністю” (К.Француз, Австрія).

“Щасливий народ, який має таку прекрасну музику” (“Журналь Л'єж”, Бельгія).

“В українських піснях перш за все звучить загальнолюдське, універсальне” (“Альгемайн Хандельблат”, Голландія).

“Українські пісні та думи, з їх скорботою, близькою всім, сповнені великого вселюдського змісту” (В.Ролстон, Англія).

“Українська нація суто слов'янська, весела, життєрадісна, лицарська... це нація поетів, музикантів, митців, яка назавжди викарбувала свою історію в піснях, а століття неволі не змогли примусити її мовчати” (Ш.Сень-обос, Франція).

“Для козака шабля — його хрест, перемога — його бог, а пісня — його молитва” (Д.Чамполі, Італія).

“Українські пісні відзначаються магічною красою” (“Ель Коміцієро Більбаїно”, Іспанія).

“Українською мовою створена найбагатша народна поезія” (З. Педросо, Португалія).

“Україна — колиця мелодійних народних пісень і музики до них” (А.Енсен, Швеція).

“Україна має справді високий рівень народного мистецтва” (Кансан Тахто, Фінляндія).

“Українська пісня — найкраща і найніжніша поезія у всьому світі” (Тор Ланге, Данія).

#### Вікторина

1. Назвіть західноєвропейських композиторів минулих століть, які були шанувальниками української пісні.
2. Які українські мелодії використав у своїх творах Бетховен, назвіть ці твори.
3. Які українські пісні були популярними в Європі у XIX — на початку XX століття?
4. Які українські пісні стали відомими в Америці?
5. Як називається книжка Терези Тальві, в якій вона дає характеристику українській пісні та думі?
6. Преса якої країни величала Україну “країною солов'їв”?
7. Які твори увійшли до збірок перекладів пісень і дум канадської поетеси Ф.Лайвсей “Пісні України” та “Співи віків”, що полюбилися австралійцям?
8. Які українські пісні стали популярними в Австралії?
9. Які українські пісні стали найпопулярнішими в Японії?
10. Які з українських пісень японська преса та музикознавці назвали “шедевром української творчості”?
11. У якій країні і яку українську пісню визнано найпопулярнішою піснею 1967 року?

#### Література

1. Нудьга Г. Українська пісня в світі. — К.: Музична Україна, 1969.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава, Полтавський вісник, 1994.
3. Лавров Ф. Кобзарі. — К.: Мистецтво, 1980.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу. — К., 1991. — Т.1.
5. Жеплинський Б. Бандуристи повертаються// За вільну Україну. — 22 червня, 1991.



## Система уроків з теми "Односкладні речення. Неповні речення"

Людмила Лінкевич,

вчитель української мови та літератури ЗОШ №28

Житомир

### Повні й неповні речення

**Мета:** дати поняття про неповні речення, пояснити вживання тире в неповних реченнях, формувати вміння розрізняти речення повні й неповні, встановлювати пропущений в неповному реченні член речення, обґрунтувати вживання неповних речень у складних реченнях та діалогах, виховувати повагу до традицій та обрядів, до образного українського слова; розвивати увагу, уяву, пам'ять, мислення, усне й писемне мовлення.

**Тип уроку:** урок вивчення нового матеріалу.

**Обладнання:** підручник, роздатковий матеріал, схеми, репродукції картин житомирських художників.

### Хід уроку

#### I. Актуалізація опорних знань учнів

Інтелектуальна розминка — "входження" в урок

Робота з кросвордом для активізації знань, якими учні вже оволоділи.

#### 1. НАЗИВНЕ

ПІДМЕТ

УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВЕ

БЕЗОСОБОВЕ

ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВЕ

НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВЕ

БУЛА Б КРАСИВА

Завдання до кросворда:

1. Визначити тип односкладного речення.

*Материнські недоспані ночі, колискової ніжність свята* (Р. Братунь).

2. Головним членом у поданому вище реченні є ...

3. **Тип речення.** *Слухай кожного, але не з кожним говори* (Народна творчість).

4. *Пахне чебрецем у маминій оселі.*

5. *Благословіть в дорогу, матері* (Ліна Костенко).

6. *Матір називають святою, Берегинею роду людського.*

7. Визначте присудок у поданому реченні. *Без всіх земних красот земля була б людиною красива.*

#### Бесіда з класом

— Яке ключове слово ми одержали в результаті роботи над кросвордом?

— Що ви знаєте про український віночок?

#### II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання

#### III. Вивчення нового матеріалу

##### 1. Спостереження за мовними явищами.

**Завдання:** прочитати подані на картках речення (картки з реченнями роздаються усім учням), зробити висновок про особливості побудови неповних речень, відновити пропущені члени речення.

*Із хмарини — теплий дощик. Зимою бійся вовка, влітку — мухи.*

*Надія в людини попереду, а гріх — позаду* (Народна творчість).

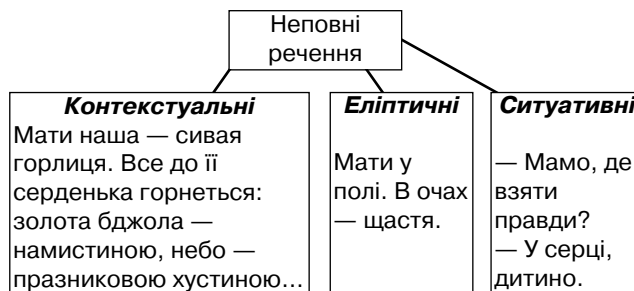
#### 2. Робота з опорною таблицею

**Неповним** називається речення, в якому пропущений один або кілька членів речення, проте їх можна відтворити за змістом.

*У дитини заболить палець, а в мами — серце.*

Двоскладне  
повне речення

Двоскладне, неповне з  
пропущеним присудком



**РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ:** У неповному реченні ставиться тире на місці пропущеного члена речення, переважно присудка:

*На серці — спомин маминого свята* (Д. Павличко).

Тире ставиться і в неповному реченні, що є частиною складного, коли пропущений член легко відновити за змістом попередньої частини і на місці пропуску робиться пауза: **Мудрість іде без блиску, бездумність — у позолоті** (А. Малишко).

Якщо на місці пропущеного члена паузи немає, то тире не ставиться:

*Зима в душі. На всій землі зима* (П. Перебийніс).

Якщо пропущено не присудок, а інший член речення, тире на місці пропуску може ставитись і не ставитись.

Роль:

— засіб економного висловлювання;

— засіб створення психологічної напруги висловлювання;

— засіб для усунення тавтології;

— засіб для надання окремим елементам речення ваги цілого речення.

#### III. Виконання вправ на закріплення вивченого

##### 1. Бесіда з учнями.

— Які речення називаються неповними?

— У чому полягає відмінність між повними й неповними реченнями?

— Наведіть власні приклади неповних речень.

### **2. Пояснювальний диктант.**

У кожному з речень підкреслити граматичні основи, визначити тип неповного речення, пояснити розділові знаки.

Віночки-обереги зроду-віку були неодмінною ознакою українського строю. А скільки в нашої нації звичаїв, обрядів, ритуалів, повір'їв, пов'язаних з вінками! До нас дійшов лише відгомін тієї барвистої Пісні Землі. Однак дійшов.

В українському віночку — велика сила. Він і болі знімає, і волосся береже. В ньому, як правило, — 12 квіточок. Барвінок символізував життя, безсмертник — здоров'я, цвіт вишні та яблуні — материнську любов, калина — красу та дівочу вроду, деревій — нескореність і довголіття. Ромашка у віночку наймолодша за своїм віком. Символізує доброту й ніжність. Переплітають вінок батіжком хмелю, що дарує дівчині гнучкість, розум.

### **3. Вибірково-пошукова робота.**

Завдання: з поданих речень виписати тільки неповні речення, в дужках біля кожного зазначити, який член речення пропущений.

Починали носити віночок дівчата з трьох років. Перший плела мама. У віночок вплітала чорнобривці, незабудки, барвінок, ромашки. Вимочувала у росах 7 днів, сушила, а тоді до скрині клала.

Кожна квіточка лікувала дитину: чорнобривці — головний біль, незабудки й барвінок — зір, ромашка — серце.

У чотири рочки плівся інший віночок. Серед доплетених квітів — безсмертник, листочки багна чи яблуні. У вінок шестирічної доньки вперше вплітався мак і волошка, а цвіт яблуні — у вінок семирічної дівчинки.

У центрі віночка було гроно калини, далі — квіти незабудки, барвінку, чорнобривців, нагідок, безсмертника.

### **4. Дослідження з елементами трансформації.**

Завдання: у поданих реченнях багато лексичних помилок (повтори слів); необхідно їх знайти й усунути, перетворивши повні речення на неповні, поставити відповідні розділові знаки.

Кожен віночок повинен обов'язково бути прикрашений стрічками. Першою в'яжуться світло-коричнева стрічка, символ землі-годувальниці. Побіч від коричневої в'яжуться жовті стрічки, символ сонця. За жовтими стрічками в'яжуться голубі стрічки. В'язали й білу стрічечку, кінці якої були розшиті сріблом і золотом. На лівому кінці стрічки вишивали сонце, а на правому кінці стрічки вишивали місяць.

### **5. Народознавча робота.**

Завдання: прочитати речення, упізнати обряд, визначити неповні речення та їх тип: еліптичне, контекстуальне.

1. Удосвіта дівчата збирали цілющі трави. Потім — квіти для вінків. Хлопці шукали дрова, щоб розпалити вогнище. У ньому — захист від злих духів, мору, безпліддя. А надто сьогодні, в таку ніч.

2. Кінець робіт віншував вінок із зібраних на стерні колосків. Його почесне місце — на покуті. Женчики одягали вінок на вродливу дівчину та йшли до господаря. Під пісенний супровід передавали його хазяїну толоки з гарними побажаннями. Господарю — повні засіки зерна, а толоківцям — ситної вечері.

### **6. Ситуативна вправа.**

Завдання: записати діалог, визначити неповні речення та з'ясувати їх роль у діалогічному мовленні.

## Вінок для Лесі

Хіба що на Поліссі стрінеш таку ідилію: в конюшині на стежці мале дівча. Серед рожевого цвіту, медоносного запаху плете вінок, не боїться бджіл, які так і літають роями коло нього.

Кучеряве, синьооке, усміхнене, полишене само на себе.

— Ти чия?

— Мамина.

— А де ж мама?

— На фермі.

— А тато?

— На тракторі.

— А що тут робиш?

— Вінок плету.

— Кому?

— Для Лесі.

— А хто це?

— Леся? Та, що вірші складає... Вчителька нам сказала, що вона польові квіти найбільше любила.

## IV. Підбиття підсумків уроку

### **1. Бесіда з учнями:**

— Які розділові знаки ставляться в неповних реченнях?

— Яка роль неповних речень?

### **2. Стратегія "Сенкан".**

Учні складають сенкан на тему "Віночок"

Наприклад:

Віночок

Український, обрядовий

Обереігає, прикрашає, ошаслиблює

У віночку — душа народу

Оберіг

## V. Домашнє завдання

Вивчити теоретичний матеріал; написати твір-мініатюру на тему: "Тримай хату, як у віночку", використовуючи неповні речення, або скласти діалог на тему: "Лікувальні властивості рослин".

## Тире в неповних реченнях.

### Уживання неповних речень у діалозі (2 год)

**Мета:** закріпити знання про неповні речення, вживання в них тире; виховувати повагу до рослин-символів, загальноморальних цінностей; розвивати комунікативні навички, увагу, пам'ять, писемне мовлення.

**Тип уроку:** урок закріплення вивченого.

**Обладнання:** підручник, роздатковий матеріал, схеми, репродукції картин житомирських художників, записи пісень про вишню.

**Епіграф:** Навесні зацвітає білим цвітом,

а в жнива — червоним плодом. (Вишня)

## Хід уроку

### I. Актуалізація опорних знань учнів

#### **1. Перевірка домашнього завдання.**

Учні зачитують твори-мініатюри, розігрують складені діалоги.

#### **2. Робота з епіграфом-загадкою.**

— Відгадайте загадку.

— Визначте тип речення за будовою. В чому полягає особливість другої частини складного речення? Поясніть написання тире.

## II. Повідомлення теми і мети уроку

### III. Відтворення теоретичного матеріалу

#### 1. Робота в парах.

Взаємоопитування теоретичного матеріалу за поданими запитаннями:

— Які речення називаються неповними?

— Які члени речення можуть пропускатися у діалозі? Як це позначається на розділових знаках?

— Наведіть приклади неповних речень, запишіть у зошити, визначте їх тип.

#### IV. Виконання вправ на закріплення вивченого

##### 1. Диктант-пояснення.

Цвіт вишні влітався до українського віночка. У ньому — материнська любов і ніжність.

Закошиченням весільного деревця, вишні, розпочинається шлюбна врочистість у деяких селах Ружинського району Житомирської області. Його почесне місце — на калачі у світлиці будинку нареченої. З ним ідуть до реєстрації шлюбу, а потім — до оселі молодого.

##### 2. Робота в групах.

*Завдання: виписати з тексту неповні речення, ви-значити, який член речення пропущений, пояснити розділові знаки.*

#### Легенда про вишню

Мала баба-знахарка вродливу онучку, до якої сваталися різні хлопці. Та всім відмовляла дівчина. Померла знахарка, **а в селі — чутка:** всі вміння і знання передала вона онуці.

Зустріла якомсь дівчина свого юнака-сусіда, який був давно закоханий у неї, і запитала:

— Чи зможеш ти вмістити всю мою любов?

— Так. Ти птахом станеш — я повітрям буду. **Перетворишся в ніч — зорею стану.**

— Добре. Не забудь цього, коли настане пора.

**Через деякий час у хаті дівчини — новий наречений, поважний, багатий.**

**На вустах красуні те ж запитання:**

— Чи зможеш вмістити всю мою любов?

Вельможа розгнівався. **Пішов вивчати чаклунську премудрість. Через два роки — знову на поріг до дівчини:**

— Тепер зможу любити тебе!

Перекинулася дівчина на горличку, пан — на хижого шуліку. Стала вона рибою, **багатій — щукою.**

Довелося погодитися бідолашній на весілля з нелюбом.

У день одруження зустріла вона біля храму сусідського юнака, побачила, що у **його очах — блання.**

— Чи зможеш вічно кохати мене? — спитала дівчина.

— Так.

— Люби мене, — **вигукнула з весільної колісниці.**

Вмить розтануло її весільне вбрання. **Попливло білими пелюстками над землею.**

Спалахнули сади білосніжним цвітом, а **земля — дивом небаченим:** пастух перетворився на бджолиний рій, який почав збирати запашний мед з вишневого цвіту. Так триває й досі: вишня — вічна наречена, а бджоли вічно цілують її. **Приймають дарунок невмирущого кохання.**

##### 3. Конструювання (робота в групах).

Групам роздаються тексти загадок, народних прикмет, повір'їв, слова яких розміщені в неправильній послідовності. Завдання — відновити текст, знайти неповні речення, підкреслити всі члени речення, поясни-

ти розділові знаки. Подаємо речення з правильним розташуванням слів.

##### Перша група. Загадки про вишню

1. Червона копаночка, а всередині — кісточка.

2. За хатиною в садочку у зеленому віночку та в червоних намистинках — дівка молода. За намисто кожен — смик! Та й укіне на язик.

##### Друга група. Прикмети

1. Якщо влітку цвіт на вишні, то восени — тепло й сухість.

2. До Покрови жодного вишневого листу — зима буде тепла.

##### Третя група. Повір'я

Хворих дітей батьки проймали крізь розколоту зумисне вишню, яку потім зв'язували, щоб зрослась. Гадали, якщо вишня зрослась, то дитина одужає.

##### 4. Коментоване письмо "Записую — думаю — коментую".

Вечірня вулиця — в берегах вишневого цвіту. Ідеш по грузькому піску, а над тобою — білі пахучі хвилі. Вони поки що застигли. Очікують слухної миті, щоб линнути донизу. Накрапає дрібен-дрібен дощик. Деревця — чи то в парі, чи то в ріденькому туманці, який зм'якшує все, злагіднює.

Деревця — в смерканні. Частку за часткою свого пелюсткового світла віддають похмурим посланцям ночі. А далі, вже під ранок, вишні, омившись свіжістю, починають теж розвиднятися із досвітком, а їхні квіти — займатися невбитою внутрішньою снагою. І з першим променем сонця — вибух ясного цвітіння! Воно таке яскраве, що затьмарює й цей день... (За Є. Гуцалом)

##### 5. Попереджувальний диктант.

Слово "вишня" грецького походження. У вчених — чимало гіпотез щодо походження цього дерева. За однією з них, вишня походить із субтропічних районів Азії, за другою — з північних країв.

У вишневому роді — 130 видів. Є серед них велетні й карлики. Вишня не тільки красиве дерево, а й корисне. Головна цінність його у чудових, з приємним смаком м'ясистих плодах.

У дерева — цілющі лікувальні властивості. Відвар свіжого листя використовується при лікуванні жовтяниці, а відвар із черешків — при лікуванні високого тиску (3 підр. ботаніки).

##### 6. Творча ситуативна вправа.

Завдання: а) визначити стиль мовлення попереднього тексту;

б) скласти й розіграти діалог з використанням неповних речень. Використати інформацію про вишню, яка звучала на уроці.

Діалог між учнем-іноземцем і вами, який цікавиться, чому вишня є символом України.

Ви виступаєте на засіданні біологічного гуртка з повідомленням про ареал поширення вишні. Інший учень — кореспондент, який ставить запитання.

##### V. Підсумок уроку

###### 1. Усна творча вправа-узагальнення.

Завдання: пояснити, як ви розумієте поетичні рядки. Визначити структурні компоненти поданого речення, підтверджуючи правилами написання, що вивчили на попередніх уроках.

Вишневий вітер на землі.

Вишневі думи на чолі.

І доки світ у плині літ —

Вишневий вітер, вишневий цвіт.

## VI. Домашнє завдання (диференційоване)

1. Вивчити теоретичний матеріал.
2. Написати твір-мініатюру на тему: "Звуть Українкою тебе в нас, вишня, — вишневим сонцем світишся мені" (В. Василяшко).
3. Виписати загадки, прислів'я, прикмети про вишню, обговорити їх значення в парах з друзями.

### Тестування з теми

#### "Односкладні та неповні речення"

##### 1. Визначте, яке з поданих речень є односкладним.

- А. Найсвятіші в небо поривання падають до грішної землі (С. Крижанівський).
- Б. Колеса глухо стукотять, мов хвиля об пором (В. Стус).
- В. Не спопеляй і не топчи отих краплин святої віти... (С. Ярема).
- Г. Цвітуть яблуні (М. Коцюбинський).

##### 2. Серед поданих речень вказати, яке є односкладним безособовим.

- А. Яблука. Сонця плями (Л. Талалай).
- Б. Чуже бачить, а свого не помічає (Народна творчість).
- В. Пахне сосною, м'ятою, житнім хлібом і бджолами (М. Гірник).
- Г. Яка висока і густа трава! (Ю. Смолич).

##### 3. Односкладним неозначено-особовим є речення:

- А. Нам найбільше аплодували (А. Камінчук).
- Б. Неназване завжди чекає ймення (Т. Севернюк).
- В. Замани мене в пісню, у щебет, у довір'я мене замани (Є. Летюк).
- Г. Ти в моєму серці, Україно, думою Шевченка гомониш (Б. Олійник).

##### 4. Неповним є речення:

- А. Руки твої роботящі — ось твоє щастя (О. Підсуха).
- Б. Навколо — тиша (М. Коцюбинський).
- В. Нам все дано батьками, щоб радіти... (М. Ткач).
- Г. Щастя — не знати спокою, в далі йдучи невідомі (О. Підсуха).

##### 5. Серед поданих речень визначити односкладне називне.

- А. Краси не зміряти у світі (М. Нагнибіда).
- Б. Яка земля! Яка велика доля! Які дороги покоління! (М. Нагнибіда).

- В. О земле-мати! В сонячній добі вітаю я пробудження в тобі (Т. Коломієць).
- Г. Земле Вітчизни, квітни і живи! (Л. Костенко).

##### 6. Встановити відповідність між реченнями та їх характеристиками.

- 1) Односкладне означено-особове.
- 2) Односкладне узагальнено-особове.
- 3) Двоскладне неповне еліптичне.
- 4) Двоскладне неповне контекстуальне.

- А. Благословіть мене на щастя (Л. Талалай).
- Б. Птиця красна пір'ям. Людина — своїми ділами (Нар. тв. ).
- В. Вчи дитину не штурханцями, а хорошими слівцями (Нар. тв. ).
- Г. У небі — ластівки.

##### 7. У другій частині поданого складного речення, що є неповною, тире ставимо на місці пропущеного:

- Ранні пташки росуп'ють, а пізні — сльози (Нар. тв.).
- А. Підмета.
  - Б. Присудка.
  - В. Додатка.
  - Г. Підмета й присудка.

##### Прочитайте текст. Виконайте наступні завдання до нього.

- (А) Як тихо і славно у полі!
- (Б) Від стерні й снопів підіймаються пахощі відволоженого жита.
- (В) А зверху — солодка теплінь липового цвіту.
- (Г) Чи зможе художник змалювати такий петрівчанський вечір?
- (Г) Ні, такого не намалюєш — тільки побачити зможеш (За М. Стельмахом).

##### 8. Вкажіть односкладне означено-особове речення.

А	Б	В	Г	Г

##### 9. Вкажіть односкладне безособове речення.

А	Б	В	Г	Г

##### 10. Вкажіть неповне еліптичне речення.

А	Б	В	Г	Г

## Шановні читачі!

Нагадуємо, що ви можете оформити передплату на часопис  
"Українська література в загальноосвітній школі" з будь-якого місяця  
2012 року у найближчому відділенні зв'язку.

Індекс видання у Каталозі періодичних видань України — **22410**.

Передплативши наш часопис, ви зможете ознайомитися з досвідом роботи кращих учителів України; із науково-методичних статей дізнаєтеся, яким має бути сучасний урок, як проводити гурткові та факультативні заняття; прочитаєте цікаві розробки сценаріїв позакласних заходів.

Надсилайте нам свої статті, беріть участь у конкурсі "Краса і сила мистецтва слова", пишіть, яким би ви хотіли бачити наш журнал у 2012 році.

# Тематичний покажчик статей, надрукованих у журналі "Українська література в загальноосвітній школі" у 2011 році

## Інформує МОНМС України

Методичні рекомендації щодо вивчення української мови і літератури в загальноосвітніх навчальних закладах у 2011—2012 навчальному році (лист МОНМС України від 09.06.2011 р. № 1/9-454).....№ 7—8

## Інституту педагогіки — 85!

**Яценко Т.** Славесний ювілей керівнича української педагогіки.....№ 12

## Пам'яті Вченого, Вчителя, Людини

**Білоус Н.** Ніла Волошина: сила душі й Розуму.....№ 6

**Кущевол О.** Рік без Ніли Йосипівни Волошиної.....№ 6

**Логвіненко Н.** Пам'яті Людини, Ученого-методиста, Колеги, Навчаника.....№ 7—8

## Літературознавство і школа

**Береза І.** Іпостасі образу Миколи Вінграновського (на матеріалі спогадів, есеїв, нарисів, поезій).....№ 10

**Глеб О.** Інтерпретація змісту балад Т. Шевченка "Причинна" і "Тополя".....№ 2

**Глоба Н.** Фототипічні, факсимільні та репринтні видання творів Т. Шевченка.....№ 2

**Голобородько Я.** Художнє IQ Ірен Роздобудько.....№ 6

**Голобородько Я.** Мегамишлення Івана Дзюби. У контексті 80-річчя літературознавця й громадського діяча.....№ 11

**Горболіс Л.** Портрети і профілі поетів української діаспори в художньо-літературному колажуванні Михайла Слабошпицького (за книгою М. Слабошпицького "25 поетів української діаспори").....№ 7—8

**Гриневич В.** "Я народився і жив для добра і любові" (Матеріали до вивчення "Щоденника" О.П. Довженка).....№ 9

**Домчук М.** Імпліцитний смисл поеми В. Підпалого "Перунія" ("Голубе кладовище").....№ 5

**Єременко О., Кобилякова Г.** Фемінні моделі гендерної ідентифікації в романах Василя Славчука.....№ 4

**Зінченко Н., Шкарупа А.** Народні перекази та звичаї як основа фольклорно-етнографічних нарисів А.П. Свидницького.....№ 4

**Касян Л.** Роман Володимира Малика "Горить свіча" у контексті ху-

дожного відображення історичного минулого.....№ 12

**Кицак Л.** Детективи для дітей: український варіант автора й читача.....№ 11

**Кравченко В., Єременко О.** І. Світличний — сповідувач Шевченкового слова.....№ 2

**Кремь Д.** Океан у сльозині роси.....№ 10

**Кремь Т.** "Микола був найталановитішим з нас": концепція творчості Миколи Вінграновського в оцінках Віталія Коротича.....№ 10

**Лілік О.** "Людська душа — це чаша для горя": дослідження внутрішнього світу Олександра Довженка на уроках української літератури.....№ 1

**Малецька А.** Молитва в поезії Василя Стуса.....№ 9

**Підпригора С.** Подолання соцреалістичного канону в повісті Миколи Вінграновського "Сіроманець".....№ 10

**Привалова С.** Символізм поезії Богдана-Ігоря Антонича.....№ 6

**Приймак І.** Особливості художнього моделювання жіночих образів у малій прозі Любові Яновської.....№ 1

**Погребенник В.** Лірика Лесі Українки та фольклор.....№ 3

**Руссова В.** Середньовічні київські князі: інтерпретація Миколи Вінграновського.....№ 10

**Семчишин Д.** Прикметники на позначення кольору в поезіях Миколи Вінграновського.....№ 10

**Сидоренко Т., Хомич В.** Жанр листа в епістолярній спадщині Олександра Довженка.....№ 9

**Сипливець С.** Рецепт діяльності українського міста, села та хутора в драматургії В.Самійленка.....№ 5

**Слоньовська О.** Міфема і художній текст: особливості, роль, функції найменшого уламку міфу.....№ 7—8

**Старовойт Л.** Розмаїття строфічної палітри лірики Миколи Вінграновського.....№ 10

**Шокодько Г.** Шевченкові автопортрети.....№ 2

**Якібчук М.** Творчість Зеновія Красівського та Ярослава Лесіва: національний вимір людської екзистенції.....№ 12

## Фахові проблеми

**Бондаренко Ю.** Художній

конфлікт як предмет вивчення в процесі шкільного аналізу літературного твору.....№ 6

**Бондаренко Ю.** Концептуально-образний аналіз літературного твору в школі.....№ 11

**Глеб О.** Роль пейзажів у історичному романі у віршах Ліни Костенко "Маруся Чурай" та інтерпретація їх учнями під час роботи над текстом.....№ 7—8

**Дига Н.** Місце творів Т. Шевченка у сучасній програмі та особливості їх прочитання.....№ 2

**Жила С.** Вивчення історичного роману Миколи Вінграновського "Северин Наливайко" в школі.....№ 10

**Кошара Ю.** Розвиток методичної думки з проблеми самостійної роботи учнів із підручником літератури.....№ 11

**Купцова В.** Системний підхід до вивчення мистецької спадщини Миколи Вінграновського.....№ 10

**Лазаренко І.** Розвиток методичної думки про формування учнівських умінь аналізувати художній твір.....№ 4

**Лазаренко І.** Актуальний рівень учнівських умінь аналізувати епічні твори (7—9 класи).....№ 12

**Мартиненко В.** Формування змісту літературного читання молодших школярів: сучасний вимір.....№ 9

**Мхитарян О.** Ефективність експериментального навчання учнів 5—6 класів з низьким рівнем успішності.....№ 3

**Привалова С.** Розвиток творчих здібностей старшокласників на уроці української літератури.....№ 11

**Романишина Н.** Формування теоретичних і практичних жанрових умінь розпізнавання оповідання - п о р т р е - та.....№ 4

**Романишина Н.** Баладні оповідання "Максим Гримач" Марка Вовчка та "Гордовита пара" П.Куліша: аналіз в аспекті компаративної генології.....№ 5

**Ситченко А.** Естетичне виховання у контексті технологізованого навчання літератури.....№ 9

**Скоморовська Н.** Розвиток критичного мислення школярів під час вивчення творів Т. Шевченка.....№ 2

**Соловйова Н.** Психологічний аналіз характерологічних особливостей героя літературного твору...№ 12

**Тименко В.** Формування у старшокласників інтересу до літературної творчості через взаємодію різних видів мистецтв.....№ 1

**Уліщенко В.** Емоційно-ціннісний діалог під час вивчення ліричних творів.....№ 6

**Уліщенко В.** Інтерсуб'єктність художнього тексту.....№ 7—8

**Фасоля А.** Особистісно зорієнтований урок: що "залишається за кадром"?.....№ 3

**Фасоля А.** Уроки літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання (закінчення).....№ 6

**Шуляр В.** Сучасний урок літератури і проблеми викладання актуальної літератури в старшій школі.....№ 7—8

**Шуляр В.** Урок вивчення життєпису письменника (за матеріалами біографії Миколи Вінграновського).....№ 10

**Яценко Т.** Методичні орієнтири сучасної шкільної літературної освіти.....№ 7—8

#### Педагогічний фестиваль

**Овдійчук Л.** ОЗОН — це творчий неспокій.....№ 12

#### Готуємо майбутнього вчителя-словесника

**Романишина Н.** Жанр літературного фейлетону в творчості Олега Черногуза (за "Книгою веселих порад").....№ 9

**Роціна С.** Психологічні основи розвитку професійного мовлення студентів педагогічних ВНЗ.....№ 11

#### Дебют

**Безкоровайна О.** Жанрова своєрідність малої прози Григора Тютюнника.....№ 5

**Полякова О.** Основні підходи до аналізу ліро-епічних творів у старшій школі.....№ 5

#### На засадах родоцентризму

**Лук'яненко О.** Повернення фенікса: родоцентрична педагогіка.....№ 7—8

**Козлов А.** Ідея варта підтримки.....№ 7—8

#### Невичерпний талант

##### Андрія Антоюка

**Кремь Т.** З обійнятих любов'ю літ на Богополі.....№ 10

#### Конкурс "Краса і сила мистецтва слова"

**Бойко І.** Слова, що в глибині бездонній пролежали глухі віки. 9 клас.....№ 11

**Єременко О.** Триптих "Різдвяників" від Б.-І. Антонича.....№ 12

**Котова І.** "Що за дивна сила слова!" Вивчаємо поему Лесі Українки "Давня казка".....№ 12

**Рябовол Н.** Перлини давньоруської культури.....№ 9

#### Сучасний урок літератури: методика і досвід

**Берега І.** Дарунок Долі і вміння ним скористатися як основна думка казки Івана Липи "Близнята". 5 клас.....№ 7—8

**Бойко В.** Історія України в містерії Т. Шевченка "Великий льох".....№ 2

**Болук О.** Вивчаємо оповідання В.Винниченка "Салдатики!".....№ 5

**Бондаренко Л.** Методична модель уроку за піснями Марусі Чурай. 8 клас.....№ 6

**Бурко О.** Славний слобожанський образок "щирої любові". 9 клас.....№ 3

**Василішина О.** Краса родинних стосунків в оповіданні Миколи Вінграновського "Гусенятко".....№ 10

**Говденко К.** Безмежні світи Івана Франка. Конспект уроку з використанням проектно-технології. 10 клас.....№ 11

**Головецька Н.** Любіть і цінують книгу. Вступний урок у 8 класі.....№ 7—8

**Грабовська С.** Пісенна творчість Андрія Малишка. Урок з вивчення поезії "Пісня про рушник".....№ 4

**Єременко О., Кравченко В.** Від фантастичного до реального: надраціонально-національне образотворення в баладі "Лілея" Т. Шевченка. Матеріали до уроку в 9 класі.....№ 2

**Жила С.** "А залишаюся я живим серцем свого народу...": сторінки підручника для 8 класу про Т. Шевченка.....№ 2

**Жила С.** Олесь Гончар: сторінки підручника для 8-го класу.....№ 5

**Коваленко Л.** "Візьму собі твою співочу душу..." Утвердження духовно-естетичної сутності людини у драмі-феєрії Лесі Українки "Лісова пісня". 10 клас.....№ 3

**Коваленко Л.** "Нерівня душ — це гірше, ніж майна!". Урок-дослідження.....№ 4

**Коваленко Л.** "Володимир" Феофана Прокоповича — зразок шкільної драми. 9 клас.....№ 6

**Кондирева М.** "Заповіт" Т. Шевченка — твір, що єднає минуле, теперішнє і майбутнє.....№ 2

**Корнук Г.** "Отакі на світі письменники, отакі українці!". Світ І.П. Котляревського.....№ 9

**Назаренко Л.** Проектно-конструкторська модель уроку літератури з використанням інформаційних технологій.....№ 10

**Небеленчук І.** Лицарство — чи то життєві ідеали, моральні цінності і честь, а чи ?.. Вивчення вірша Ліни Костенко "Майже переклад з провансальської". 11 клас.....№ 6

**Ревчук С.** "Природа — це казка, яку треба читати серцем" Особистісно зорієнтований урок за твором Лесі Українки "Тиша морська". 6 клас.....№ 3

**Серветник О.** Образ Павлика — душевно красивого й щедрого хлопчика (за оповіданням Спиридона Черкасенка "Маленький горбань"). 5 клас.....№ 6

**Ситченко А.** Виховуємо романтиків. Матеріали до уроків з вивчення повісті В.Нестайка "Тореадори з Васюківки". 6 клас.....№ 3

**Ситченко А.** Система уроків з вивчення повісті Віктора Близнеца "Звук павутинки".....№ 4

**Сорокіна Л.** Марко Вовчок — "кроткий пророк". Урок-портрет.....№ 4

**Сорокіна Л.** Відповідальність і вина як уселюдські чесноти в баладному оповіданні Марка Вовчка "Максим Гримач".....№ 5

**Степаненко В.** Вивчаємо повість В.Нестайка "Тореадори з Васюківки". 6 клас.....№ 3

#### Матеріали до уроків

**Жила С.** Олекса Стороженко: сторінки підручника для 8 класу...№ 1

**Сеник Н.** Проблема особистого щастя в драмі Івана Франка "Украдене щастя". Конспект уроку.....№ 1

**Черниш А.** Авторська рецепція образу митця у романі-біографії М.Слабошпицького "Поет із пекла (Тодось Осьмачка)".....№ 1

#### Особистісно зорієнтоване навчання

**Бійчук Г.** Діалог епох: українське бароко і постмодерне неobarоко у збірці Ю.Андруховича "Екзотичні птахи і рослини".....№ 12

**Бондаренко Н.** Як я живу? Урок за збіркою казок Івана Франка "Коли ще звірі говорили...".....№ 11

**Парфенюк О.** Драматизм людських стосунків, роздуми про безсмертя людини в "Легенді про вічне життя" І.Франка. Взаємне кохання як критерій щастя. 10 клас.....№ 7—8

**Фасоля А.** Уроки літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання.....№ 5

**Шабада Т.** Чарівний світ природи (за казкою Л.Пшеничної "Квітка").....№ 5

#### Література рідного краю

**Небеленчук І.** Оповідання О.Жовни "Маленьке життя" в контексті літератури рідного краю...№ 1

**Сорокіна Л.** "А пам'яті не перейду". Урок за творчістю Д. Й. Іванова — лауреата Національної премії імені Т. Г. Шевченка 2010 року.....№ 2

#### До конспекту вчителя

**Набок М.** Лицарство і національна своєрідність вишуканості та благодородства духовного світу в українських народних думках.....№ 9

**Овдійчук Л.** Леся Українка як науковець.....№ 9

#### Профільне навчання

**Паламар С.** Розвиток жанру сонета в українській літературі. Теоретичний аспект.....№ 1

**Паламар С.** Поетика сонетарію Дмитра Павличка.....№ 3

**Паламар С.** Методика вивчення сонетів Д. Павличка в спецкурсі "Сонет в історії української і світової літератури".....№ 4

**Паламар С.** До вивчення сонетів М. Рильського за програмою спецкурсу "Сонет в історії української та світової літератури".....№ 6

**Шевченко З.** Мистецький контекст вивчення літератури символізму в спецкурсі "Художня література в контексті світової культури".....№ 1

**Яценко Т.** Неоромантизм як стильова течія модернізму. Методичні рекомендації щодо викладання спецкурсу "Художня література в контексті світової культури".....№ 9

**Яценко Т.** Неоромантизм у світовій художній літературі. Методичні рекомендації щодо викладання спецкурсу "Художня література в контексті світової культури".....№ 11

#### Факультатив

**Грабовська С.** "...Може, ті голоси і відкрийть нам браму до реального безсмертя". Факультативне заняття за романом Юрія Бедзика "Любов, Президент і парадигма космосу".....№ 11

**Дига Н., Юхименко І.** Вивчення творів Т. Шевченка фантастичного спрямування на факультативних заняттях у 10—11 класах: діалогічний аспект.....№ 3

**Лінкевич Л.** Володимир Владко — "український Жюль Верн". Матеріали до проведення факультативного заняття.....№ 1

**Лінкевич Л.** На зорі української фантастичної прози: "Господарство доктора Гальванеску" Юрія Смолича — зразок гостросюжетної фантастично-пригодницької літератури.....№ 5

**Логвіненко Н.** Становлення української фантастичної прози.....№ 4

**Логвіненко Н.** "Хочу бути Миколою Трублаїні!" Вивчення фантас-

тичного роману М. Трублаїні "Глибинний шлях".....№ 6

**Логвіненко Н.** Повоєнний період (1945—1960 рр.) розвитку української фантастичної прози.....№ 7—8

**Логвіненко Н.** Факультативи як форма організації диференціації та індивідуалізації навчання старшокласників.....№ 9

**Логвіненко Н.** "Романтика — це коли хочеться жити яскравим життям... І не страшно вмирати!" Ви-вчення фантастичних творів Миколи Дашкієва.....№ 12

**Радутний Р.** Українська (та не зовсім) альтернатива.....№ 1

#### Уроки духовності

**Кислашко О. М.** Козачинський і Г. Кониський про духовно-моральне виховання.....№ 4

**Кислашко О.** Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди в українській духовності.....№ 6

**Кислашко О.** Тарас Шевченко про виховання в душі християнських ідеалів.....№ 7—8

**Ярошенко Р.** Жанрово-композиційні особливості псалмів та їх лінгвістичний аналіз.....№ 4

#### Позакласна робота

**Бабійчук Т.** Студентський лекторій як активна форма позакласної роботи з української літератури у педагогічному коледжі.....№ 2

**Бабійчук Т.** Студентський лекторій як активна форма позакласної роботи з української літератури у педагогічному коледжі.....№ 3

**Безкоровайна О., Кулик Є.** "Немає загадки таланту — є вічна загадка любові". Літературними стежками рідного краю.....№ 1

**Грабовська С.** "Хотіла б я піснею стати..." Читацька конференція, присвячена 140-річчю від дня народження Лесі Українки.....№ 3

**Грабовська С.** Кому щастя служить, той ніколи не тужить. Сценарій родинного свята для учнів 7—9 класів.....№ 4

**Єременко О., Дрожевська В.** Український митець у діаспорі: сторінками творчої біографії Леоніда Полтави. Літературний вечір.....№ 1

**Климова А., Шевченко А.** "Заворожи мені, волхве..." Літературна конференція-презентація книги В. Мельниченка "Шевченківська Москва".....№ 4

**Плотнікова Т.** Нашадкам про чарівника слова.....№ 10

**Хруленко Т.** Вечір пам'яті Миколи Вінграновського.....№ 10

**Чабада М.** Світова слава української пісні. Сценарій літературно-мистецького вечора.....№ 12

.....№ 12

#### Фольклорна практика

**Єременко О.** "Я піду в далекі гори, у широкі полонини"... Творчий звіт: оновлені параметри фольклорної практики.....№ 12

#### Мала академія наук

**Кисіль Т.** Микола Луків — поет, пісняр, громадянин.....№ 6

#### Літературний гурток у школі

**Куцевол О.** Українська людина над прірвою тоталітарних режимів ХХ століття. Засідання літературного гуртка за романом Івана Багряного "Людина біжить над прірвою".....№ 11

#### Українська мова в школі: пошуки, знахідки

**Дубенцова М.** Односкладні прості речення з головним членом у формі підмета. Односкладні речення як частини складного речення.....№ 5

**Гончарук Є.** Односкладні прості речення з головним членом у формі присудка і підмета (2 уроки).....№ 5

**Лінкевич Л.** Система уроків з теми "Односкладні речення. Неповні речення".....№ 12

**Пилипенко О.** Поняття про стійкі сполуки і вирази, фразеологізми. Прислів'я, приказки, афоризми.....№ 3

#### Рецензії

**Берега І., Вензовська І.** Рецензії на підручники Н. Й. Волошиної "Українська література" для 5, 6 класів.....№ 11

**Горболіс Л.** Ґрунтовна презентація поетики твору української драматургії першої половини ХІХ ст.....№ 5

**Корпанюк М.** Літературознавчий проект у дзеркалі "філософії свідомості".....№ 3

**Набок М.** До витоків духовності українців Румунії.....№ 4

**Набок М.** До першоджерел народної пісенності.....№ 5

**Новиков А.** Лінгвопростір Олександра Олеся: концепти і концептуалізація Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація / К. Ю. Голобородько. — Х.: ХІФТ, 2010. — 528 с.....№ 7—8

**Овдійчук Л.** "Методична хрестоматія поетичної критики". Куцевол О. Життя і творчість письменника у дзеркалі поетичної критики: [навчальний посібник].....№ 7—8